

Ranko Matasović

Kratka gramatika staroirskoga jezika
s poredbenopovijesnim objašnjenjima

skripta

ZAGREB 2003.

Ranko Matasović
KRATKA GRAMATIKA STAROIRSKOGA JEZIKA
s poredbenopovijesnim objašnjenjima

skripta

Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije
Filozofski fakultet u Zagrebu
Treće, prošireno izdanje
Zagreb, 2003.

©Ranko Matasović, 2003.
Neovlašteno umnožavanje ovih skripti nije dopušteno.

*Is scíth mo chrob ón scríobainn;
ní dígainn mo glés géroll;
sceithid penn – gulban caelda –
díg ndaelda do dub glégorm*

“Moja je ruka umorna od pisanja;
moje oštro pisalo nije više postojano;
pero već prska, kroz svoj uski kljun,
tamni potok modrocrne tinte”.

(Pripisano Columb Cilleu, 6. st.)

isfollus didiu nanmáar bríg labrad ilbéire "Jasno je, dakle, da nema velike koristi
od govorenja mnogih jezika (Würzburške glose, 8. st., 12d28)

KRATICE I SIMBOLI

Adj. = pridjev
Ak. = akuzativ
Art. = član
D = dativ
Dem. = pokazna zamjenica
DIAS = Dublin Institute for Advanced Studies
du. = dual (dvojina)
EIV = K. McCone, *The Early Irish Verb*, Maynooth 1997.
eng. = engleski
fr. = francuski
gal. = galski
Gen. = genitiv
got. = gotski
gr. = grčki
hrv. = hrvatski
ie. = indoeuropski
lat. = latinski
lit. = litavski
kelt. = keltski
KPG = R. Matasović, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*,
Zagreb 1997.
Ml. = Milanske glose
N = imenica
Nom. = Nominativ
Num. = broj
OIG = R. Thurneysen, *A Grammar of Old Irish*, Dublin 1946.
pl. = plural (množina)
Prep. = prepozicija (prijedlog)
Quaest. = upitna riječ
RIA = Royal Irish Academy
sg. = singular (jednina)
Sg. = Sanktgallenske glose
skr. = sanskrt
sr. = srednje-
st. = staro-
stir. = staroirski
stsl. = staroslavenski
V = glagol
ved. = vedski
velš. = velški
Wb. = Würzburške glose

> = "odrazilo se kao"
>> = "posuđeno je kao"
< = "postalo je od"
* "rekonstruirani oblik"

** "jezično nemoguć oblik"

V = bilo koji vokal

C = bilo koji konsonant

C' = palataliziran konsonant

$x_1...x_n$ = argumenti

P, A, V... = predikati (pišu se velikim slovom)

a/ = operatori

[...] u uglatim zagradama stoji fonetska transkripcija

/.../ u kosim zagradama stoji fonološka transkripcija

\$ = granica sloga

= granica riječi

→ = fonološka ili morfološka transformacija

PREDGOVOR

Ova gramatika namijenjena je polaznicima staroirskoga tečaja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Ona sadržava samo najosnovnija pravila i gramatičke strukture staroirskoga jezika, te u ozbiljnu studiju ne može nikako zamijeniti proučavanje drugih priručnika na stranim jezicima. Međutim, od Thurneysenove, Strachanove, ili Pokornyeve gramatike ova knjiga razlikuje se po sljedećim obilježjima: 1. Sadržava opsežniji prikaz sinkronijske fonologije staroirskoga, budući da fonološke alternacije u staroirskom igranju veliku ulogu u morfologiji. Fonološka pravila formulirana su autosegmentalnim formalizmom¹, premda poznavanje autosegmentalne fonologije nije preduvjet za razumijevanje toga dijela knjige. 2. Umjesto nabiranja paradigmi bez objašnjenja, morfologija jezika objašnjena je skupom pravila; za razliku od grčkoga, latinskoga, ili sanskrta, čije paradigme se lako pamte, i po uzoru na koje su nastajale i ranije gramatike staroirskoga, morfologija staroirskoga jezika ne može se naučiti iz paradigmi; paradigme postaju jasne tek ako se upoznaju morfološka i fonološka pravila, kojima je u ovom prikazu posvećeno više pažnje nego u ranijim gramatikama. 3. Staroirski se od drugih indoeuropskih jezika razlikuje brojnim tipološkim obilježjima, u fonologiji, morfologiji i sintaksi. Stoga je karakterističnim tipološkim obilježjima staroirskoga posvećeno više prostora nego onim dijelovima gramatike koji ne odstupaju od indoeuropskoga "prosjeaka". 4. Budući da se gramatika staroirskoga najbolje razumije tek usporedbom s drugim indoeuropskim jezicima, sinkronijskom opisu jezika dodani su dijakronijski komentari. Taj postupak po sebi nije nov, on je naslijeđen iz najbolje mladogramatičarske tradicije Thurneysena i Pokornoga, koji su za razliku od velikoga dijela suvremene lingvistike znali za nesumnjivu eksplanatornu, pa i didaktičku ulogu jezične povijesti. Međutim, radi metodološke dosljednosti, ja sam u tekstu nastojao strogo odvojiti jezičnu deskripciju od poredbenopovijesnih komentara, koji su najčešće navedeni u bilješkama. Primjeri u ovoj gramatici mogu se svrstati u dvije klase: u prvoj su oni uzeti iz staroirskih tekstova - iz korpusa staroirskih glosa, iz Thurneysenove gramatike (koja primjere crpe i sama najčešće iz glosa) te iz staroirskih priča; druga su vrsta izmišljeni primjeri, često preuzeti iz Quinove vježbenice, a ponekad i posve originalni. Svjestan opasnosti izmišljanja primjera na mrtvome jeziku, uvijek sam nastojao potkrijepiti gramatička pravila primjerima posvjedočenim u staroirskim tekstovima.

Zadatak je gramatike prikazati strukturu nekoga jezika; to je pak moguće samo ukoliko se dotični jezik usporedi sa strukturama drugih jezika, ili nekog univerzalnog jezika-etalona, koji služi kao metajezik u opisu svih drugih jezika. U ovoj gramatici metajezik korišten u opisu staroisckoga je modificiran jezik logike predikata, budući da je univerzalan i neovisan o strukturi bilo kojega ljudskog jezika².

¹Za uvod u autosegmentalnu fonologiju v. npr. Iggy Roca, **Generative Phonology**, Routledge, London 1995, Philip Carr, **Phonology**, Macmillan, London 1993.

²Uvod u funkcionalni pristup gramatici koji sam slijedio u ovoj knjizi izložen je, naprimjer, u knjizi W. A. Foley i R. D. Van Valina, **Functional syntax and Universal Grammar**, Cambridge University Press, Cambridge 1984.

Kao objekti usporedbe u ovoj su gramatici odabrane tri klase jezika: 1) svi jezici svijeta, s obzirom na tipološki relevantna svojstva, tj. univerzalno definabilna svojstva korelacijama povezana s drugim svojstvima jezika; 2) indoeuropski jezici, s obzirom na njihov zajednički odnos prema indoeuropskom prajeziku; 3) hrvatski, s obzirom na svojstva u kojima se hrvatski i staroirski najviše razlikuju. Sistematskom usporedbom staroirskoga s te tri klase jezika nastojao sam što jednoznačnije odrediti položaj toga jezika među jezicima svijeta.

Budući da su jezici stvari koje postoje u prostoru i vremenu, a ne postoje nikako izvan društvenih zajednica koje se njima služe, i strukturu jezika valja promatrati kroz geografske, povijesne i kulturne koordinate. Osobito je to važno kod mrtvoga jezika, kao što je staroirski, koji je poznat samo na osnovi sačuvanih jezičnih spomenika duhovne kulture. Stoga je i ovoj gramatici dodan razmjerno opsežan kulturno-povijesni uvod.

Mnogim se potencijalnim čitateljima zacijelo čini uzaludnim učenje jednog tako beskorisnog jezika kao što je staroirski; doista, poznavanje toga jezika ne pomaže mnogo turističkim vodičima, poslovnim ljudima i svima koji se vole dopisivati na stranom jeziku. Pisanje gramatike takvoga jezika još je nezahvalniji posao, no trud uložen u staroirski isplati se svakome tko je spreman pozabaviti se riznicom srednjevjekovne irske književnosti ili labirintom neriješenih problema poredbene gramatike keltskih i indoeuropskih jezika.

Osim piscima prethodnih gramatika staroirskoga, te Kimu McConeu, čija su mi predavanja o historijskoj gramatici staroirskoga na Sveučilištu u Beču bila osobito poticajna, ova skripta najviše duguju mojim studentima, polaznicima staroirskoga tečaja i seminaru iz čitanja staroirskih tekstova. Tek kada pokušamo nekom jeziku poučiti druge, počinjemo doista razumijevati njegovu strukturu i unutarnju logiku.

U Bonnu, 29. travnja 2003.

I. UVOD

PREGLED PRIRUČNE LITERATURE O STAROIRSKOM JEZIKU

§1 Od gramatika, temeljna je knjiga Rudolfa Thurneysena, **A Grammar of Old Irish** (DIAS, Dublin 1980). Ta gramatika sadržava poredbenu fonologiju staroirskoga, potpun prikaz morfologije jezika staroirskih glosa (v. §11), te poglavlja o sintaksi rečenica uvedenih veznicima. Nadopunjuje ju čitanka **An Old Irish Reader**, koja sadržava izbor iz staroirskih glosa i nekih drugih tekstova, komentare i rječnik. Druge su gramatike staroirskoga znatno kraće opsegom: J. Pokorny, **Altirische Grammatik** (Sammlung Göschen, Berlin 1969.) sadržava i vrlo sažeto poglavlje o historijskoj fonologiji, a J. Vendryes, **Grammaire du Vieil-Irlandais** (Paris 1908) posve je deskriptivnoga pristupa.

Važan priručnik za staroirski je i popis glagola u poredbenoj gramatici keltskih jezika J. Lewisa i H. Pedersena **A Concise Comparative Celtic Grammar** (Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1961.). Sinkronijski opis staroirskoga glagolskoga sustava, kao najsloženijeg dijela gramatike toga jezika, precizno je opisana u knjizi Kima McConea, **The Early Irish Verb** (An Sagart, Maynooth 1990., drugo, prošireno izdanje s kazalom 1997.). Historijskom prikazu razvoja staroirskoga glagolskog sustava posvećene su brojne studije McConea, Cowgilla, Kortlandta, Meida, Watkinsa i drugih (v. bibliografiju); to je jedno od najdiskutiranijih pitanja poredbene morfologije ie. jezika.

§2 Obuhvatni rječnik staroirskoga izdala je Kraljevska irska akademija, (RIA): **Dictionary of the Irish Language, based mainly on Old and Middle Irish materials**, Dublin 1987.), a etimološki rječnik, koji je započeo J. Vendryes (**Dictionnaire étymologique de l'irlandais ancien**), izdaje u više svezaka Pierre-Yves Lambert (izdavač je DIAS, Dublin). Premda nije još dovršen, i premda ima učenjaka koji ga nazivaju "Dictionnaire des étymologies inconnues", to je za sada jedini priručnik za staroirsku etimologiju; ipak, njime se treba služiti oprezno i kritički. Staroirsko-engleski i englesko-staroirski rječnici u knjizi Anthonyja Greena, **Old Irish Verbs and Vocabulary** (Cascadilla Press, Somerville 1995), vrlo su sažeti, no zbog preglednih glagolskih paradigmi ta je knjiga korisna početnicima. Rječnik uz Würzburške glose koji je sastavio S. Kavanagh (**A Lexicon of the Old Irish Glosses in the Würzburg Manuscript of the Epistles of St. Paul**, ÖAW, Beč 2002) dostupan je i na CD-romu.

§3 Kao udžbenik staroirskoga jezika najviše se koristi J. Strachan, **Old Irish Paradigms and Selections from the Old Irish Glosses** (RIA, Dublin 1949.); ta knjiga, koja sadržava izbor najčešćih paradigmi, ali vrlo malo objašnjenja, nadopunjena je vježbenicom J. Quina, **Old Irish Workbook**, (RIA, Dublin 1981.). Moderan udžbenik staroirskoga predstavlja knjiga Williama i Marthe Lehmann, **A Textbook of Old Irish** (University of Texas Press, Austin 1974.). Na novoirskom postoji udžbenik Pádraiga Ó Fiannachta, **Sean-Ghaeilge gan dua** "Staroirski bez po muke" (Maynooth 1984.). Najbolja je čitanka

staroirskoga **A Historical Reader of Old Irish**, koju je napisao J. Pokorny (Berlin 1923.). Uz kvalitetne komentare i izvrstan izbor tekstova, ta knjiga sadržava i iscrpan glosar, te je primjerena za samostalno učenje. Zbirku staroirskih glosa, najvažnijih tekstova za proučavanje staroirske gramatike objavili su Whitley Stokes i John Strachan (**Thesaurus Paleohibernicus**, DIAS, Dublin 1975.).

Povijest staroirskoga jezika sadržana je u velikom izdanju **Stair na Gaeilge** (An Sagart, Maynooth 1994.) koje je uredio Kim McCone. On je u toj knjizi napisao opsežno poglavlje o staroirskom jeziku i njegovoj pretpovijesti, koje zapravo trenutno predstavlja jedinu historijsku gramatiku staroirskoga. Povijest irskoga jezika M. Rockela, **Grundzüge einer Geschichte der irischen Sprache** (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1989), površna je i vrlo sažeta knjiga.

§4 Staroirske glose, kao temeljan izvor za proučavanje jezika, izdane su u knjizi **Thesaurus Palaeohibernicus** (ed. Stokes & Strachan, DIAS, Dublin 1903.). Kao uvod u staroirsku filologiju i tekstologiju poslužit će dobro knjiga V. P. Kalygina i A. A. Koroleva **Vvedenie v kel'tskuju filologiju** (Nauka, Moskva 1989.); poglavlja o staroirskome daju pregled gramatičkih osobitosti toga jezika, skicu njegove povijesti i osnovne podatke o tekstovnoj predaji. Pouzdana a razmjerno popularno pisana je knjiga Wolfganga Meida, **Die keltischen Sprachen und Literaturen. Eine Einführung**, (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Innsbruck 1995); s druge strane, zbornik koji je uredio Paul Russell, **The Celtic Languages** (CUP, Cambridge 1995) vrlo je nepouzdan i prepun pogrešaka, osobito u poglavljima o irskome; za autora je tih poglavlja jedan prikazivač eufemistički napisao da je "hibernically challenged". Na sličan način, Russellov "Uvod u keltske jezike" (**An Introduction to the Celtic Languages**, Longman, London 1995) treba koristiti vrlo oprezno.

Kulturna i politička povijest Irske u staroirskom periodu sjajno je opisana u knjizi Dáibhí Ó Cróinína, **Early Medieval Ireland (400-1200)**, (Longman, London & New York, 1995). Knjiga Fergusa Kellya **A Guide to Early Irish Law** (DIAS, Dublin 1988) pruža pregled irske pravne tradicije, važan za razumijevanje društvenih institucija u staroirskom razdoblju, te kontekst u kojem je nastala staroirska književnost. Općenit i sažet prikaz keltskih književnosti predstavlja knjiga P-Y Lamberta, **Les littératures celtiques** (Presses Universitaires de France, Paris 1983.), a kao uvod u staroirsku književnost najbolje će poslužiti monografije Kima McConea **Pagan Past and Christian Present in Early Irish Literature** (An Sagart, Maynooth 1990.), te J. Caerwyn-Williamsa i P. K. Forda **The Irish Literary Tradition** (The University of Wales Press, Cardiff 1992.). Među povijestima stare irske književnosti ističe se i **The Backward Look** irskoga pisca i prevoditelje Franka O'Connora (London 1966). To djelo pokazuje da za razumijevanje zahtjevnih irskih srednjovjekovnih tekstova nije neophodno biti profesorom književnosti: dovoljno je znati ih pažljivo čitati da bi da bi se uvidjelo što nam njihovi autori zapravo žele reći. Moja knjiga **Harfa sa sjevera. Iz irske književnosti** (Antibarbarus, Zagreb 1995.), uz izbor tekstova u prijevodu na hrvatski pruža i uvod u povijest irske književnosti. Na komentare uz prijevode u toj knjizi najbolje je ne obraćati pažnju.

Pregled raznih disciplina koje se bave staroirskom kulturom, poviješću i jezikom sadržan je u zborniku **Progress in Medieval Irish Studies**, koji je uredio bračni par Kim McCone i Katharine Simms (Department of Old Irish, Maynooth 1996). Ta knjiga pruža i najsuvremeniji pregled bibliografije čitave staroirske filologije.

MJESTO STAROIRSKOGA U KRUGU INDOEUROPSKIH JEZIKA

§5 Staroirski jezik svrstava se u goidelsku granu keltske potporodice indoeuropskih jezika. Keltski su jezici najzapadnija potporodica indoeuropskih jezika. Njihove spomenike pratimo od 6. st. prije Kr. (Iepontijski natpisi), a pradomovina Kelta može se arheološki locirati u srednjoj Europi (zapadna Češka, Bavarska, Alpe), odakle je u 7. i 6. st. pr. Kr. krenula ekspanzija toga naroda povezana sa širenjem arheološke kulture željeznoga doba koja se obično naziva halstattskom (prema najznačajnijem nalazištu u Halstattu, Austrija). Kada su, i kojim putem pretci govornika staroirskoga jezika stigli u Irsku, nije moguće sa sigurnošću utvrditi, kao ni to, da li su oni prvi val Kelta koji je dosegao Irsku. Nedvojbeno je da se u posljednjim stoljećima prije Krista u Irskoj pronalazi velik broj predmeta koji pripadaju keltskoj kulturi željeznoga doba, koju arheolozi nazivaju La Tene, prema nalazištu iz 5. st. pr. Kr. u Galiji. Tipično je, međutim, da su latenski nalazi u Irskoj ograničeni na sjever otoka, na današnje pokrajine Ulster i Meath.

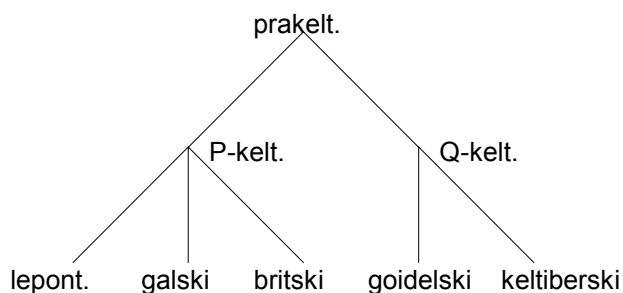
§6 Italsko-keltsku hipotezu, koju je s najviše argumenata zastupao Antoine Meillet³, valja odbaciti; italska i keltska grana međusobno su bliske u dijalekatskom smislu, ali nikad nije postojao italsko-keltski prajezik. Zajedničke osobine italskih i keltskih jezika redovito dijele i drugi indoeuropski jezici, tj. ne radi se o ekskluzivnim izoglosama. Naprimjer, genitiv o-osnova na -i posvjedočen je i u mesapskom, a osim toga nije ni općeitalski ni općekeltski padežni nastavak (nema ga u oskičko-umbrijskome i keltiberskome); mediopasiv tvoren formantom **r** postoji, osim u italskim i keltskim jezicima, i u toharskome, hetitskome i frigijskome; a-konjunktiv u staroirskome ima posve drugo podrijetlo od latinskoga **ā** konjunktiva, a staroirski **f**-futura i latinski **b**-futura 1. i 2. konjugacije slične su, ali vjerojatno ne posve podudarne tvorbe⁴.

§7 O dijalekatskom članjenju keltskih jezika danas postoje dvije oprečne teorije: tradicionalna, koju zastupa npr. Karl Horst Schmidt, i nova teorija koju je u nekoliko radova predložio Kim McCone. Tradicionalna teorija dijeli keltske jezike na P-keltsku i Q-keltsku granu, prema odrazu indoeuropskoga glasa *k^w.

³V. **Les dialectes indo-européens**, Paris 1925. V. osvrt na tu teoriju u mojoj latinskoj gramatici (KPG: 28-9).

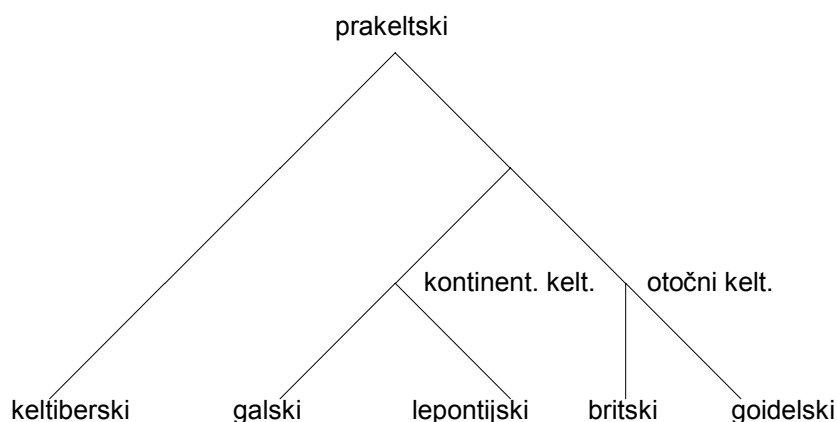
⁴O međusobnom odnosu italskih i keltskih jezika v. Calvert Watkins, "Italo-Celtic Revisited", u: **Ancient Indo-European Dialects**, ed. by H. Birnbaum & J. Puhvel, UCLA Press, Los Angeles 1966, Frederik Kortlandt, "More Evidence for Italo-Celtic", *Ériu* 32/1981: 1-21 i A. De Coene, "Italo-Celtic after W. Cowgill: some remarks", *Bulletin of the Board of Celtic Studies* 27/1976-8: 406-412.

P-keltski su jezici, prema toj teoriji, *lepontijski* (govorio se u talijanskim Alpama u 1. tisućljeću pr. Kr.), *galski*, s odvjetcima *galatskim* i *istočnokeltskim* (jezik današnje Francuske prije rimskih osvajanja; spomenike mu nalazimo i u sjevernoj Italiji, te odnedavna i u Sloveniji), te britski, koji se govorio u Britaniji prije anglosaskog osvajanja otoka u 5. st. Iz britskoga se razvijaju *velški*, *bretonski* (jezik britskih izbjeglica u Bretagnu, od 5. st.) i *kornički* (izumrli jezik pokrajine Cornwall, do 18. st.). Nejasno je da li slabo posvjedočeni *northumbrijski* valja smatrati samostalnim britskim jezikom ili dijalektom starovelškoga. Q-keltsku granu, prema tradicionalnoj teoriji, čine keltiberški (jedan od predrimskih jezika današnje Španjolske) i goidelski. Iz (pra-)goidelskoga razvili su se *irski*, *škotski* (jezik goidelskih doseljenika u zapadnoj Škotskoj, koji se kasnije proširio na cijeli sjever Škotske) i *manski* (jezik otoka Man u Irskom moru, izumro 1974.). Među britskim jezicima, kornički i bretonski međusobno su genetski bliži, i najvjerojatnije predstavljaju jednu granu nasuprot velškomu, dok goidelski jezici kao cjelina predstavljaju dijalekatski kontinuum bez jasno ocrtanih snopova izoglosa koji bi odvajali pojedine jezike; čini se, ipak, da je manski bio bliži irskim dijalektima negoli škotskomu. Tradicionalna podjela keltskih jezika može se dakle prikazati ovako:

U prilog tradicionalnoj teoriji govori zemljopisni raspored keltskih jezika: jednostavno rečeno, Q-keltski bio bi zapadnokeltski, a P-keltski - istočnokeltski.

Dok se tradicionalna teorija oslanja uglavnom na glasovne kriterije u klasifikaciji keltskih jezika (npr. na odraz glasa *k^w, ili odraz slogovnih nazala *m i *n), McConeova teorija dijeli keltske jezike uglavnom na osnovi razlika u njihovim morfološkim sustavima. Prema McConeu, iz pra-keltskoga najprije se izdvojio keltiberški, a preostali keltski jezici dijele se na dvije skupine: *otočnu* i *kontinentalnu*. Kontinentalni keltski jezici su galski i lepontijski, dok otočne keltske jezike čine britski i goidelski jezici. Podjela britskih i goidelskih jezika u cjelini je nesporna, i podudara se kod McConea i u tradicionalnoj klasifikaciji:

Premda pitanje klasifikacije keltskih jezika valja smatrati i dalje otvorenim, sklon sam više uvjerljivosti pronaći u McConeovoj podjeli: njoj u prilog govore suvremene spoznaje o glagolskoj morfologiji kontinentalnih keltskih jezika, spoznaje koje je teško dovesti u vezu s glagolskim oblicima staroirskoga i starovelškoga koji su, sa svoje strane, prilično podudarni⁵.

§8 Staroirski je najarhaičniji od svih keltskih jezika koji nisu samo fragmentarno posvjedočeni: očuvao je tragove laringala (npr. ispred slogovnih sonanata), tragove prijevoja, zadržao je indoeuropsku deklinaciju (iako je smanjio broj padeža), a glagolski sustav izuzetno je složen i čuva tragove brojnih indoeuropskih tvorbi: *injunktiva*, *deziderativa*, *atematskih* prezenta, *perfekta*, itd.

PREGLED POVIJESTI STAROIRSKOGA

§9 Najstariji trag prisutnosti govornika jezika pretka staroirskoga u Irskoj⁶ je Aristotelovo spominjanje imena *Ἰρῆ*, što odgovara goidelskome nazivu Irske, *Ériu*. U Ptolemejevo doba (2. st. po Kr.) toponimi i etnonimi sadržani u njegovu djelu svjedoče o prisutnosti keltskojezičnoga stanovništva u Irskoj⁷; naprimjer,

⁵ Za (fonološke) argumente u prilog tradicionalnoj podjeli v. J. Koch, "Gallo-Brythonic vs. Insular Celtic: the Interrelationships of the Celtic Languages Reconsidered", u: **Bretagne et Pays Celtiques - Mélanges offerts à la mémoire de L. Fleuriot**, izd. Gw. Le Menn & J. Y. Le Moing, Saint-Brieuc, Rennes 1992: 471-495. S druge strane, P. Schrijver, **Studies in British Celtic Historical Phonology**, Rodopi, Atlanta 1995: 463 (i dalje) ističe da su se sve fonološke izoglose koje povezuju britski i galski mogle proširiti tijekom rimske vladavine nad Galijom i Britanijom, dok su otočne keltske izoglose vjerojatno starije.

⁶V. David Greene, "The Coming of the Celts. The Linguistic Viewpoint", **Proceedings of the 6th International Congress of Celtic Studies**, DIAS, Dublin 1983. Arheologija ne može jednoznačno odgovoriti na pitanje o dolasku Kelta u Irsku; suvremeni istraživači irske pretpovijesti skloniji su vjerovati u dugotrajan proces infiltracije govornika keltskih dijalekata, možda i iz više smjerova (Britanija, Galija, Hispanija) negoli u jednu invaziju velikih razmjera.

⁷ Pa ipak, od 47 imena koja navodi Ptolemej, samo je devet sigurno prepoznato kao irsko, usp. i imena rijeka *Sēnos* (Shannon), *Dabrōna* (Lee, stir. *Sabrann*), *Libnios* (Laune, stir. *Lemain*), te

pleme koje on naziva *Ōlountioi* odgovara irskom nazivu plemena **Ulad**, koje je obitavalo u današnjoj pokrajini Ulsteru, a Ptolemejevi *Āteinoi* zabilježeni su u kasnijoj irskoj etnografiji u imenu plemena **Úaithni**. Rijeka **Bouu?nda** koju spominje bez sumnje predstavlja keltski oblik *Bowindā (od indoeuropskoga *g^wōws windeh₂ “bijela krava”, usp. skr. **govinda-**). Razdoblje od odvajanja goidelske grane keltskih jezika do prvih pismenih spomenika naziva se *goidelskim*, katkada i prairskim.

Keltska plemena u Britaniji i Irskoj u antičko doba

Najstariji pismeni spomenici pronađeni u Irskoj su *ogamski natpisi*. To su kratki tekstovi koji sadržavaju uglavnom osobna imena. Pisani su *ogamskim pismom* (v. §19), a najstariji potječu iz 3. st. po Kr. Jezik tih prvih natpisa naziva se *ogamskim* (a u engleskoj predaji i *Primitive Irish*)⁸.

Logia (Belfast Lough, stir. *Loch Laig*); o tome v. G. Toner, "Identifying Ptolemy's Irish Places and Tribes", u: D. N. Parsons & P. Sims-Williams (eds.) **Ptolemy. Towards a linguistic atlas of the earliest Celtic place-names of Europe**, CMCS Aberystwyth 2000: 73-82.

⁸ Istraživanju jezičnih i epigrafskih osobitosti ogamskih natpisa posvećene su monografije Damiana McManusa, **A Guide to Ogam**, An Sagart, Maynooth 1991 i Sabine Ziegler, **Die Sprache der altirischen Ogam-Inschriften**, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1994.

§10 Prvo književno djelo koje se sa sigurnošću može datirati je **Amra Coluimb Chille** "Čudo Columba Cille", pjesma posvećena svecu Columb Cilleu koji je umro 597. Pjesma, pripisana pjesniku Dallánu Forgaillu, nastala je neposredno nakon smrti toga sveca, dakle koncem 6. ili početkom 7. stoljeća. To je barem 50 godina ranije od prvoga sačuvanog djela na staroengleskom (**Beowulf**) i više od stoljeća prije najstarijega fragmenta starovisokonjemačke poezije (**Hildebrandslied**): radi se o samim počecima postklasične europske književnosti. Štoviše, u kasnijim su pričama i drugim tekstovima očuvane neke pjesme, koje bi mogle biti i starije od **Amra Coluimb Chille**. Pjesme pripisane Colmánu mac Lenéniju (umro 608.) i Senchánu Torpeistu zacijelo potječu s kraja 6. stoljeća, iako su kasniji prepisivači u njima modernizirali neke jezične oblike. James Carney, jedan od najvećih stručnjaka za ranosrednjovjekovnu irsku književnost vjerovao je da su neke staroirske pjesme sastavljene još u 5. stoljeću, no ta pretpostavka nije dokazana, a zasniva se na nesigurnim lingvističkim argumentima⁹.

U približno isto doba (početak 7. st.) valja datirati i najstarije pravne tekstove (npr. **Senchas Már** "Velika predaja"), a i neke nabožne spise, sačuvane u rukopisima na Kontinentu (npr. **Homilija iz Cambraia**, **Aipgitir Chrábaid** "Abeceda nabožnosti"). Jezik toga razdoblja naziva se arhajskim staroirskim¹⁰. Neki autori smatraju da su arhajskim staroirskim sastavljeni i "retorički" odlomci u irskim sagama (staroirski **rosc** ili **retoiric**), no za tu tezu nema lingvističkih argumenata. Osobitosti retoričkih ulomaka su stilističke, a ne jezično-povijesne naravi, a za neke se takve ulomke može filološki nepobitno pokazati da su nastali vrlo kasno, znatno poslije arhajskog staroirskog razdoblja.

§11 Za proučavanje staroirske gramatike najvažniji spomenici su *glose*, kratki komentari i prijevodi latinskih tekstova. To je zbog toga što su one zabilježene u rukopisima koji su sačuvani na Kontinentu, i nisu kasnije prepisivani. Zato jezik glosa sadržava oblike govornoga (ali standardiziranoga!) jezika kakav je bio u upotrebi u 8. i 9. stoljeću, pa jezična građa crpena iz glosa nije iskvarena rukopisnom predajom. Najvažnije zbirke glosa su **Würzburške glose** uz poslanice apostola Pavla (iz sredine 8. stoljeća, osim malobrojnih glosa ranijega glosatora -tzv. *prima manus*- iz sedmoga stoljeća), **Milanske glose** uz latinski komentar Psalama (najveći korpus glosa nastao u početku 9. st.), **Torinske glose** uz latinski komentar Markova evanđelja (napisao ih je isti glosator koji je napisao i Milanske glose), **Sanktgallenske glose** (uz Priscijanovu latinsku gramatiku, iz 9. st.), itd. Na nekim glosama, npr. na würzburškima, radilo je nekoliko pisara, te njihova jezična građa pripada različitim razdobljima. Kršćanski spisi sastavljani su isprva na latinskome, primjerice Muirchúov životopis sv. Patrika iz 7. stoljeća; poslije su životopise svetaca stali pisati i na irskom i na latinskom; o tome svjedoče npr. **Bethu Brigte** ("Život sv. Brigitte"), gdje je irski tekst protkan latinskim odlomcima. Vjerskoga je sadržaja i pjesništvo pripisano Blathmacu, pjesniku koji je djelovao

⁹ V. J. Carney, "The Dating of Archaic Irish Verse", in: S. N. Tranter & H. Tristram (eds.) **Early Irish Literature - Media and Communication**, Narr, Tübingen 1989: 39-55.

¹⁰ V. David Greene, "Archaic Irish", in: **Indogermanisch und Keltisch**, hg. von K. H. Schmidt, IBS, Innsbruck 1977.

koncem 8. stoljeća, no čije su pjesme, npr. apokrifno **Evandjelje po Tomi**, sačuvane u jednom rukopisu iz 17. stoljeća¹¹. Nešto je mlađi tekst opsežni kalendar u stihovima **Félire Óengusso** ("Oengusova martirologija"), spjev koji navodi imena svetaca za svaki dan u godini. Jezik je toga velikoga spjeva od 365 rimovanih katrena podudaran jeziku najvećega dijela Würzburških glosa, a kako se u njemu ne spominju sveci koji su živjeli poslije sv. Temnéna (umro 828.), taj se datum uzima kao polazište za dataciju obaju tekstova¹².

Iz istoga vremena, koje se obično naziva razdobljem klasičnoga staroirskoga, potječu i neke prozne priče, sačuvane u kasnijim rukopisima. Za koje se priče znalo u 9. stoljeću možemo utvrditi na osnovi dvaju popisa, poznatih pod imenima **A** i **B**. Ti popisi sadržavaju naslove priča čiji su rukopisi postojali krajem 9. stoljeća. Jezičnim se kriterijima u 8. i 9. stoljeće mogu datirati priče kao što su "Razaranje Da Dergine Krčme" (**Togail bruidne Da Dergae**), "Krađa Fróechove stoke" (**Táin bó Fróich**), "Priča o svinji Mac Dathóa" (**Scéla mucce meic Dathó**) i neke druge. Sve su te priče sačuvane u dosta iskvarenu obliku, jer su srednjevjekovni pisari prepisujući ih modernizirali riječi i rečenice koje nisu razumjeli.

Tradicija proznoga pripovijedanja nastavila se kroz čitavo 9. stoljeće, koncem kojega jezik poprima obilježja kasnoga staroirskog razdoblja. Na prijelazu iz 9. u 10. stoljeće nastaje i važno leksikografsko djelo, **Cormacov rječnik**, koji je sastavio biskup Cormac mac Cuilennáin.

Radi usporedbe različitih oblika iste riječi u raznim razdobljima irskoga poslužiti će **nia**, "nećak, potomak" (usp. lat. **nepōs**, skr. **napāt**); u ogamskom ona (u genitivu) glasi **NIOTTA**, u arhajskom staroirskom **nioth**, a u klasičnom staroirskom **niad**. Današnji irski jezik ima oblik **nia**.

§12 Kronologija razvoja staroirskoga jezika izgledala bi, dakle, ovako:

? - 3. st.: prairski (goidelski)
3. st. - cca. 550. po Kr.: ogamski
550. - 720.: arhajski staroirski
720. - 850.: klasični staroirski
850. - 920.: kasni staroirski
920. - 1150.: srednjoirski
1150. - : novoirski

Tijekom čitave povijesti irskoga jezika, sve do novoirskoga razdoblja, u korpusu irskih tekstova ima iznenađujuće malo tragova dijalekatskih razlika. Staroirski su tekstovi, uključujući i glose, pisani na izrazito jedinstvenom jeziku, a gotovo da nema pojava u suvremenim irskim i škotskim dijalektima koje se ne bi mogle izvesti iz staroirskih, ili čak ranih novoirskih jezičnih oblika. Prilično je

¹¹ Blathmacove pjesme datirao je, izdao i filološki obradio J. Carney (**The Poems of Blathmac**, Irish Text Society, Dublin 1964.).

¹² Thurneysen je **Félire** datirao nešto ranije, koncem 8. st.; za novu dataciju v. P. Ó Riain, "The Tallaght Martyrologies, Redated", *Cambridge Medieval Celtic Studies* 20/1990: 21ff.

nevjerojatno da se takav stupanj standardizacije jezika mogao ostvariti u uvjetima u kojima je pismenost bila rijetkom pojavom, a političkoga jedinstva i centralizacije moći koja bi nametnula standardni jezik uopće nije bilo. Nastanak standarda, koji se usprkos promjenama očuvao do sedamnaestoga stoljeća, moguće je objasniti samo postojanjem utjecajne klase obrazovanih pjesnika (stir. **file**), pravnika (stir. **brithem**) i svećenika, koji nisu bili vezani uz pojedina plemena te su stvarali kulturno i jezično jedinstvo u politički rascjepkanoj zemlji. Budući da na svijetu nema jezika bez dijalekata, oni su morali postojati i u staroirskom razdoblju, no moramo pretpostaviti da su nestali pod pritiskom standarda, na sličan način na koji je u Grčkoj *koiné* potisnula starogrčke dijalekte.

Današnji irski jezik ima nekoliko dijalekata koji čine kontinuum od juga (munsterski dijalekt) preko zapada (Connemara) do sjevera (Donegal) i susjednih škotskih govora. Najviše govornika ima dijalekt koji se govori na zapadu (Connemara), a najznačajniji književni spomenici novoirskoga su pisani na munsterskom dijalektu. Poznavanje suvremenih dijalekata katkada baca novo svjetlo na neke gramatičke, ili češće glasovne pojave u staroirskom. Primjerice, staroirski **capall** "konj" piše se kao da se izgovara *kabaL, no izgovor u suvremenim dijalektima pokazuje da je izgovor morao biti /kapaL/; na sličan način stir. **becc** "malen" čitali bismo *b´ek, da nema suvremenoga oblika te riječi (novoirski **beag**) koji pokazuje da se ona u staroirskom razdoblju izgovarala /b´ek/.

STAROIRSKA TEKSTOVNA PREDAJA

§13 Staroirska je književnost, pa tako i tekstovna predaja te književnosti, najstarija u Europi nakon grčke i latinske. Rukopisna se predaja u Irskoj postojano održala čak do 19. stoljeća, pa nije neobično da vrlo drevne staroirske tekstove pronađemo u rukopisima iz 16. ili 17. st. često rukopisi sa staroirskim tekstovima nisu sačuvani u Irskoj, već na europskom kopnu: naprimjer, glose, kao najvažniji spomenici za proučavanje staroirske gramatike, sve su očuvane u rukopisima pronađenim izvan Irske. Najstariji rukopisi očuvani u Irskoj, s druge strane, sadržavaju latinske, a ne staroirske tekstove. Neki od tih rukopisa, npr. **The Book of Kells** ("Knjiga iz Kellsa"), izuzetno su lijepo ukrašeni.

ILUSTRACIJA IZ "KNJIGE IZ KELLSA"

Najstariji je rukopis sa staroirskim tekstovima pronađen u Irskoj **Lebor na hUidre** "Knjiga žutosmede (krave)" s kraja 11. st., a slijedi ga vrlo opsežan **Lebor Laignech** "Leinsterska knjiga" s početka 12. st. Znamo da su postojali i stariji rukopisi s irskim tekstovima, no oni su ili uništeni tijekom ratova s Vikinzima (9-10. st.), ili su prepisani, pa ih više nije trebalo čuvati.

§14 Pri datiranju svakoga staroirskog teksta valja razlikovati nekoliko pitanja:

-u koje vrijeme valja svrstati događaje, političke i civilizacijske prilike o kojima tekst govori?

-kada je tekst, kao uređena struktura iskaza, nastao?

-kada je tekst po prvi puta pismeno zabilježen?

-kada je nastao onaj oblik teksta koji je do nas došao?

-kada je napisan rukopis, ili rukopisi, koji sadržavaju tekst koji posjedujemo?

Često su odgovori na ta pitanja posve različiti: naprimjer, za neke se irske sage može pokazati da govore o pretpovijesnim događajima (radnja im je smještena u 1-2. st. po. Kr.), da su mogle dobiti svoj osnovni oblik još u pretkršćanskom razdoblju (5. st.), da su zabilježene tek u 7. st. ili nešto poslije, da su potom prerađene u 11. st., a nama su sačuvane u rukopisima tek iz 15. ili 16. stoljeća!

LEKSIK STAROIRSKOGA JEZIKA

§15 Najveći dio leksika staroirskoga jezika naslijeđen je iz keltskoga i indoeuropskoga prajezika. Staroirski je dobro očuvao bazični rječnik, npr. riječi za srodstva (**máthir** "mati", usp. lat. **mater**, **athir** "otac", usp. lat. **pater**, **bráthir** "brat", usp. lat. **frater**, **siur** "sestra", usp. lat. **soror**), riječi za dijelove tijela i organe (**cride** "srce", usp. lat. **cor**, **cordis**, **lám** "ruka, šaka", usp. lat. **palma**), brojeve (**óen** "jedan", usp. lat. **unus**, **deich** "deset", usp. lat. **decem**), itd. Međutim, neke posve obične riječi imaju nepoznatu etimologiju (**cenn** "glava", usp. velš. **penn**, **grían** "sunce", **adaig** "noć"). Neke od njih zacijelo su posuđenice iz neindoeuropskih jezika u keltski ili prairski (goidelski). Moguće usporednice nekih riječi nalazimo u baskijskom, npr. stir. **andeir** "djevojka", bask. **andere** "žena", stir. **boss** "šaka, pest", bask. **bos** "pet", stir. **adarc** "rog", bask. **adar** "rog".

Karakteristične su etimološke podudarnosti između staroirskoga (katkad i drugih keltskih jezika) te drugih indoeuropskih jezika (osobito latinskoga i staroindijskoga) na području sakralne terminologije (usp. stir. **rí** "kralj", lat. **rex**, stind. **rāt**, **bricht** "magijska formula", stind. **brahman**, stir. **fáith** "prorok", lat. **vates**, itd.).

Vrlo su mnogobrojne riječi koje staroirski i drugi keltski jezici dijele s italskim i germanskima, dok u drugim ie. potporodicama nisu posvjedočene, npr. riječ za "željezo" (stir. **íarn**, velš. **haearn**, stnord. **jarn**, njem. **Eisen**, eng. **iron**)¹³.

U staroirskom je posuđenica iz drugih keltskih jezika vrlo malo, ili se one glasovno ne mogu prepoznati kao takve.

Premda Rimljani nikada nisu vladali Irskom, brojne su u staroirskom posuđenice iz latinskoga; neke su od njih u jezik ušle u pretpovijesno doba, trgovinom (lat. **vinum** "vino" >> stir. **fín**, lat. **aurum** "zlatno" >> stir. **ór**, lat. [**navis**] **longa** "lađa" >> stir. **long**, lat. **planta** "izdanak" >> stir. **cland** "klan, obitelj"), dok su druge u staroirski ušle s kršćanstvom i širenjem samostanske kulture (npr. lat. **presbiter** "svećenik" >> stir. **cruimther**, lat. **liber** "knjiga" >> stir. **lebor**, lat. **monasterium** "samostan" >> stir. **muintir** "obitelj", lat. [**osculum**] **pacis** "(poljubac) mira" >> stir. **póc** "poljubac")¹⁴.

Krajem staroirskog razdoblja (9.-10. st.) pojavljuju se u jeziku posuđenice iz staronordijskoga, što valja pripisati kontaktu s Vikinzima, a sve su češće i posuđenice iz anglosaskoga.

¹³O jezičnim i kulturnim odnosima Kelta i Germana u pretpovijesno i rano povijesno doba v. H. Birkhan, **Germanen und Kelten bis zum Ausgang der Römerzeit**, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1970; o germansko-keltskoj riječi za "željezo" str. 127 i dalje.

¹⁴Usp. D. McManus, "A Chronology of the Latin Loan-words in Early Irish", *Ériu* 34/1983: 21-72.

II. FONOLOŠKI SUSTAV

§16 Fonološki sustav nekoga jezika sastoji se od *fonoloških reprezentacija* i *fonoloških pravila* koja djeluju u nekom jeziku. Fonološke su reprezentacije univerzalne, tj. iste u svim jezicima svijeta; one su stoga dio *univerzalne gramatike*; pravila su, pak, specifična za svaki pojedini jezik, premda neka pravila mogu, na isti način formulirana, djelovati u više jezika. Naprimjer, i u staroirskom i u ruskom postoji pravilo prema kojem ispred prednjega samoglasnika dolazi palatalizirani suglasnik, i ono se za oba jezika može (neformalno) izraziti na isti način: $C^{\text{nepalatal.}} \rightarrow C^{\text{palatal.}} / _ V^{\text{prednji}}$.

Fonološke reprezentacije predstavljaju organizaciju plana jezičnog izraza u umu (svijesti) govornika nekoga jezika. Elementima leksika (u prvom redu morfemima i riječima) u fonološkoj reprezentaciji pridružuje se izraz na više razina, koje predstavljaju elemente fonološke reprezentacije: distinktivna obilježja uređena u hijerarhijski niz artikulacijskih čvorova, autosegmenti (skupovi distinktivnih obilježja), segmenti, te slogovi sa svojim konstituentima.

Fonološka pravila formuliraju se unutar sheme zadane fonološkom reprezentacijom, tj. tako da se u njima pojavljuju elementi fonološke reprezentacije, definirani u univerzalnoj gramatici. Prikaz fonološkog sustava staroirskog jezika sastojat će se u utvrđivanju specifičnih fonoloških pravila toga jezika, koja djeluju unutar fonološke reprezentacije.

SAMOGLASNICI

§17 Sustav samoglasnika u staroirskom jeziku razmjerno je jednostavan i tipološki vrlo čest među jezicima svijeta. Postoji pet samoglasnika s oprekom između dugih i kratkih, kao u latinskome.

	kratki		dugi	
	prednji	stražnji	prednji	stražnji
visoki	i	u	í	ú
	e	o	é	ó
niski	a		á	

Duljina samoglasnika fonološki je relevantna (distinktivna): **fer** “čovjek” - **fér** “trava”, **mo** “moj” - **mó** “veći”.

V. A. Sommerfelt: "Caractère et développement du système vocalique vieil-irlandais", *Études Celtiques* 10/1962: 7-17.

Postoje i sljedeći dvoglasni:

1. s kratkim prvim dijelom: **uí** (**druí** “druid”), **aí** (piše se i **áe**) (**gaí** “koplje”), **oí** (piše se i **óe**) (**moín** “blago”).

2. s kratkim drugim dijelom: **úa** (**úasal** “plemenit”), **ía** (**íasc** “riba”), **íu** (-**bíu** “jesam”), **áu** (**gáu** “laž”), **éo** (**éu**) (**béo** “živ”).

3. s oba kratka samoglasnika: **iu** (**fiuss** “znanje”), **eu** (**deug** “piće”), **au** (**daur** “hrast”), **ou** (**routh** “kotaču”).

U arhajskom staroirskom postoji i troglas **auí**.

Tijekom staroirskog razdoblja miješaju se dvoglas **oí** i **aí**, **áu** prelazi u **ó**, a **iu** prelazi u **i**. U kasnom staroirskom i srednjeirskom sustav je dvoglasa znatno pojednostavljen¹⁵.

SUGLASNICI

§18 Staroirski ima vrlo složen suglasnički sustav. Time se razlikuje i od indoeuropskoga, te od većine suvremenih europskih jezika. Sustav je zasnovan na nekoliko temeljnih binarnih opozicija:

- palatalizirani/nepalatalizirani suglasnici (kao u ruskom ili poljskom);
- zvučni/bezvučni suglasnici;
- jaki/slabi suglasnici, što se očituje u opoziciji između okluziva i homorganih frikativa (tj. frikativa izgovorenih s istim položajem govornih organa kao odgovarajući okluzivi), te u opoziciji jakih i slabih sonanata (o naravi koje v. dolje).

Razlika između palataliziranih i nepalataliziranih je fonološki relevantna i morfološki iskorištena, usp. **macc** /mak/ “sin” (N sg.) – **maicc** /mak’/ “sina” (G sg.). Slično je i s razlikom između zvučnih i bezvučnih, te jakih i slabih (usp. **fer** /f’er/ “čovjek” - **ferr** /f’eR/ “bolje”).

Staroirski je konsonantski sustav gotovo posve simetričan, tj. iskorištena su skoro sva moguća mjesta u sustavu. Po tome je, među indoeuropskim jezicima, tipološki usporediv jedino s konsonantskim sustavom sanskrta.

Staroirski konsonantski sustav može se prikazati tablicama na sljedeći način:

a) pravi suglasnici (-sonorantni)

	labijalni	dentalni	velarni	laringalni
nepalatalizirani	p	t	k	?
palatalizirani	p’	t’	k’	
nepalatalizirani	b	d	g	
palatalizirani	b’	d’	g’	

¹⁵ V. David Greene, “The Diphthongs of Old Irish”, *Ériu* 27/1976: 40-42.

nepalatalizirani	f	ɸ	s	x	h
palatalizirani	f'	ɸ'	s'	x'	
nepalatalizirani	v	d		g	
palatalizirani	v'	d'		g'	

ɸ je interdentalni frikativ kao na početku eng. **think** "misliti", a d kao na početku eng. člana **the**. /s/ i /s'/ su za razliku od /p/ i /p'/ stridentni. /g'/ se fonetski vjerojatno ostvarivalo kao [j].

b) sonanti (+sonorantni)

	labijalni	dentalni	velarni
nepalatalizirani	m	n l r	h
palatalizirani	m'	n' l' r'	h'
nepalatalizirani	m	N L R	h (?)
palatalizirani	m'	N' L' R'	h' (?)

/l/ je lateralno, a /r/ prekidno (izgovara se kao hrvatsko prednjepčano /r/). /m/ je nazalizirano /v/, kakvo postoji u izgovoru hrv. riječi **tramvaj**. Fonološka i fonetska interpretacija "jakih" sonanata /N/ /L/ i /R/ sporna je. Razlika između jakih i slabih sonanata postoji u svim keltskim jezicima, ali se različito ostvaruje. U velškom je opreka između slabih /n/ /l/ i /r/ i "jakih" /N/ /L/ i /R/ opreka između bezvučnih i zvučnih, dok je u nekim irskim dijalektima to opreka između neudvojenih i udvojenih, ili napetih i opuštenih sonanata.

Zvučni frikativi, slabi sonanti, /ɸ / i /h/ ne dolaze nikad na početku riječi, osim kao rezultat konsonantske mutacije (aspiracije, v. §27). /ʔ/ (glotalni zatvor, "alef") dolazi isključivo na početku riječi ispred vokala¹⁶.

Brojem konsonantskih segmenata (preko 40) staroirski znatno odstupa od europskoga tipa konsonantskih sustava i približava se tipu kavkaskih jezika.

PISMENOST

§19 Nije poznato od kada se staroirski piše¹⁷. Najstariji ogamski natpisi potječu iz četvrtoga, možda i iz trećega stoljeća, a čini se da je ogamski alfabet

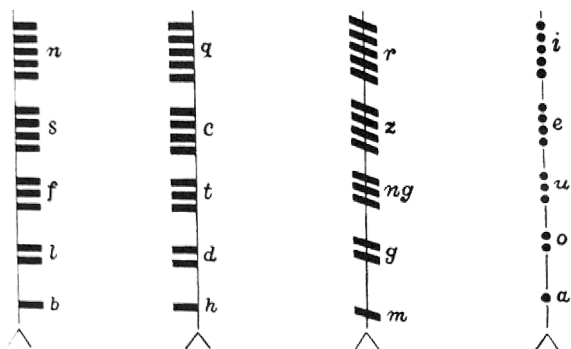
¹⁶Svjedočanstva za postojanje toga segmenta, koji se u pismu nikako ne bilježi, indirektna su. Njegovo postojanje iziskuje a) fonološka reprezentacija konsonantskih mutacija, koja zahtijeva da riječ u staroirskom obavezno počinje konsonantom, b) nepostojanje elizije vokala u hijatu u staroirskom pjesništvu, odnosno c) obavezna elizija vokala riječi koja izaziva aspiraciju, npr. **mo athir** → **m'athir** "moj otac". Aspiracijom je ? prelazilo u 0, te je elizija postala moguća.

¹⁷V. Jane Stevenson, "The Beginnings of Literacy in Ireland", *Proceedings of the Royal Irish Academy*, Vol. 89, C, 1989: 127-165. Autorica smatra da su latinska pismena bila u upotrebi u Irskoj vrlo rano, još od vremena Rimskog Carstva, ali da su zapisivana na propadljivom materijalu (vjerojatno na drvu). Kao najstariji trag upotrebe ogamskoga pisma spominje jednu

oblikovan u drugom ili trećem stoljeću po. Kr¹⁸. To pismo ima dvadeset znakova, a čita se odozdo prema gore. Njime nisu mogli biti zapisivani dulji tekstovi, već uglavnom nadgrobnici natpisi koji sadržavaju najčešće osobna imena. Svojom strukturom i smjerom čitanja jedinstveno je među pismima svijeta.

Ogamski natpisi uklesani su u kamenu i postavljeni na granici plemenskih područja, ili kao nadgrobnici spomenici. Međutim, u pričama ima svjedočanstava da se ogamom pisalo i na drvenim pločicama (npr. **Táin bó Cúailnge**), a pronađen je i malen broj natpisa na metalnim predmetima. Gotovo svi ogamski natpisi pronađeni su u južnoj Irskoj, na otoku Man i na susjednom priobalnom području Walesa, gdje su Irci od 5. stoljeća uspostavljali svoje kolonije. U sjevernoj polovici Irske ogamski natpisi nisu pronađeni. Postoji i nevelik broj ogamskih natpisa na nepoznatom piktskom jeziku u Škotskoj.

ogamski alfabet:

§20 Ogamski je alfabet u ranom srednjem vijeku zamijenjen irskom varijantom latinice, koja je ostala u upotrebi do 1946. Poznavanje ogama nije iščezlo ni u visokom srednjem vijeku, ali izgleda da nakon 7. st. to pismo nije korišteno na kamenim natpisima, već samo kao tajni alfabet, te kao razbibriga. Kada se irski počeo pisati latinicom, ne zna se. Svakako je to bilo nakon pokrštanja u petom stoljeću. Književni tekstovi koji možda potječu iz petoga ili ranog šestoga stoljeća (v. §10) mogli su se isprva prenositi i usmeno, te biti zapisani stoljeće ili dva kasnije. Legenda o *Cennu Faéladu*, koji je živio u 7. st. i po predaji prvi spojio domaću svjetovnu i latinsku crkvenu učenost, možda upućuje na zaključak da je šire korištenje latinskih pismena za bilježenje staroirskih tekstova počelo tek u 7. st. Irci su preuzeli 18 latiničkih slova: **a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, u**. Slova **k, x, y, z, q** rijetko se koriste (samo u stranim, negoidelskim riječima), a postoje i dva dijakritička znaka, · (*punctum delens*),

kocku, datiranu 2. st. po Kr., na kojoj ogamski piše slovo F, koje se izgovaralo kao /v/ (= rimska brojka 5).

¹⁸O podrijetlu ogamskog pisma v. James Carney, "The Invention of the Ogom Cipher", *Ériu* 26/1975: 53-65. Dosad poznati natpisi izdani su i analizirani u knjizi Damiana Mc Manusa, **A Guide to Ogam**, An Sagart, Maynooth 1995. Mnogi su natpisi, s dokumentacijom i fotografijama, dostupni na internetu (<http://titus.uni-frankfurt.de>).

koji se ponekad piše iznad **s** i **f** (v. §22), te akut, koji označava duljinu samoglasnika. Budući da je fonološki sustav uvijek brojao znatno više segmenata, irski je pravopis sve do danas ostao jedan od najsloženijih europskih pravopisa.

PRAVOPIS

§21 Staroirski je latinički pravopis u preuzet iz Britanije u 5.-6. st., zajedno s latinskom pismošću¹⁹. Stoga se u načinu kako se irski segmenti bilježe latinicom odražavaju neke glasovne promjene koje su se u britskom jeziku zbile u prvim stoljećima poslije Krista, i koje su se odrazile i u izgovoru latinskih riječi koje su se nastavile pisati kao u klasično doba, ali su se izgovarale na nov način. Jedna je takva promjena prijelaz bezvučnih okluziva u zvučne u sredini riječi. Latinska riječ **populus** "narod" prvo se u britskom stala izgovarati kao *pobulus (usp. velški **pobl**), a potom su je posudili Irci, koji su je nastavili pisati s bezvučnim –p- u svojem jeziku, ali su izgovarali –b- (stir. **popul** /pobuL/). Poslije su i domaće, irske riječi (u početku samo imena) stali zapisivati po istim pravilima, tj. tako da slova za bezvučne okluzive (*p, t, c*) u sredini riječi označuju zvučne okluzive (**b, d, g**).

§22 Pravopisna pravila:

1. akustski akcent označava duljinu vokala, kao u latinskoj gramatičkoj tradiciji: **mór** /mo:r/ "velik".

2. zvučni okluzivi /b, d, g/ pišu se kao bezvučni **p, t, c** u sredini i na kraju riječi²⁰.

3. zvučni frikativi /v d g / pišu se kao zvučni okluzivi **b d g** u sredini i na kraju riječi.

4. bezvučni okluzivi pišu se udvojeno u sredini riječi. Na kraju riječi udvojeno pisanje je dvoznačno: **becc** /b'eg/ "malen", ali **macc** /mak/ "sin". "Jaki" sonanti također se često pišu udvojeno: **béimm** /b'e:m'/ "udarac". Pravila 1-4 nisu posve dosljedno poštovana u staroirskom, pa pravi izgovor staroirskih riječi katkad možemo utvrditi jedino na temelju poznavanja njihovih odraza u novoirskome (v. §12).

5. bezvučni frikativi /p, x/ pišu se s dodatkom **h**, dakle **th, ch**. Bezvučni frikativ /f/ piše se kao **f**, ponekad i kao **ph** (npr. **a phenn** /a f'eN/ "njegovo pero").

¹⁹ V. članak Kennetha Jacksona, "Some Questions in Dispute about Early Welsh Literature and Language", *Studia Celtica* VIII/IX 1974-74: 1-32.

²⁰ U jednom od najstarijih arhajskih staroirskih tekstova, tekstu Würzburških glosa koje je pisala *prima manus* (7. st.), ima primjera pisanja slova *b, d, g* za zvučne okluzive, usp. **roslogeth** (klas. stir. **ro-sluiced**), **adobrogart** (klas. stir. **atob-rogart**), itd. Neki to vide kao argument za kontinuitet između ogamske i latiničke pismenosti, jer se zvučni okluzivi u ogamskom alfabetu također pišu istim slovima u svim položajima.

6. *punctum delens*, "točka koja poništava", može stajati na **f** i na **s**. **f** se ne izgovara nikako, a **s** se izgovara kao /h/: **a ·fer** /a er/ "njegov čovjek", **a ·siur** /a hiur/ "njegova sestra".

7. /h/ se ponekad izgovaralo na početku riječi između vokala, iako se u pismu nikako ne bilježi: **a athir** /a hap'ir/ "njezin otac". S druge strane, u pismu **h** ponekad stoji na početku riječi ispred samoglasnika, ali se u tom slučaju ne čita. Možda je to **h** označavalo glotalni zatvor /?/.

8. Palatalizirani suglasnici ne bilježe se nikakvom posebnom oznakom ako stoje ispred prednjih vokala: **mér** /m'e:r/ "prst", **fír** /f'i:r/ "istinit". Da se označi palataliziranost suglasnika ispred stražnjih vokala, ispred konsonanta, ili na kraju riječi, ispred suglasnika piše se **i** koje se ne izgovara: **maicc** /mak'/ "sina" (G sg.). Da se označi nepalataliziranost suglasnika ispred prednjih vokala, piše se **a**, koje se ne izgovara, iza njih: **móρθhae** /mo:rpe/ "vi slavite", za razliku od **léicthe** /l'e:k'p'e/ "vi puštate".

9. Ukoliko je početni zvučni okluziv, ili početni sonant pretrpio aspiraciju (v. §27), to se u pismu ne bilježi: **mo ben** /mo v'en/ "moja žena", **mo macc** /mo vak/ "moj sin". Ukoliko je početni bezvučni okluziv pretrpio nazalizaciju (v. §27), ona se u pismu ne bilježi: **fer trebar** /f'er d'r'evan/ "mudroga čovjeka" (A sg.). Ukoliko početni vokal pretrpi nazalizaciju, **n** koje se umeće ispred njega odvaja se crticom: **fer n-óc** "mladoga čovjeka".

10. U izdanjima tekstova crticom (-) se obično razdvajaju proklitički i enklitički elementi od naglašanih riječi: **in-nocht** "noćas", **biri-siu** "nosiš". Točkom se odvajaju preverbi i konjunktne čestice unutar glagolskog kompleksa (§60): **nom· beir** "nosi me". Izdavačka praksa u pogledu upotrebe ovih dijakritika jako varira.

§23 U staroirskim su rukopisima i u izdanjima staroirskih tekstova česte pokrate (*abrevijacije*). Najčešće su²¹:

7 = lat. **et**, stir. **ocus** ili (arh.) **scéo** "i";
.i. = lat. **id est**, stir. **ed ón** "tojest, naime";
.l. = lat. **vel**, stir. **nó** "ili";
.). = stir. **co** "tako da".

NAGLASAK

§24 Staroirski ima dinamički naglasak, tj. naglašeni slogovi ističu se jačom energijom kojom se izgovaraju (kao u ruskom), a ne visinom tona (kao u starogrčkom ili litavskom). Dinamički naglasak tipološko je obilježje svih keltskih jezika (kao i germanskih i, vjerojatno, italjskih).

²¹ Za uvod u irsku paleografiju v. T. O' Neill, **The Irish Hand**, Dolmen, Portlaoise 1984.

Naglasak je uvijek na prvom slogu u riječi, osim u deuterotoničkom obliku (§61) složenih glagola (**do· gní** “on čini”, s naglaskom na **gní**), te u nekim izrazima s nenaglašenim prefiksom (**in-nocht** “noćas, **in-diu** “danas”).

Neke su riječi uvijek nenaglašene (*klitike*), npr. predikativizator (*kopula*) **is** (v. §99), posvojne zamjenice (**mo, do, a...**), pokazne zamjenice (**sin, so**), član (**in, a**), upitna čestica **in**, negacija **ní**, itd.

Nije posve jasno kada je naglasak u goidelskom fiksiran na prvome slogu; svi goidelski jezici imaju inicijalni naglasak, osim munsterskoga dijalekta novoirskog jezika, u kojem naglasak može stajati i na drugim slogovima u riječi (ukoliko su dugi), no taj se specifični razvitak obično tumači utjecajem normanskog francuskoga u srednjem vijeku. U starovelškom je naglasak bio na posljednjem slogu, no to je rezultat apokope (gubljenja posljednjih slogova u riječi), te se za britski rekonstruira fiksni naglasak na penultimi. U galskom je, izgleda, naglasak bio slobodan, i mogao se pomicati s jednog sloga na drugi u deklinaciji i konjugaciji; o tome svjedoče različiti odrazi galskih imena u francuskome: fr. **Rennes** < gal. *Rédones, no **Redon** < *Redónes, fr. **Bourges** < gal. *Bitúriges, no **Berry** < *Bituriges.

STRUKTURA SLOGA

§25 Svaki slog (*s*) sastoji se od dvije konstituente: pristupa (eng. *onset*, O) i rime (eng. *rime*, R). Rima se pak sastoji od jezgre (eng. *nucleus*, N) i kode (Cd.).

Pristup u staroirskom može sadržavati najviše dva segmenta: a) okluziv i sonant (**gr-** u **grían** “sunce”), b) frikativ i sonant (**fr-** u **frass** “tijek, struja”), c) dva sonanta (**mn-** u **mná** “žene”). Izuzetno se pristupima opisanim u točkama a) - c) može pridodati još i početno **s-** (**scr-** u **scribaid** “piše”). Takvi pristupi s početnim **s-** jedini su mogući trosegmentni pristupi u staroirskom.

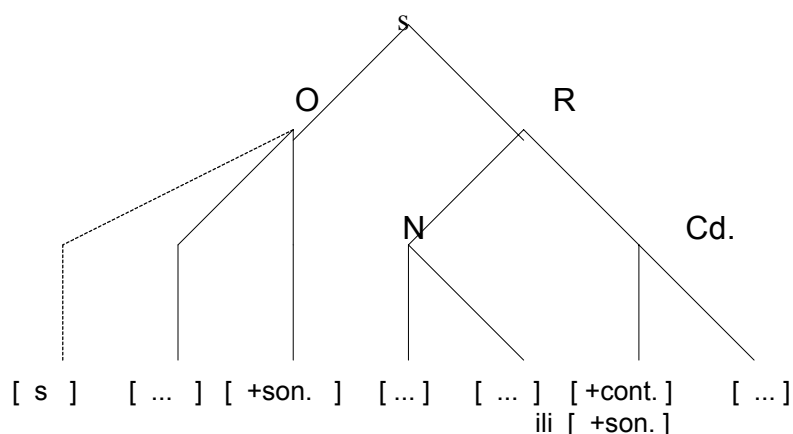
Ukoliko je točna naša pretpostavka da je staroirski jezik imao i glotalni zatvor /ʔ/, tada vrijedi generalizacija da slog u staroirskom ne može imati nulti pristup (tj. ne može sadržavati samo rimu). Riječi koje prividno počinju vokalom, npr. **ainm** “ime”, u stvari u pristupu imaju /ʔ/, koje se u pismu ne bilježi.

Jezgra u staroirskom može sadržavati bilo koji vokal, i bilo koji diftong. Najviše dakle sadrži dva segmenta, npr. **-ua-** u **rúad** “crven, riđ”, ili **-ee-** u **scél** “priča”.

Sporno je da li su sonanti u staroirskom ikada mogli stajati u jezgri sloga, npr. u imenici **ainm** “ime”. Današnji je izgovor te riječi dvosložan (/an'□m/), te je /m/ i u staroirskom možda stajalo u jezgri drugoga sloga. To je, međutim, nemoguće dokazati.

Koda u staroirskom može sadržavati najviše dva segmenta: a) sonant i okluziv: **-rg-** u **derc** “crven”, b) frikativ i okluziv: **-xt-** u **secht** “sedam” c) dva sonanta (**seinm** “sviranje”). Koda nije obavezan dio staroirskog sloga, tj. postoje i otvoreni slogovi (npr. **mó** “više”).

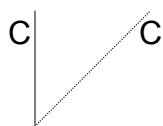
Pretpostavimo li uobičajenu skalu sonornosti (okluzivi - frikativi - sonanti - poluvokali - vokali), slijedi da je staroirski slog građen prema principu *rastuće sonornosti* (sonornost raste s lijeva i s desna prema jezgri). Kanonski oblik staroirskoga sloga ("templat") može se ovako prikazati:

FONOLOŠKE ALTERNACIJE

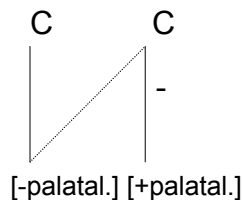
§26 Za razumijevanje staroirske gramatike potrebno je poznavati neke fonološke alternacije koje taj jezik poznaje. Njih je najlakše upoznati proučavanjem historijske gramatike, no detaljan prikaz svih glasovnih promjena koje su se zbile od indoeuropskoga do staroirskoga iziskivalo bi više prostora nego što nam je na raspolaganju. Stoga ćemo ovdje prikazati samo najvažnija *sinkronijska* pravila glasovnih smjena, a potom ih *dijakronijski* samo ovlaštati.

1. Ako je u grupi konsonanata prvi palataliziran, palatalizirani su i svi konsonanti koji mu slijede: **cairdine** /kar'd'in'e/ "prijateljstvo", **sóinmige** /so:n'm'ig'e/ "bogatstvo". Obilježje palatalizacije širi se dakle s lijeva na desno:

[+palatal.]

2. Ako palatalizirani suglasnik stoji iza nepalataliziranoga, depalatalizira se: **fo:gaibat** → ***fogbiat** /fogv'ad/ → **fogbat** /fogvad/ "nalaze":

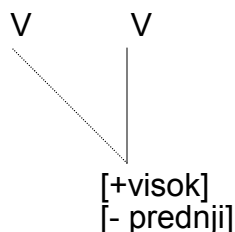

Posljedica je pravila 1 i 2 da u staroirskom, kao i u novoirskom, palatalizirani suglasnici stoje samo uz palatalizirane, a nepalatalizirani uz nepalatalizirane (ir. *caol le caol is leathan le leathan*).

3. Dvoglas **ía** ispred palataliziranih suglasnika prelazi u **é**: **dían** /d'ian/ "brz" - **dénithir** /d'e:n'ip'ir/ "jednako brz kao" (ekvativ, v. §102), **ciall** /k'ial/ "razum" - **céille** "razuma" (G sg.), **grían** "sunce" - **gréine** "sunca".

ia → e: / _ [+palatal.]

4. U staroirskom je čest prijeglas, slaganje samoglasnika po visini. Visok stražnji vokal (**u**) izaziva promjenu kratkih vokala koji nisu ni visoki ni niski (**e**, **o**), u prethodnome slogu, u odgovarajuće visoke vokale: **fer** "čovjek" - **firu** "ljude"; **fedo** "šume" (G sg.) - **fidu** "šume" (A pl.), **mogo** "sluge" (G sg.) - **mugu** "sluge" (A pl.), **sen** "star" - **siniu** "stariji" - **berid** "nosi" - **biru** "nosim". Visina samoglasnika širi se, dakle, s desna na lijevo:

Ovo pravilo ima dosta iznimaka, do kojih dolazi zbog izjednačivanja oblika korijena u paradigmi, npr. **echu** "konje", A pl. od **ech** "konj", umjesto ****ichu**.

4. Palatalizirano **ch** /x'/ na kraju riječi prelazi u **g** /g'/ u višesložnim riječima: **cathrach** "grada" (G sg.) - A sg. **cathraich** → **cathraig**, **náthrach** "zmije" (G sg.) - A sg. **náthraich** → **náthraig**. Moguće je da se umjesto /g'/ izgovaralo /j/.

5. Nenaglašeno **th** /p/ na kraju riječi prelazi u **d** /d/. **berid** "nosi", ali **beirthi** "nosi ga": p → d / '... _ # .

6. Ako dvosložna ili višesložna riječ dobije gramatički nastavak, svaki drugi slog u njoj, računajući s desna, ispada. Ovo pravilo zove se *sinkopa*, i odgovorno je za mnoge prividne nepravilnosti u staroirskoj gramatici. Primjeri sinkope:

Osnova **claideb-** /klað'ev/ "mač" + nastavak **-ib** /iv'/ ("D pl.") → **claidbib** /klað'v'iv'/ (umjesto /klað'ev'iv'/).

Osnova **fogab-** "naći" + nastavak **-am** "1. l. pl. prez., konj. promjena" → **fogbam**.

7. U nenaglašenu slogu između konsonanata svi kratki samoglasnici prelaze u "šva" /ə/, vokal neodređene kvalitete. To "šva" piše se kao **a** između nepalataliziranih suglasnika (**fogbam**), kao **e** između palataliziranog i nepalataliziranog (**ní gaibem** "ne hvatamo"), kao **i** između dvaju palataliziranih suglasnika (**berim** "nosim").

KONSONANTSKE MUTACIJE

§27 Konsonantske mutacije tipološka su osobitost keltskih jezika; one postoje u svim živim keltskim jezicima, u staroirskom i starovelškom, no nije jasno jesu li postojale u *ogamskom* razdoblju staroirskoga, a u kontinentalnim keltskim jezicima do sada nisu uočene.

Osim u keltskim jezicima, konsonantske mutacije vrlo su rijetke među jezicima svijeta: zabilježene su jedino u nekim jezicima atlantske skupine nigersko-kordofanskih jezika (npr. *fulbe*²²), te, u znatno manjem opsegu, u *giljačkom* (izolirani jezik koji se govori u Sibiru).

Konsonantska mutacija može se ovako definirati: ako neka riječ, morfem ili sintaktička konstrukcija A izaziva promjenu početnoga suglasnika iduće riječi, morfema, ili sintaktičke konstrukcije B, kažemo da A izaziva konsonantsku mutaciju na B.

U staroirskom enklitička posvojna zamjenica **mo** "moj" izaziva konsonantsku mutaciju koju nazivamo *aspiracija* na početku iduće riječi. Mutacija se sastoji u tome, da početni okluziv postaje homorgani frikativ, a početni "jaki sonant" (**m**, **N**, **L**, **R**) prelazi u odgovarajući slabi sonant:

ben /b'en/ "žena"	mo ben /mo v'en/ "moja žena"
penn /p'eN/ "pero"	mo phenn /mo f'eN/ "moje pero"
macc /mak/ "sin"	mo macc /mo mak/ "moj sin"

Morfem Acc. sg., s druge strane, izaziva konsonantsku promjenu koju nazivamo *nazalizacija*: početni bezvučni suglasnik postaje u staroirskom zvučnim, a početni zvučni okluziv postaje homorganim nazalnim sonantom:

fer trebar /f'er t'r'evan/ "mudar čovjek" **fer trebar** /f'er d'r'evan/ "mudra čovjeka";
fer becc /f'er b'eg/ "mali čovjek" : **fer mbecc** /f'er m'eg/ "maloga čovjeka".

²²V. Elmar Ternes, "Initial Mutations in Celtic and in West African Languages. Synchrony and Diachrony", *Afrika und Übersee*, 73/1990: 3-19.

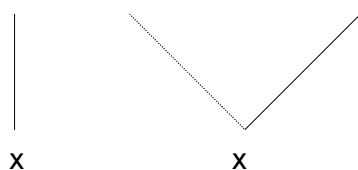
§28 tablica konsonantskih mutacija:

početni segment	aspiriran	(u pismu)	nazaliziran	(u pismu)
p	f	ph	b	p
t	þ	th	d	t
k	x	ch	g	c
b	v	b	m	mb
d	d	d	n	nd
g	g	g	h	ng
s	h	s	s	s
f	0, ?h ²³	f	v	f
m	μ	m	m	m(m)
N	n	n	N	n(n)
L	l	l	L	l(l)
R	r	r	R	r(r)
?	0		n	n-

Palatalizirani početni segmenti aspiracijom i nazalizacijom prelaze u odgovarajuće palatalizirane segmente (npr. /b'/ aspiracijom prelazi u /v'/, a nazalizacijom u /m'/).

Aspiracija se može prikazati kao umetanje obilježja [-prekidan] prvom segmentu iduće riječi. Treba pretpostaviti da riječi (i morfemi) koji izazivaju aspiraciju, npr. **mo** "moj", u dubinskoj strukturi "nose" obilježje [-prekidan] s desna kao slobodan *autosegment*. To obilježje, koje ćemo bilježiti malim ^c, ne ostvaruje se ako se riječ izgovara u izolaciji: **mo^c** /mo/. U govornom lancu to obilježje spaja se s prvim segmentom s desna koji nije određen obilježjem [-prekidan]: **mo^c ben** → **mo ben** /mo v'en/ "moja žena":

o [-prekidan] [+zvučan, +anterioran -koronalan...]

Ukoliko je prvi segment s desna sam [-prekidan], tj. ako se radi o /f/ ili /s/, valja pretpostaviti dodatno pravilo: ukoliko se autosegment [-prekidan] nađe nad segmentom koji sadržava obilježje [-prekidan], taj segment gubi sva obilježja, a /h/ mu se pridružuje kako se ne bi

²³Budući da se glas /h/ u staroirskom nikada ne piše, ne može se dokazati da je u staroirskom aspirirano /f/ bilo izgovarano kao /h/. To, međutim, proizlazi iz fonološke analize aspiracije (v. dolje), te iz činjenice da je /h/ rezultat aspiracije /f/ i u dubinskoj strukturi novoirskoga, čime se objašnjavaju alternacije u novoirskim dijalektima (v. M. Ó Siadhail, **Modern Irish**, C. U. P., Cambridge 1991: 111 i dalje).

prekršilo pravilo da svaki slog počinje konsonantom. U leksikonu sve elemente koji sadržavaju autosegment [-prekidan] obilježujemo malim ^c s desna, dakle **mo^c** “moj, -a, -e” znači da posvojna zamjenica **mo** izaziva aspiraciju početka iduće riječi.

Nazalizacija se može prikazati kao umetanje autosegmenta [+nazalan] početnom segmentu iduće riječi. U govornom lancu taj autosegment spaja se s prvim segmentom s desna ukoliko taj nije obilježen obilježjem [-zvučan]. Ukoliko je idući segment [-zvučan] (naime, ukoliko je to bezvučni okluziv, **f** ili **s**), valja formulirati dodatno pravilo: kad se nad istim segmentom nađu autosegmenti [+nazalan] i [-zvučan], nazalnost se gubi, a segment postaje [+zvučan]. Na taj ćemo način iz bezvučnih okluziva **f** i **s** dobiti zvučne okluzive, odnosno **v**, pod utjecajem nazalizacije: [-zvučan, +nazalan] → [+zvučan, -nazalan]. Naknadno se segment koji je [+zvučan, -prekidan, +anterioran] (**z**) obezvučuje, budući da nazalizacija ne djeluje na /s/.

Historijski, aspiraciju su izazivale sve riječi i oblici koji su završavali na samoglasnik, npr. g. sg. o-osnova, koji je imao nastavak *-ī (usp. lat. **vir, virī**), ili N sg. imenica ž. roda, koji je završavao na *-a (lat. **puella, femina**). Nazalizaciju su izazivale sve riječi i oblici koji su završavali na nazalni sonant, npr. A sg. imenica, kojima je nastavak bio na *-m (lat. **virum, feminam**). Poslije otpadanja završnih kratkih slogova (apokope, v. §29), konsonantske mutacije ostale su kao njihovi tragovi.

Osim aspiracije i nazalizacije, staroirski je sigurno poznao još jednu konsonantsku mutaciju, tzv. “umetanje *h*” (eng. *h-insertion*). Nju su izazivale riječi koje su povijesno završavale na *-s, koje je u prairiskome na kraju riječi prešlo u *-h; takve riječi izazivale su umetanje *h* na početku iduće riječi, ukoliko je ona počinjala samoglasnikom. Riječi koje su izazivale “umetanje *h*” su, primjerice, genitivi jednine imenica ženskog roda, posvojna zamjenica ž. r. **a**, i dr. O djelovanju ove konsonantske mutacije u staroirskom možemo zaključivati samo na osnovi njezine prisutnosti u suvremenim irskim dijalektima, jer staroirskim se pravopisom glas **h** nije bilježio (§22). Tako pretpostavljamo da se u staroirskome **rígnae óice** “mlade kraljice” izgovaralo /ri:gne ho:g'e/ jer je imenica ž. r. **rígain** “kraljica”, u G sg. izazivala umetanje **h** na početku iduće riječi.

Konsonantske mutacije obično ne djeluju na riječi koje imaju samo gramatičko značenje: na član, prijedloge, veznike, čestice i sl. Drugim riječima, konsonantske mutacije pravilno djeluju samo na punoznačne riječi (imenice, pridjeve, zamjenice i glagole).

PREGLED GLASOVNOGA RAZVOJA STAROIRSKOGA JEZIKA

§29 Najvažnije glasovne promjene koje su se dogodile u prakeltskom razdoblju su:

(1) Asimilacija bezvučnih labiovelara: *p...k^w > *k^w...k^w: ie. *penk^we “pet” (skr. **pañca**) > stir. **cóic**. Ista se promjena dogodila i u latinskom (usp. lat. **quinque**).

(2) Gubitak ie. *p: ie. *ph₂tēr (usp. lat. **pater**) > stir. **athir**.

(3) Prelazak ie. *g^w > prakelt. *b: ie. *g^wows “krava” (skr. **gauh**) > stir. **bó**.

(4) Prelazak ie. *e > prakelt. *i: ie. *reg’s “kralj” > stir. **rí** (usp. lat. **rēx**).

(5) Ie. *o, eh₃ > *a: ie. *deh₃nom “dar” (lat. **dōnum**) > stir. **dán**.

(6) Prelazak ie. *ey > prakelt. *e (> stir. **ía**): ie. *deywos “bog” (skr. **deva-**) > stir. **día** (G sg. **dé**).

(7) Prelazak ie. *o > *u u zadnjem slogu: ie. A pl. *wihrons “muževé” (lat. **virōs**) > *wirōs > stir. **firu**.

(8) Prelazak ie. slogovnih sonanata *r, *l, u prakelt. *ri, *li, ispred okluziva: ie. *kʷrd- “srce” (lat. **cor, cordis**) > stir. **cride**.

Keltski jezici su, poput slavenskih i germanskih, stopili odraze indoeuropskih zvučnih i aspiriranih okluziva (*aspirirani > zvučni): ie. *b^heroh₂ “nosim” > stir. **biru** (usp. lat. **fero**). Dvoglasni (diftonzi), osim *ey, su očuvani, samo što *ew razmjerno rano prelazi u *ou (ie. *newo- “nov” > gal. **Nevio-**, **Nov-io-**, stir. **núa**, usp. gr. **n=οV**). Odrzi indoeuropskih laringala u keltskom još su sporni; čini se da su se u prakeltskom svi laringali stopili u jedan glas (?H), koji je potom izazivao glasovne promjene, osobito u dodiru sa sonantima²⁴. Tako ie. *-CrHC- i *-ClHC- u keltskom daju *-CrāC-, *ClāC, kao u latinskom: ie. *plh₂nos “pun” (skr. **purnah**) odrazilo se u stir. kao **lán**, ie. *gʷnh₃to- “poznat” (lit. **pa-žintas**) > stir. **gnáth** “uobičajen”.

§30 Staroirski je dodatno obilježen sljedećim glasovnim promjenama:

(1) Prijelaz ie. *g^{wh} > (kelt. *g^w) > stir. **g**: ie. *g^{wh}on- “ubiti” > stir. **gonid** (skr. **hanti**, hrv. **goniti**), ie. *sneyg^{wh}eti “sniježi” > stir. **snigid** (lat. **ninguit**)²⁵.

(2) Prijelaz ie. *k^w > q (ogamski) > stir. **c**. Ie. *k^wetwores (lat. **quattuor**) > stir. **cethir** (usp. velš. **pedwar**).

(3) Prijelaz ie. slogovnih *m i *n > *em, *en u sredini riječi: ie. *kʷmtom “sto” (lat. **centum**) > stir. *kenton > **cét** (usp. velš. **cant**).

(4) Palatalizacija. U načelu, palatalizirali su se konsonanti ispred prednjih samoglasnika (e, i). Izgleda da se palatalizacija odvijala u više faza, slično kao uzastopne palatalizacije u praslavenskom:²⁶ kelt. *bereti > stir. **beirid** “nosi” /bʷerʷidʷ/, *budinā > stir. **buiden** “četa” /budʷen/, itd. Katkad je palatalizacija izostala ukoliko je samoglasnik prije suglasnika bio stražnji: *kaneti “pjeva” >

²⁴ V. L. Joseph, “The Treatment of *CRH- and the Origin of CaRa- in Celtic”, *Ériu* 33/1982: 31-57.

²⁵ V. W. Cowgill, “The Etymology of Irish *guidid* and the Outcome of *g^{wh} in Celtic” u: M. Mayrhofer *et alii* (Hg.) **Lautgeschichte und Etymologie**, Reichert, Wiesbaden 1980: 49-78.

²⁶ O tome v. K. McCone, “Sean-Ghaeilge agus a réamhstair”, u: McCone, (ed.), **Stair na Gaeilge**, an Sagart, Maynooth 1993 i David Greene, “The Growth of Palatalization in Irish”, *Transactions of the Philological Society* 1973: 127-136.

stir. **canaid** /kanid/. U nekim slučajevima palatalizaciju je izazivalo samo *i, ne i *e: *gabiti "hvata" > **gaibid** /gav'id'/, ali *sonertis > **sonairt** /sonert/. U doba apokope (10) i sinkope (12) nestali su neki od samoglasnika koji su bili izazvali palatalizaciju. Na taj način nastala je fonološka opozicija između palataliziranih i nepalataliziranih suglasnika.

(5) Lenicija konsonanata: u sredini riječi okluzivi prelaze u homorgane frikative, usp. ie. *meh₂ter > stir. **máthir** (gal. **matrebo** "majkama"). "Jaki" sonanti prelaze u slabe, usp. stir. **ainm** /an'm/ "ime" < ie. *h₁nomen (lat. **nōmen**). To je historijski proces koji je doveo do nastanka aspiracije (§27). Lenicija se po svojoj prilici odvijala u više faza, kao i palatalizacija (v. točku 4).

Lenicija je zahvatila i sonante *m, *n, *l, *r; lenirani sonanti postali su u staroirskom "slabi" sonanti **μ, n, l, r**, a nelenirani su postali "jaki" **m, N, L, R**; slabi su **n** i **l** u nenaglašenu slogu postali jaki ako je taj slog počinjao sonantima **m, n, l, i, r**; stoga G sg. imena **Ériu** "Irska" glasi **Érenn** (a ne *Éren), no G sg. imena **Mumu** (/muμu/) "Munster" je **Muman**; to je pravilo poznato pod imenom "Mac Neillov zakon"²⁷.

(6) Ie. *y se izgubilo: ie. *treyes "tri" (lat. **trēs**) > stir. **trí**.

(7) Ie. *w- > f-: ie. *wihro- "muž" > stir. **fer** (usp. lat. **vir**). U sredini riječi *w nestaje (ie. *deywo- > stir. **día** "bog"), osim u dodiru s nekim suglasnicima, kada ostaje očuvano kao **b** /v/²⁸ usp. ie. *wid^heweh₂ > stir. **fedb** "udovica" (lat. **vidua**).

(8) Podizanje (njem. *Hebung*): niski vokali **e, o** postajali su visokima **i, u**, u slogu ispred **i, u**: ie. *mog^hus "sluga" > stir. **mug**, lat. (**navis**) **longa** > stir. **long** "brod", ali genitiv **lungae** < *longiyās.

(9) Spuštanje (njem. *Senkung*): visoki vokali **i, u** u slogu ispred niskih **a, o** prelazili su u **e, o**: ie. *wihro- > *wiro > stir. **fer**, ie. *b^hrto- "nošen" > kelt. *brito- > stir. **:breth** "bio je nošen". Promjene (7) i (8) odrazile su se kao *prijeglas* (sinkronijsko fonološko pravilo br. 4 u §22).

(10) Apokopa: svi završni vokali u otvorenu slogu otpali su: V > 0 / _#, usp. stir. **muir** "more" < *mori (lat. **mare**). Trag prednjih završnih vokala odražen je u palatalizaciji prethodnoga suglasnika.

(11) Završni dugi vokali pokratili su se: ie. *wihrons "muževe" (lat. **virōs**) > prakelt. *wirūs > stir. **firu**.

(12) Sinkopa: računajući s lijeva, svaki je drugi samoglasnik ispao u riječima s tri i više slogova: ogamski G sg. **NETTASLOGÍ** > stir. **Nad-slúaig** (ime).

(13) *e ispred palataliziranoga *g prelazi u **a**, usp. *egi "led" > stir. **aig** (G sg. **ego**).

²⁷ Usp. E. Hamp, "The Mac Neill-O' Brien Law", *Ériu* 25/1974: 172-180.

²⁸ Usp. W. Cowgill, "On the fate of *w in Old Irish", *Language* 43/1967: 129-138.

Promjene (8-12) strahovito su izmijenile izgled staroirskoga, smanjile broj slogova u prosječnim riječima, i odrazile se u morfologiji jezika. One su se zbile tijekom ogamskoga i arhajskog staroirskoga razdoblja, te njihov tijek ponekad možemo pratiti na ogamskim natpisima ili na posuđenicama iz latinskog. Naprimjer, lat. **molina** "mlin" u staroirskom je isprva dalo *mulina (zbog "podizanja"), potom *mulina > *mulena ("spuštanje"), i na koncu *mulena > **muilenn** (apokopom i palatalizacijom). Na sličan način, ime (u g. sg.) CATUBUTTAS, koje se pojavljuje na ogamskim natpisima, daje (prema 9, "spuštanje") *catubotas > *catubot (10, apokopa) > *catbot (12, sinkopa) = stir. **Cathbad** (zbog lenicije, promjena 5). Na sličan način, ogamski VELITAS "pjesnika, G sg." daje *vilitas (podizanje, 8) > *viletas (spuštanje, 9) > *vilet (apokopa, 10) > stir. **filed** (promjenama 5 i 7).

Pravilno razumijevanje glasovnih promjena koje su izmijenile staroirski jezik potrebno je da bi se razumjelo njegovo mjesto i u tipološkoj i u genetskoj klasifikaciji jezika. One pokazuju da tipološki neobične pojave nastaju posve mehaničkim i pravilnim putevima jezičnog razvoja, te da se informacije važne za genetsku usporedbu jezika mogu očuvati i nakon sveobuhvatnih i dubokih izmjena jezičnoga sustava.

Glasovne su se promjene nastavile odvijati i tijekom staroirskoga razdoblja; primjerice, goidelski dugi samoglasnici ē (< ie. *ey) i ō (< ie. *ew, *ow) prešli su u ía i úa; tim promjenama još nema traga na ogamskim natpisima, usp. ogamski TOTAVALI > stir. G sg. **Túathail**, CERAN(I) > stir. G sg. **Cíaráin**; u arhajskom staroirskom još se pronalaze oblici stariji od te promjene, npr. **fédot** "oni vode" > klas. stir. **fíadat**.

Za potpunu relativnu kronologiju glasovnih promjena u staroirskome v. Kim McCone, **Towards a Relative Chronology of Ancient and Medieval Celtic Sound Change**, Dept. of Old Irish, St. Patrick's College, Maynooth 1996.

III. GRAMATIČKI USTROJ

§31 *Tekst* ili *diskurz* na nekom jeziku sastoji se od niza rečenica povezanih zajedničkom temom ili govornikovom komunikacijskom namjerom. *Rečenica* (S) je osnovna jedinica gramatičkoga ustroja. To je domena na kojoj vrijede sintaktička pravila, odnosno dio govornoga lanca na kojemu se ta pravila opažaju.

§32 Unutar diskurza rečenice se mogu nadovezivati jedna na drugu na dva načina: bez veznika ili s veznikom. Ukoliko se rečenice povezuju bez veznika, među njima je u govornom lancu stanika, u pismu izražena točkom; ukoliko takve stanike nema, govorimo o *asindetskom* povezivanju. Asindetsko povezivanje često je u poeziji, dok je u staroirskoj prozi razmjerno rijetko:

crechnaigid curpu,
gonaid soeru,
saigid orgniu (SCC 185-7)
"Ranjava tijela,
ubija plemiće,
traži razaranja"

§33 *Veznici* u jeziku imaju pragmatičku i sintaktičku funkciju. Sintaktička funkcija veznika sastoji se u izražavanju logičkih odnosa (konjunkcije, disjunkcije, itd.) između povezanih rečenica. Neki veznici imaju samo sintaktičku funkciju, tj. *pragmatički su neobilježeni*. S druge strane, *pragmatički obilježeni* veznici izražavaju govornikov stav o međusobnom odnosu dviju povezanih rečenica, te stoga imaju mnoga zajednička obilježja s *konektorima* (§108)²⁹. Pragmatički je obilježen veznik **acht** "ali, već", koji ističe da je sljedeća rečenica po nečemu suprotna prethodnoj: **ní tú nod n-aíl, acht is hé not-aíl** "Nisi ti onaj koji hrani njega, već je on taj koji hrani tebe (Wb. 5^b28). Na sličan način, pragmatički je obilježen dopusni veznik **sech** "iako": **sech ba foirbthe a ires sidi** "iako je njegova vjera bila savršena" (Wb. 19^a11).

Pragmatički neobilježeni su veznici **ocus** "i", **scéo** (arhajski staroirski) "i", **no** "ili", te sufigirani veznik **-ch** (< ie. *k^we, lat. **-que**), koji se pojavljuje samo u najstarijim tekstovima.

§34 Rečenica ima svoj *jezgreni* i *vanjezgreni*, *periferni* dio: S = J + P.

Jezgru rečenice čine predikat (*Pred.*) i njegovi argumenti (x₁, x₂,... x_n): J = Pred.(x₁, x₂,... x_n).

Iako teoretski mogu biti vrlo mnogobrojni, u prirodnim jezicima broj argumenata ne prelazi tri.

²⁹Dijakronijski, veznici se razvijaju iz prijedloga, usp. stir. **acht** "ali, osim", < *ekstos (lat. **ex** "iz"), **coⁿ** "tako da" < *k'om (usp. lat. **cum**, stsl. **съ**).

POREDAK GRAMATIČKIH KATEGORIJA

§35 Staroirski je jezik tzv. VSO-tipa, što znači da glagol dolazi na prvom mjestu u rečenici. Iz razloga koji će postati jasniji kasnije, možemo poopćiti tu tvrdnju tako da formuliramo pravilo:

(1) U jezgri staroirske rečenice predikat prethodi subjektu, iza kojega slijedi objekt. Potom slijede periferni dijelovi rečenice. Poredak je, dakle,

J - P
Pred.- Subj. - Obj.

(**béoigidir in spirut in corp**)_J (**in fecht so**)_P "Duh sada oživljava tijelo"

'oživljava' čl. 'duh' (Nsg.) čl. 'tijelo' (Acc.) čl. 'tren' pok. zamj.
Pred. Subj. Obj.

U najstarijem pjesništvu i u pravnim spisima glagol (predikat) može doći i na posljednjem mjestu u rečenici; u tom slučaju glagol je u konjunktnom obliku (§64) čak i ako ispred njega ne stoji konjunktna čestica. Ovo sintaktičko pravilo naziva se *Berginovim zakonom*, prema irskom filologu Osbornu Berginu koji ga je otkrio, usp. **molad cóir canar**_{vb}. "Pjeva se ispravna pohvalnica" (*Cóic Conara Fugill* §1).

(2) Unutar argumenata, pridjevi stoje iza imenica: N - A

fer mór "velik čovjek"

čovjek velik

Ukoliko imenicu modificira više pridjeva, oni se ne odvajaju veznikom (niti zarezom): **fer mór dub** "veliki, crni čovjek".

(3) Član stoji ispred imenice koju determinira: Art. - N

in fer

Art. čovjek

(4) Pokazna zamjenica stoji iza imenice koju determinira: N - Dem.

in fer sin "ovaj čovjek"

Art. čovjek ovaj

(5) Staroirski ima samo prepozicije, koji stoje ispred imenice: Prep. -N

fo muir "ispod mora"

(6) Brojevi stoje ispred imenice: Num. - N

deich mbó "deset krava"

(7) Negacija stoji ispred negirane rečenične jezgre: Neg. - V

ní beir in fer in claideb “čovjek ne nosi mač”

neg. nosi Art. čovjek Art. mač

(8) Upitna riječ stoji ispred rečenice čiji se sadržaj dovodi u pitanje:
Quaest. - S

in mbeir in fer in claideb? “da li čovjek nosi mač?”

Prepozicije se stapaju s članom, koji stoji između prepozicije i imenice koju determinira: **do** “k” + **ind** “član” + **fiur** “čovjeku” = **dond fiur**. Često se između prepozicije i člana infigira **-s-**: **co** “s” + **ind** “član” + **láim** “ruka” (D-Ak.) = **cosind láim**. Član se također stapa s posvojnim zamjenicama; između se često infigira **-s-**: **co** “s” + **a^c** “njegova” + **láim** = **cosa láim** “(s) njegovom rukom”.

Karakterističan poredak gramatičkih kategorija VSO tipičan je za sve otočne keltske jezike osim bretonskoga. Takav poredak gramatičkih kategorija nije osobito čest među jezicima svijeta - karakterističan je još za semitske i polinezijske jezike - ali je izrazito koreliran s poretkom drugih gramatičkih kategorija kao što su poretki N-Gen i Prep-N. Te su korelacije tipološki utvrđene *jezične univerzalije*.

STRUKTURA JEZGRE

§36 Jezgra se rečenice sastoji od predikata i argumenata: J = Pred. ($x_1...x_n$). U prirodnim jezicima broj argumenata rijetko je veći od tri. Broj argumenata koji neki predikat ima naziva se *valencijom* toga predikata. Prvi argument predikata nazivamo *subjektom*. Subjekt³⁰ ima sljedeća sintaktička, semantička i pragmatička svojstva:

-obično označuje vršitelja radnje (agens) **Marbaid in fer a námait** “Čovjek ubija svojega neprijatelja”.

-rijetko je odsutan u jezgri rečenice (tj. većina glagola ima subjekt).

-obično je indeksiran na predikatu (tj. predikat pokazuje lice subjekta u većini jezika)³¹: **Marbaid**_{3 sg. subj.} **in fer a námait**

-ako dvije uzastopne jezgre imaju isti subjekt, gotovo uvijek se u drugoj od njih subjekt može poništiti: u nizu **Berid in fer in claideb. Marbaid a námait**. “Čovjek nosi mač. Ubija svoga neprijatelja” u drugoj rečenici subjekt (**in fer** “čovjek”) je poništen.

Drugi argument predikata nazivamo *objektom*. Objekt ima sljedeća sintaktička, semantička i pragmatička svojstva:

³⁰Usp. E. L. Keenan, “Towards a Universal Definition of ‘Subject’”, in: C. N. Li & S. Thompson, (ed.), **Subject and Topic**, Academic Press, New York 1975.

³¹Postoje iznimke, npr. japanski, gdje glagol ne pokazuje lice niti jednoga argumenta.

-obično označuje predmet na kojem se radnja vrši. **Marbaid in fer a námait**_{obj.} "Čovjek ubija svojega neprijatelja".
 -može biti odsutan iz jezgre (kod neprelaznih glagola): **Canid in fer**_{subj.} "Čovjek pjeva"
 -indeksiran je na predikatu samo ako je na predikatu indeksiran i subjekt: **Nos**_{3 pl. obj.} :**marba**_{3 sg. subj.} **in fer** "Čovjek ih ubija"
 -Ako dvije uzastopne jezgre imaju isti objekt, u drugoj rečenici objekt ne može biti poništen. ****Berid in fer in claideb. Ad cí in ben.** *******"Čovjek nosi mač. Vidi žena".

Treći argument predikata nazivamo *daljim objektom*. On obično označuje predmet u čiju korist se vrši radnja iskazana predikatom. **Berid in fer in claideb dond ríq** "Čovjek nosi mač kralju."

Subjekt se u staroirskom iskazuje imenskim skupinama u nominativu, objekt imenskim skupinama u akuzativu ili genitivu, a dalji objekt imenskim skupinama u dativu, ili akuzativu ispred kojega stoji prijedlog.

SMANJIVANJE VALENCIJE GLAGOLA: MEDIOPASIVIZACIJA

§37 U većini jezika predikati se izriču posebnom klasom riječi koje nazivamo glagolima. Stoga je broj argumenata u nekom predikatu jednak broju argumenata odgovarajućeg glagola. *Prijelazni glagoli* imaju dva ili tri argumenta (subjekt, objekt, eventualno dalji objekt), a *neprelazni glagoli* jedan ili dva argumenta (subjekt i eventualno dalji objekt). Valencija prijelaznih glagola je, dakle, 1 ili 2, a prijelaznih 2 ili 3.

U većini jezika postoji sintaktički postupak kojim se broj argumenata nekoga glagola može smanjiti. U staroirskom se sintaktički proces, kojim se valencija glagola smanjuje za 1, naziva *mediopasivizacija*. Za glagol koji je pretrpio mediopasivizaciju kažemo da je u *glagolskom stanju mediopasiva*:

$$\text{mediopasivizacija: } V(x_1 \dots x_n) \rightarrow V(x_1 \dots x_{n-1})$$

Mediopasivizacija je proces kojim se neprelaznim i prijelaznim glagolima subjekt udaljuje iz jezgre rečenice. Potom se subjekt može izraziti u vanjezgrenom, perifernom dijelu rečenice, ili se može potpuno ukloniti iz rečenice. Za razliku od većine suvremenih europskih jezika, koji imaju pasiv samo od prijelaznih glagola, staroirski mediopasiv mogu tvoriti svi glagoli.

A) mediopasivizacija neprelaznoga glagola: **Téit**_{akt.} **in rí co Temair** "Kralj ide u Temair (Taru)": **Tíagair**_{mediopas.} **co Temair (lasin rí)** "Ide se u Taru (od strane kralja) = kralj šalje glasnike u Taru".

B) mediopasivizacija prijelaznoga glagola: **Benaid**_{akt.} **in rí in lóech** "Kralj udara ratnika": **Benair**_{mediopas.} **in lóech (lasin ríq)** "Ratnik biva udaren (od strane kralja)".

Kao što se vidi iz primjera, ukoliko se subjekt nemediopasiviziranoga glagola želi izraziti izvan jezgre mediopasivizirane rečenice, on se domeće iza jezgre i konstruira s prijedlogom **la**.

Posebni mediopasivni nastavci postoje samo u 3. licu sg. i pl. Oni se u gramatičkoj literaturi često nazivaju i *pasivnim nastavcima*. Ti nastavci dodaju se odgovarajućoj glagolskoj osnovi (npr. prezentskoj u indikativu prezenta, konjunktivnoj u konjunktivu prezenta, itd.). Imperfekt i preterit imaju posebne pasivne nastavke.

Mediopasivni prezent jakoga glagola **berid** “nositi” glasi:

3 sg. aps. **berair** 3 sg. konj. **berar**
3 pl. aps. **bertair** 3 pl. konj. **bertar**

Mediopasivni prezent slaboga glagola **marbaid** “ubijati” glasi:

3 sg. aps. **marbthair** 3 sg. konj. **marbthar**
3 pl. aps. **marbtair** 3 pl. konj. **marbtar**

Nastavci su slabih i jakih glagola različiti samo u 3 sg.

§38 Imperfekt (§97) u 3 sg. ima mediopasivni nastavak **-the** (no **beirthe** “običavao je biti nošen”), a u 3 pl. se mediopasivni nastavak podudara s aktivnim: **no beirtis** “običavali su nositi / običavali su biti nošeni”

U preteritu (§84) i perfektu (§98) mediopasivni glagol tvori osobitu osnovu³², na koju se dodaju nastavci; s deskriptivne točke gledišta ti su nastavci **-thae** (aps. 3 sg.), **-th** **-(d)** (konj. 3. sg.), **-thai** (aps. 3. pl.) **-tha** (konj. 3 pl.), npr.

guidid “moli”: mediopas. osnova **gess-** : **gessae** (< *g^wedtiyo-) “bio je moljen”: **ní gess** “nije bio moljen”: **gessai** “bili su moljeni”: **ní gessa** “nisu bili moljeni”

canid “pjeva”: mediopas. osnova **cét-**: **cétae** “bio je pjevan”: **ní sét** “nije bio pjevan”: **cétai** “bili su pjevani”: **céta** “nisu bili pjevani”.

§39 Ukoliko prijelazan glagol u mediopasivu ima subjekt različit od 3 sg. i 3 pl., taj se subjekt izražava infigiranim objektnim pokazateljem na glagolu (§63), baš kao i kod aktivnih glagola:

Nom: benar “Bivam udaren”.

inf. obj.

Sintaktički se, dakle, mediopasivni predikat sa zamjenskim objektom ne razlikuje od aktivnoga predikata: **Nom: ben in fer** “Čovjek me udara”.

³²Osnova pasivnoga preterita i perfekta u povijesnom je smislu podudarna osnovi ie. mediopasivnih participa (glag. pridjeva) na *-to- (usp. stind. **bhrta-** “nošen”, lat. **amatus** “voljen” itd.).

§40 U svim licima mediopasiva osim u 3 pl. glagol stoji u 3 l. jd, čak i ako mu je subjekt u množini: **non: berar**_{3 sg., pas.} “mi bivamo nošeni”. Konjunktni se oblici trećega lica množine upotrebljavaju samo ukoliko ispred glagola stoji konjunktna čestica, ili je glagol složen: **ní bertar** “ne bivaju nošeni”, **fo:gabtar** “bivaju pronađeni” (od **fo:gaib** “naći”).

Čitava paradigma pasivnoga prezenta izgleda ovako:

berid “nosi”	
1 sg.	nom:berar
2 sg.	not:berar
3 sg.	berair
1 pl.	non:berar
2 pl.	nob:berar
3 pl.	bertair

Infigirani objektni pokazatelj na mediopasivnom glagolu izražava semantički objekt (“trpitelja radnje”), ali sintaktički subjekt, koji prevodimo subjektom hrvatskoga glagola u pasivu.

STRUKTURA ARGUMENATA

§41 Argumenti su u staroirskom imenske skupine. One se mogu sastojati od:

- jedne imenice: **rí** “kralj”;
- više imenica (rijetko više od dvije): **rí Érenn** “kralj Irske”,
- složene imenice: **ríg-file** “kralj-pjesnik” ili “kralj među pjesnicima”,
- argumenta s nekoliko pridjeva: **rí mór** “veliki kralj”, **rí mór amrae** “veliki i slavni kralj”; ukoliko više pridjeva modificira imenicu, oni se ne povezuju veznikom (kao u hrvatskom);
- argumenta s određenim članom: **in rí** “kralj” **in rí mór** “veliki kralj”;
- argumenta s određenim članom i sufigiranom zamjenicom: **in rí-sin** “ovaj kralj”, **in rí mór-sin** “ovaj veliki kralj”.

§42 Imenice, pridjevi, član i zamjenice zajedno čine klasu *imena* u staroirskom jeziku. Imenice, pridjevi, član i neke zamjenice sklanjaju se po padežima i brojevima. Postoji pet padeža (*nominativ, akuzativ, vokativ, genitiv, dativ*) i tri broja (*jednina, dvojina, množina*).

Imenice, pridjevi, član i neke zamjenice razlikuju muški, ženski i srednji rod.

Kao u svim indoeuropskim jezicima, padeži N, V i A imaju iste oblike u sva tri broja kod imena srednjega roda.

Vokativu obavezno prethodi usklična čestica **á**, a imenima u dvojini obavezno prethodi broj “dva” (**dá, dí**) u odgovarajućem padežu.

ČLAN

§43 U staroirskom postoji samo određeni član. On se, kao u većini jezika koji imaju tu vrstu riječi (starogrčki, engleski), razvio iz pokazne zamjenice (keltski *sindos, *sindā, *som³³). Član je u staroirskom proklitičan, i obvezno prethodi imenskoj skupini koju modificira: **fer** “(neki) čovjek”, **in fer** “čovjek (određeni)”.

sg.	<i>m.r.</i>	<i>ž.r.</i>	<i>sr.r.</i>
N	in, int	ind^c, in^c, int^c	aⁿ
V	član nikad ne dolazi u vokativu		
A	inⁿ	inⁿ	aⁿ
G	ind^c, in^c, int^c	inna, na	= m. r.
D	Prep.+ -nd^c, -n^c, -nt^c		= m. r.
pl.:	<i>m. r.</i>	<i>s. r.</i>	<i>s. r.</i>
N	ind^c, in^c	innaⁿ	= ž. r.
V	član nikad ne dolazi u vokativu		
A	inna	= m. r.	= m. r.
G	innaⁿ	= m. r.	= m. r.
D	Prep.+ -(s)naib	= m. r.	= m. r.

Dvojina: u dvojini član u sva tri roda i u svim padežima glasi **in**, a nakon njega slijedi broj **dá, dí** “dva, dvije”, koji se sklanja po padežima.

Ako ispred člana stoji prijedlog, član se stapa s prijedlogom u jednu riječ; iza prijedloga koji završavaju konsonantom član ima različit oblik nego iza prijedloga koji završavaju vokalom:

co "k" + in = cosin
oc "uz" + -nd = ocond
i "u" + -snaib = isnaib

§44 Član u staroirskom može stajati uz bilo koju imenicu, uključujući i osobna imena. Tada se prevodi kao “taj”, ili “taj znameniti”: **in Cú Chulainn** “Taj (spomenuti) Cú Chulainn”. Uz imenice koje označuju jedan jedinstven i točno određen predmet član se (najčešće) ne upotrebljava, npr. **Día** “Bog”, ili **grían** “sunce”. Sintaksa jezika dopušta, dakle, neograničenu upotrebu člana, ali se ona ograničava iz pragmatičkih i semantičkih razloga.

³³ Za pregled teorija o podrijetlu i razvoju člana u stir. v. Patrizia De Bernardo Stempel, "Indogermanische Demonstrativa und der altirische Artikel", *Zeitschrift für celtische Philologie* 41/1986: 259-271. Autorica pretpostavlja po mojem sudu malo vjerojatni polazni etimon *semos-dhe > *semdos > *sindos.

Član u staroirskom ne može stajati uz imenicu koja je određena drugom imenicom u genitivu, uz koju stoji član:

rí túaithe “kralj (nekog) plemena”
rí inna túaithe “kralj (određenoga) plemena”, ali:
****in rí inna túaithe**

BROJEVI

§45 U staroirskom su brojevi modifikatori imenice, s kojom čine imensku skupinu. Na taj način, brojevi se sintaktički ponašaju kao pridjevi, ali za razliku od njih stoje ispred imenica: **cóic ech** “pet konja”.

Ukoliko broj ne stoji uz imenicu (npr. pri brojanju), ispred njega stoji čestica **a: a deich** “deset”. Brojevi **dó, dí** (f.) “dva”, **trí, teoir** (f.) “tri” i **cethir, cethéoir** (f.) “četiri” sklanjaju se po padežima.

§46 Glavni brojevi od jedan do deset glase:

óen “1” (usp. lat. **unus**)
dó^h, dá^h “2” (usp. lat. **duo**), fem. **dí^h** neut. **daⁿ**
trí “3” (usp. lat. **tres**), fem. **teoir**
cethir “4” (usp. lat. **quattuor**), fem. **cethéoir**
cóic “5” (usp. lat. **quinque**)
sé “6” (usp. lat. **sex**)
secht “7” (usp. lat. **septem**)
ocht “8” (usp. lat. **octo**)
noí “9” (usp. lat. **novem**).
deich “10” (usp. lat. **decem**)

Brojevi 2 (u muškom i ženskom rodu) i 5 izazivaju aspiraciju, a brojevi od 7 do 10 izazivaju nazalizaciju početka iduće riječi.

Brojevi od 11 do 20 pišu se rastavljeno: jedinice stoje ispred imenice, a desetica iza, npr. **cóic bó deich** “petnaest krava”. “Dvadeset” je **fichit** (usp. lat. **viginti**), a “sto” je **cét** (lat. **centum**). U deseticama staroirski upotrebljava oblik **deac** (< ie. *dwo-penk^we “dva puta pet”) umjesto **deich**.

U staroirskom postoji trag vigezimalnoga sustava brojanja: **ceithre fichit** “80” (usp. fr. **quatre-vingts**). Vigezimalni je sustav posvjedočen (djelomično) i u velškom, te u baskijskome.

Redni su brojevi od 1 do 10: **cétnae, tánaise (aile), triss, tress, cethramad, cóiced, seissed, sechtmad, ochtmad, nómad, dechmad**. Redni broj uz imenicu ponekad nema značenje rednoga broja (“X-ti”) već partitivno značenje (“jedan od X”): **in tress fer** “jedan od trojice ljudi” (ne *treći čovjek).

Posebnu skupinu čine “osobni brojevi” kojima se broje ljudi: **óinar** “jedan čovjek”, **días** (f.) “dvojica, dvoje”, **triar** “trojica, troje”, **cethrar, cóicer, sesser, mórfesser, ochtar, nónbór, deichenbór** “desetorica, desetoro”.

Osobni brojevi u staroirskom nemaju usporednice u drugim keltskim jezicima, no tipološki su podudarni slavenskim osobnim brojevima (hrv. **trojica**, **čtvorica**, **petorica**, itd.); postali su, najvjerojatnije, kao složenice glavnih brojeva i imenice *wiro- "čovjek" (za drukčije mišljenje v. A. Tovar, "Kollektiva auf r im Keltischen", *Études Celtiques* 13: 411-427).

Priložni brojevi su: **oén-fecht** "jednom", **fo dí** "dvaput"; **fo thrí** "triput", itd.

DEKLINACIJSKE KLASE

§47 U staroirskom jeziku očuvana je većina deklinacijskih klasa iz (pra)indoeuropskoga³⁴. Klase se dijele prema segmentima (glasovima) na koje završavaju *osnove*. *Osnova* se staroirske imenice ili pridjeva sastoji od *korijena*, koji nosi osnovno pojmovno značenje riječi i zajednički je većem broju imena, i *sufiksa* ili *prefiksa*, koji modificiraju osnovno značenje riječi.

Osnova = (Pref.) + K (+Suf.)

§48 Osnovna je podjela na vokalske i konsonantske osnove. Imena su pojedine osnove dobile prema osnovama u drugim ie. jezicima kojima povijesno odgovaraju. Tako, naprimjer, iako o-osnova **ech** "konj" ne pokazuje samoglasnik o niti u jednom padežu svoje promjene, ona odgovara latinskoj o-osnovi **equus**, grčkoj **ἄπποV**, sanskrtskoj **aśvas** itd.

Razlike među mnogim padežnim oblicima su se izgubile u staroirskome još u ogamskom razdoblju, uslijed gubljenja zadnjih slogova u riječi (apokope). U načelu su bolje očuvane razlike između jednine i množine negoli između pojedinih padeža³⁵.

§49 Padeži se u staroirskom razlikuju trima načelima:

-posebnim padežnim nastavcima. Jedini posebni padežni nastavak zajednički *svim* staroirskim imenicama je nastavak za D pl. **-aib** -konsonantskom mutacijom koju izazivaju na početku iduće riječi; naprimjer, G pl. svih staroirskih imenica izaziva nazalizaciju početka iduće riječi. -palataliziranošću i nepalataliziranošću posljednjega suglasnika osnove; naprimjer, sve konsonantske imenice muškog i ženskog roda imaju palataliziran suglasnik osnove u N pl.

Neki su indoeuropski padeži u staroirskom očuvani samo u okamenjenim oblicima; ie. lokativ pl. očuvan je u stri. prijedlogu *ís* "ispod" < ie. *pēd-su, L pl. imenice *pēd-s "stopalo". Ie. ablativ

³⁴Izgubile su se osnove na u- (*uH-), s-osnove m. i ž. roda (osim imenice **mí** mjesec, koja je muškoga roda), osnove na *m i *l (koje su bile izuzetno rijetke i u indoeuropskom), te heteroklitske osnove, čiji je jedini prežitek imenica **arbur** n. (gen. **arbae**) "žito" < ie. *h₂erh₃wr/*h₂rh₃wens. V. **KPG** : 131 i dalje.

³⁵V. David Greene "Distinctive plural forms in Old and Middle Irish", *Ériu* 25/1974: 190-199.

jednine o-osnova očuvan je u arhajskim staroirskim oblicima *moccu* "od sina", *corcu* "od sjemena", koji se pojavljuju u imenskim formulama na ogamskim natpisima³⁶.

§50 A) Vokalske osnove

1. o-osnove

Staroirske o-osnove isključivo su muškog i srednjeg roda. Obilježja su im:

- N sg. na nepalataliziran suglasnik
- G sg., V sg. i N pl. na palataliziran suglasnik (osim u sr. r.)³⁷
- u A pl. i V pl. nastavak **-u**³⁸
- G pl. = N sg., ali izaziva nazalizaciju³⁹
- u D sg. nepalataliziran suglasnik (npr. **ech** "konju") ili infigirano **u** prije osnovnog suglasnika (**fiur** "čovjeku")⁴⁰.

Imenice srednjeg roda imaju NAV pl. podudaran NAV sg., ili u tim padežima imaju (mlađi) nastavak **-a**.

Npr. **claideb** m. "mač" (usp. lat. **gladius**), **crann** n. "stablo":

Jednina

N	claideb ^c	crann ⁿ
V	claidib ^c	crann ⁿ
A	claideb ⁿ	crann ⁿ
G	claidib ^c	crainn ^c , cruinn ^c
D	claidiub ^c	crunn ^c

Množina

N	claidib ^c	crann ^c , cranna ^c
V	claidbiu	crann ^c , cranna ^c
A	claidbiu	crann ^c , cranna ^c
G	claideb ⁿ	crann ⁿ
D	claidbib	crannaib

Dvojina

³⁶ Usp. Patrizia de Bernardo Stempel, **Nominale Wortbildung des älteren Irischen**, Niemeyer, Tübingen 1999: 39.

³⁷ U g. sg. palatalizaciju je izazvao kelt. i italski nastavak *-i (usp. lat. **lupus**, **lupī**, m. "vuk"); u N pl. palatalizacija je od ie. zamjeničkoga nastavka *-oy (lat. **lupi**, lit. **vilkai**), a u V sg. od tematskoga samoglasnika *-e (lat. **lupe**, hrv. **vuče**).

³⁸ Od ie. završetka *-o-ons (lat. **lupos**, skr. **vrkan**).

³⁹ Od ie. završetka -o-(o)m (lat. **lup-or-um** < *-o-s-om).

⁴⁰ Od ie. završetka *-o-ey > *-oy (lat. **lupo**, skr. **vrkay-a**).

NAG dvojine podudaraju se s N sg. ali izazivaju aspiraciju početka iduće riječi (**claideb^c**, **crann^c**).

D dvojine podudara se s D pl. (**claidbibⁿ**, **crannaibⁿ**), ali izaziva nazalizaciju početka iduće riječi.

Ima nekoliko nepravilnih imenica o-deklinacije. Među njima je i imenica **Día** m. "Bog" (G sg. **Dé**).

Primjeri: **ner** "vepar", **slóg** "vojska", **fráech** "vrijesak", **art** "medvjed", **dam** "vol", **torc** "vepar", **crú** "gavran", **íasc** "riba".

2. yo-osnove

Dekliniraju se isto kao o-osnove, ali:

-u NA sg. imaju završetak **-e** (**rechtaire** m. "sluga", **cride** n. "srce");

-u G sg., V sg. i N pl. (m. r.) imaju završetak **-i** umjesto palataliziranoga suglasnika (**rechtairi**, **cridi**);

-u D sg. imaju završetak **-(i)u** umjesto infigiranoga **u** (**rechtairiu**, **cridiu**).

notaire m. "pisar"

jednina	množina
N notaire	notairi^c
V notairi^c	notairiu
A notaireⁿ	notairiu
G notairi^c	notaireⁿ
D notairiu	notairib

Nepravilna je imenica **duine** "čovjek, osoba" m. koja ima N pl. **doíni**.

3. a-osnove

Kao i u ostalim ie. jezicima (npr. lat. **puella** "djevojka", gr. **n?kh** "pobjeda"), ove su imenice ženskoga roda. Njihova su zajednička obilježja:

riječi⁴¹

- N sg. na nepalataliziran suglasnik koji aspirira početak iduće
- nastavak **-e** u g. sg.⁴²
- D i A sg. na palataliziran suglasnik⁴³

⁴¹Aspiraciju je izazvao samoglasnik *-a < ie. *-eh₂ na koji su završavale imenice ove klase.

⁴²Taj nastavak dolazi od *-yās; u stir. su a-osnove preuzele nastavak G sg. od ya-osnova; potvrdu za to imamo u galskom, gdje je posvjedočen G sg. **Paullias** od imena **Paulla**.

-nastavak **-a** u NAV pl⁴⁴.

Primjer: **túath** f. "pleme, narod" (usp. got. **þiuda**, lit. **tauta** "narod")

jednina	množina
N túath^c	túatha
V túath^c	túatha
A túaithⁿ	túatha
G túaithe	túathⁿ
D túaith	túathaib

U dvojini NA završavaju na palataliziran suglasnik (**túaith^c**), G=Nsg. (**túath**), a D ima nastavak **-aibⁿ**.

Imenica **ben** < *g^weneh₂ "žena" (gr. **gun**>) nepravilna je (G sg. **mná** DA sg. **mnaí**, NAV pl. **mná**, G pl. **ban**, D pl. **mnaib**)⁴⁵.

Primjeri ā-osnova: **mucc** "svinja", **sal** "prljavština", **an** "voda", **gáu** "laž", **túag** "sjekira", **tonn** "koža"; **selg** "slezena", **mong** "griva, kosa", **cos** "noga", **srón** "nos".

4. yā-osnove

Ova deklinacijska klasa predstavlja varijantu prethodne⁴⁶; yā-osnove odnose se prema a-osnovama kao yo-osnove prema o-osnovama. Sve yā-osnove ženskoga su roda .

- u NVG sg. imaju nastavak **-e** (**soilse** "svjetlost")
- u DA sg. imaju nastavak **-i** (**soilsi**)
- u NAV pl. imaju nastavak **-i** (**soilsi**)
- Gpl. = Nsg. (**soilse**), kao i kod a-osnova

ungae f. "unca"

jednina	množina
N ungae^c	ungai
V ungae^c	ungai
A ungaiⁿ	ungai
G ungae	ungaeⁿ
D ungai	ungai

⁴³Palatalizacija je od nastavaka *-en < ie. *-m (A sg. konsonantskih osnova koji je analoški prenesen na a-osnove) i *-ē < ie. *-ey (D sg. konsonantskih osnova).

⁴⁴Indoeuropski su završetci bili *-eh₂s (NV pl., usp. skr. **-ās**) i *-eh₂ns (A pl., usp. stsl. **-y**).

⁴⁵Podrijetlom to nije prava ā-osnova, već konsonantska imenica s prijetojem; N sg. glasio joj je *g^weneh₂ > **ben**, a g. sg. *g^wneh₂s > **mná**. U arhajskom staroirskom postoji i neutrum **bé** < ie. *g^wenh₂ koji se ne deklinira.

⁴⁶Kao i u ostalim ie. jezicima. Usp. hrv. **zemlja** (yā-osnova) prema **žena** (a-osnova).

5. -ī osnove

U indoeuropskom to su imenice ženskog roda, tvorene dodavanjem formanta za ženski rod *h₂ i-osnovama (usp. skr. **vrki-** "vučica"). Sklanjaju se posve isto kao ya-osnove, jedino u NV sg. završavaju na palataliziran suglasnik (npr. **adaig** "noć", **rígain** "kraljica", **géis** "labud", **blíadain** "godina"):

jednina	množina
NV adaig	aidchi
A aidchiⁿ	aidchi
G aidche	aidcheⁿ
D aidchi^c	aidchib

Većina su ī-osnova u staroirskom stari ženski oblici aktivnoga participia prezenta na *-nt-ih₂, usp. **birít** "krmača" < *bhr-nt-ih₂, **méit** "količina" < *mh₁nt-ih₂.

6. i-osnove

i-osnove u staroirskom, kao i u ie., mogu biti m. ž. ili sr. roda. Obilježja su im:

- G sg. s nastavkom **-o** (mlađe **-a**)
- palataliziran završetak osnove u svim ostalim padežima
- nastavak **-e** u G pl.
- nastavak **-í** u NAV pl.

Usp. **súil** f. "oko"

jednina	množina
NV súil	súili
A súilⁿ	súili
G súlo	súile
D súil^c	súilib

Oblici dvojine podudaraju se s oblicima jednine.

i-osnove srednjeg roda imaju u NAV pl. nastavak **-e**: **muire** "mora", NAV sg. **muir** "more" (usp. lat. **mare** < ie. *mori).

Kod imenica poput **daig** f. "vatra" (G sg. **dego**), **fraig** f. "zid" (G sg. **frego**) i **aig** f. "led" (G sg. **ego**) smjena samoglasnika u korijenu uzrokovana je palatalizacijom **g** u nominativu (§30, 13), jer *e ispred palataliziranoga **g** prelazi u **a** (osnovni oblik bio je *degi- < *dⁿeg^{wh}i-, usp. lat. **febris** "groznica").

Nastavak **-o** u G sg. nije posve jasnoga podrijetla; možda je nastao analogijom prema u-osnovama.

Primjeri i-osnova: **fuil** f. "krv", **búaid** n. "pobjeda", **guin** n. "ubojstvo", **gáir** n. "krik".

7. u-osnove

u-osnove su u staroirskom isključivo muškoga i srednjeg roda, kao i u ie. Uvijek završavaju na nepalataliziran suglasnik (**mug** m. "sluga"). Poput i-osnova, imaju G sg. s nastavkom **-o (mogo)**, Gpl. s nastavkom **-(a)e (mogae)**. Za razliku od i-osnova imaju N pl. s nastavkom **-(a)e (mogae)** i VA pl. s nastavkom **-u (mugu)**.

Usp. **cath** m. "bitka"

jednina	množina
NV cath	cathae
A cathⁿ	cathu
G catho	cathae
D cath^c	cathaib

i u-osnove u staroirskom često pokazuju efekte prijeglasa (usp. §30).

Nastavak genitiva jednine **-o** potječe od ie. "slabog" genitivnog nastavka ***-ow-s** (skr. **sūnoš**, stsl. **synu** "sina"), v. **KPG**: 148.

Primjeri u-osnova: **áed** "vatra", **rind** "zvijezda", **mid** "medovina", **rét** "stvar", **ómun** "strah", **fid** "drvo", **ad** "zakon, običaj", **dind** "vrh", **deug** "piće", **mug** "sluga".

Nepravilna je u-osnova **náu**, **nó** f. "brod", koja neke oblike tvori prema **ā**-osnovama.

§51 B) Konsonantske imenice

Zajednička su obilježja konsonantskih imenica:

-suglasnik na koji završava osnova ne vidi se u N sg., ali se pojavljuje u kosim padežima, npr. n-osnova **noídiu** f. "dijete" ima G sg. **noíden** po kojem se vidi da je osnovni suglasnik **n**⁴⁷.

-G sg. uvijek završava na nepalataliziran osnovni suglasnik, a DA sg. i N pl. na palataliziran osnovni suglasnik (**noídin**)⁴⁸.

-postoji osobita "kratka" forma Dsg. koja je jednaka Nsg. (**noídiu**). Upotrebljava se paralelno s "dugim" dativom (**noídin**) bez razlike u značenju⁴⁹.

⁴⁷Nastavak u G sg. konsonantskih imenica bio je ***-os** (usp. gr. **po⁻V**, **pod@V** "stopalo"), a ***o** nije izazivalo palatalizaciju.

⁴⁸Nastavak je u N pl. bio ***-es** (usp. gr. **p@deV**, lat. **pedes**), a ***e** je kao prednji vokal palataliziralo prethodni suglasnik. Također, D sg. je završavalo na ***-ey** (skr. **pade**)> prakelt. ***ē**, a A sg. na vokalsko ***m** > prakelt. ***-en** (usp. gr. **p@da**, lat. **pedem**).

-A pl. ima nastavak **-(e)a (noídna)**⁵⁰.
 -V pl. = A pl.

I. **náthir** f. "vodena zmija" (usp. lat. **natrrix**) osnova je na velar:

sg.	pl.
<i>N</i> <i>náthir</i>	<i>náthraig</i>
V <i>náthir</i>	<i>náthracha</i>
A <i>náthraigⁿ</i>	<i>náthracha</i>
G <i>náthrach</i>	<i>náthrachⁿ</i>
D <i>náthraig^c</i>	<i>náthrachaib</i>

Slično se dekliniraju **brí** f. (G **breg**) "brdo", **tí** f. (G **tíg**) "ogrtač" i **rí** m. (G **ríg**) "kralj".

II. Posve po istom načelu deklinirat će se i osnova na dental **carae** m. "prijatelj" (usp. lat. **carus** "drag"), samo što će osnovni suglasnik u kosim padežima biti **t** (npr. G sg. **carat**, DA sg. **carait**, N pl. **carait**, A pl. **cairtea** itd.).

III. Slično je i s osnovama na -n (**brithem**, m. "sudac"):

sg.	pl.
<i>N</i> <i>brithem</i>	<i>brithemain</i>
V <i>brithem</i>	<i>brithemna</i>
A <i>brithemna</i>	<i>brithemna</i>
<i>brithemainⁿ</i>	
G <i>brithemon</i>	<i>brithemonⁿ</i>
<i>brithemon</i>	
D <i>brithemnaib</i>	<i>brithemnaib</i>
<i>brithemain^c</i>	

Primjeri n-osnova: **aub** f. "rijeka", **triath** f. "more", **menmae** m. "um, misao", **altru** f. "otac po odgoju", **áru** "bubreg", **gúala** "rame", **brú** "utroba", **lachu** "patka", **íaru** "vjeverica", **fíadu** "svjedok", **gobae** "kovač"

Osobitosti u deklinaciji pokazuju n-osnove srednjeg roda, npr. **ainm** 'ime'; te imenice imaju poseban nastavak **-aimm** u dugom obliku dativa (**anmaimm** 'imenu')⁵¹, G sg. **-ae (anmae)** te NAV pl. na nepalataliziran osnovni suglasnik (**anmann**). Slično se deklinira i **imb** n. "maslac". Imenica **arbur**, **arbae** n.

⁴⁹ "Kratki" D sg. predstavlja najvjerojatnije ie. lokativ sg. bez nastavka (tip skr. **heman** "zimi", v. **KPG**), dok je "dugi" D sg. podrijetlom ie. L sg. s nastavkom *-i (lat. ablativ sg. **ped-e**).

⁵⁰ Ie. nastavak bio je **-ns (lat. ped-ēs, gr. p@d-aV)**.

⁵¹ O tome v. moj članak "Old Irish Dative Singular of Neuter n-Stems", *Studia Celtica Japonica* 11/1996: 1-5.

"žito"nepravilna je i predstavlja jedini staroirski *heterokliton* (imenicu koja ima različite osnove u NAV sg. i u kosim padežima, usp. gr. \pm dwr, \pm datoV "voda")⁵².

IV. Malobrojne r-osnove (**máthir** f. 'mati', **athir** 'otac', **siur** f. "sestra", **bráthir** m. "brat", itd⁵³.) također imaju neke osobitosti; kao primjer će poslužiti imenica **athir** "otac" (usp. lat. **pater**):

<i>sg.</i>	<i>pl.</i>
NV athir	aithir
G athar	athrae
D athir	athraib
A athirⁿ	aithrea

U NVA sg. posvjedočeni su i oblici s nepalataliziranim **th**, tj. **athair**.

V. Također valja spomenuti i s-osnove, koje su redovito srednjeg roda⁵⁴, usp. stir. **nem**, G sg. **nime** "raj" (isprva "sveti lug") i lat. **nemus**, **nemoris** n. "lug". Deklinacija s-osnova slična je deklinaciji n-osnova srednjega roda, usp. **tech**, n. "kuća":

<i>sg.</i>	<i>pl.</i>
NVA tech	tige, taige
G tige, taige	tige, taige
D tig, taig	tigib, taigib

Ie. praoblik bio je *tegos (gr. t=goV "krov"), G sg. *teges-os, D sg. *teges-i, N pl. *tegeseh₂. *s je u staroirskom nestajalo između samoglasnika, što je dovelo do znatne izmjene oblika kod ovoga deklinacijskog tipa.

Nepravilna je s-osnova **á** (Gsg. **á**) "usta" < *h₃eh₁s / G *h₃eh₁s-s (het. **aiš**, lat. **ōs**).

PRIDJEVI

§52 Pridjevi modificiraju značenje imenica ograničujući skup referenata na koji se te imenice odnose. Imenica **fer** "čovjek", uzeta za sebe, referira na skup svih ljudi, dok sintagma **fer trebar** "mudar čovjek" referira na podskup toga skupa, na skup mudrih ljudi.

⁵² Neka su ie. heteroklita očuvana kao različite stir. imenice, npr. **fáir** "istok" spram **fáinne** "zora" < *wōsr / *wōsn-, v. P.-Y. Lambert, "Restes de la flexion hétéroclitique en celtique?", u: **Étrennes de septantaine. Festschrift M. Lejeune**, Paris 1978: 115-122.

⁵³ Riječ za "kći" (ie. *dhugh₂tēr) nestala je u irskome, kao i riječ za sina (ie. *suh₂nus), možda pod utjecajem keltskoga običaja da se djeca daju na odgoj u drugu obitelj; neki trag riječi za "kćer" vide u osobnom ženskom imenu **Dechtir** (s deminutivom **Dechtine**); -e- umjesto očekivanoga *-u- bilo bi analoški prema superlativu **dech** "najbolja".

⁵⁴ Malobrojna klasa ie. s-osnova muškog i ženskog roda u staroirskom je svedena na imenicu **mí** "mjesec".

Pridjevi se u staroirskom slažu s imenicama u rodu, broju i padežu. U rečenici stoje iza imenice koju određuju, osim u nekoliko rijetkih slučajeva. Imenici prethode pridjevi **tánaise** "drugi", **uile** "sav", **cach, cech** "svaki", **nach** "neki". Postoje i posebni prefigurirani pridjevi koji s imenicom tvore složenicu: **so-, su-** "dobar", **mí-** "loš", **bith-, bid-** "trajan, vječan", **dag-** "dobar", **droch-** "loš": **dagfer** "dobar čovjek", **bidbethu** "vječni život". Prefigurirani pridjevi nemaju deklinaciju.

Postoje tri temeljne deklinacijske klase pridjeva: o-osnove, a-osnove (s podvrstama yo- i ya osnova), te i-osnove. O-osnove pridjeva su muškog i srednjeg roda, a-osnove su ženskoga roda, a i-osnove mogu biti bilo kojega roda. Osnove na -u su malobrojne (npr. **dub** "crn") i u množini se dekliniraju kao i-osnove⁵⁵. Konsonantske osnove kod pridjeva su gotovo iščezle; jedan od rijetkih prežitaka je pridjev **te** "vruć", N pl. f. **téit**.

Pridjevi nemaju dvojine; umjesto dvojine upotrebljava se množina: **da n-ainmm cosmaili** "dvije slične imenice" (Sg. 28^{a7}).

o-osnove: **becc** "malen"

<i>sg.</i>	<i>pl.</i>
N becc	bicc, becca (n.)
G bicc	becc
D biucc	beccaib
A becc	biccu, becca

Osnovna razlika u odnosu na deklinaciju imeničkih o-osnova m. r. je akuzativ množine na **-a**, preuzet iz a-osnova.

a-osnove

<i>sg.</i>	<i>pl.</i>
N becc	becca
G bicce	becc
D bicc	beccaib
A bicc	becca

i-osnove: **maith** "dobar" m. n.

<i>sg. m.</i>	<i>sg. f.</i>	<i>pl.</i>
N maith	maith	maithi
G maith	maithe	maithe, maith
D maith	maith	maithib
A maith	maith	maithi

Kao što se vidi, u množini je deklinacija pridjevskih osnova ista za sva tri roda.

⁵⁵Stapanje u- i i-osnova kod pridjeva dogodilo se i u latinskom, gdje su i-osnove potpuno istisnule u-osnove, v. **KPG**: 148.

Postoji i vrlo malen broj pridjevskih u-osnova, npr. **dub** "crn, mrk" i **fliuch** "mokar"; dekliniraju se gotovo identično kao o-osnove.

Pridjevi u staroirskom imaju stupnjeve, no stupnjevani oblici pridjeva ne upotrebljavaju se atributivno, već isključivo predikativno; stoga se obrađuju u poglavlju o predikativizaciji (§102).

Pridjevi se mogu tvoriti iz imenica dodavanjem karakterističnih sufiksa. Dva najčešća sufiksa za tvorbu pridjeva su **-de** i **-ach**. Pridjevi izvedeni sufiksom **-de** označavaju kvalitetu, vrstu, podrijetlo ili tvar, a pridjevi izvedeni sufiksom **-ach** posesivnost ili pripadnost nekomu mjestu ili narodu. Tako **corpdae** prevodi lat. **corporalis**, a **corpach** lat. **corpulentus**; **nemdae** (od **nem** "nebo, raj") znači "nebeski" ("koji se odnosi na nebo") a **bennach** (od **benn** "rog") "rogat", tj. "koji ima rogove".

Za komparaciju pridjeva, v. §102. Budući da stupnjevi pridjeva u staroirskom ne mogu biti dio argumenta, već samo predikata (ne upotrebljavaju se atributivno), o njima se raspravlja u poglavlju o strukturi predikata.

ZAMJENICE

§52a Staroirski je jezik neobično siromašan zamjenicama; osobne zamjenice upotrebljavaju se isključivo u posebnim emfatičkim konstrukcijama kao subjekt kopule (v. §109), a umjesto osobnih zamjenica u akuzativu i dativu upotrebljavaju se objektni pokazatelji na glagolskom kompleksu. Umjesto odnosnih (relativnih) zamjenica upotrebljavaju se relativni nastavci na glagolu ili nazalizirajuća i aspirirajuća relativna konstrukcija. Uz malobrojne izuzetke, zamjenice su izgubile deklinaciju i znatno reducirale razlikovanje roda i broja.

Slijede najčešći zamjenički oblici:

1. Emfatički oblici osobnih zamjenica:

<i>sg.</i>	<i>pl.</i>
1. mé	sni
2. tú	si
3. é (m.), sí (f.), ed (n.)	é (mlađe íat)

Staroirske se osobne zamjenice samo djelomično mogu izvesti iz indoeuropskih rekonstruiranih oblika. Stir. **mé** predstavlja stari akuzativ sg. (lat. **mē**), **tú** je posve podudarno latinskome **tu** i stsl. **ty**, dok su zamjenice 3. sg. podrijetlom pokazne zamjenice (praoblici su ***ey**s, ?***sih**₂ i ***ed**). Oblik **sni** može se izvesti iz ***snēs** (srvelš. **ni**), a **si** < ***swēs** (srvelški **chwi**). Ta dva oblika nemaju neposrednih podudarnosti u drugim ie. jezicima. Zamjenica 3. l. pl. **é** također je podrijetlom pokazna zamjenica (ie. ***ey-es**).

2. Od pokaznih zamjenica najčešće su u staroirskome sufigirane zamjenice **-so** "ovaj" i **-sin** "taj". One ne razlikuju ni roda ni padeža: **in fer-so** "ovaj čovjek",

dond sétchi-sin “toj supruzi”. Pojavlja se i samostalna zamjenica **suide, side: dessid side dano** “i taj (čovjek) sjedne” (*Scéla mucce Meic Da Thó, §11*).

Etimološki zamjenice –**so** i –**sin** u vezi su s ie. osnovom pokazne zamjenice *so- (stind. **sas sã tad**); u galskom je posvjedočena složena zamjenica **sosin** “ovaj”.

3. Posvojne zamjenice su:

mo^c “moj”
do^c (ispred samoglasnika t´) “tvoj”
a^c “njegov”⁵⁶
a “njezin”
arⁿ “naš”
forⁿ, farⁿ “vaš”
aⁿ “njihov”

Posvojne zamjenice 1. i 2. lica jednine mogu se i poimeničiti: **muí** “ono što je moje”, **tuí** “ono što je tvoje”.

Staroirska posvojna zamjenica **do** potječe od oblika *towo- (usp. lat. **tuus**); promjena *t > d pravilna je u nenaglašenim riječima koja se zbila tijekom arhajskog staroirskog razdoblja; stariji oblik očuvan je u imenima nekih svetaca (npr. **Tu Enóc**)⁵⁷.

4. Među upitnim i neodređenim zamjenicama najčešće su:

cía “tko” **cid** “što”⁵⁸ < *kwid
cách “svatko”, **cech** “svaki” (zamjenički pridjev)⁵⁹ < *kwo-H₃k^wo-
nech “netko”, **ní** “nešto”; neodređena zamjenica **ní** homonimna je s negacijom **ní**, ali za razliku od nje ne izaziva aspiraciju⁶⁰.

5. Zamjenica **féin** (s varijantom **fes(s)in**) i **fadesin**) ima dosta složenu upotrebu. Najčešće ju treba prevoditi “sam, osobno, vlastiti” ili se uopće ne prevodi: **Cani tú féin** “Nisi li to ti sam?” (Wb 8d27). **Tuicci feissin** “On sam razumije” (Wb 12c26), **cosmil fri Crist fessin a athir nemde** “Sličan je Kristu njegov nebeski otac” (Wb 13d13). Obje zamjenice imaju emfatičku funkciju

⁵⁶ Podrijetlom ie. genitiv jednine od osnove pokazne zamjenice *e-syo (skr. **asya**).

⁵⁷ Usp. K. Mc Cone, "Final /t/ to /d/ after unstressed vowels and an Old Irish sound law", *Ériu* 32/1981: 29-44.

⁵⁸ Ie. praoblici su *k^weys (srvelški **pwý**, usp. lat. **quis** < *k^wis), *k^wid (lat. **quid**).

⁵⁹ Stir. **cách** postanjem je složenica, ie. *k^wo-h₃ek^wo- (dosl. “što oko (vidi)”, usp. stsl. **какъ**; stir. **cech** je od *k^wos-k^we (lat. **quisque** “svatko”).

⁶⁰ Etimološki **nech** i **ní** sadržavaju negaciju, **nech** < *ne-k^wos (tipološki podudarno hrvatskome **netko**), **ní** < *ne-ed.

(naglašavaju gramatičko lice na koje se odnose), no čini se da je zamjenica **fadéin** ima i dodatno kontrastivno značenje: **co at-beltais. In doini adordais inna idlu ve/ind idail fadesin** "da bi umrli ljudi koji su običavali štovati idole, ili sami idoli (a ne ljudi)" (Ml. 36d16).

Podrijetlo ovih zamjenica nije dovoljno razjašnjeno; najvjerojatnijim se čini izvođenje iz osnove *swe- (hrv. **svoj, sebe** itd.), **féin** < *swe-sin, **fessin** < *swe-ens-sin, **fadesin** < ?*swe-de-ens-sin (v. Peter Schrijver, **Studies in the History of Celtic Pronouns and Particles**, An Sagart, Maynooth 1997: 72 i dalje).

RELATIVIZACIJA

§53 Relativizacija je sintaktički proces pomoću kojega se jezgra rečenice pretvara u imensku sintagmu, koja ponovno može biti argument novoj predikaciji:

beirid in fer in claideb "čovjek nosi mač" = $V(x_1, x_2)$

in fer beires in claideb "čovjek koji nosi mač" = $x_1: V(x_1, x_2)$

(: znači "takav da")

Takva struktura može biti argument, npr. u složenoj rečenici:

marbaid /in fer beires in claideb/ in n-ech "Čovjek koji nosi mač ubija konja" = (§109)

/In fer beires in claideb/, is oc marbad ind eich at:tá

U takvim složenim rečenicama struktura je $V_2(x_1: V_1(x_1, x_2), x_3)$.

§53 Budući da staroirski nema odnosnih zamjenica, relativizacija se indeksira na glagolu dodavanjem posebnoga relativnog *markera* (pokazatelja) osnovnom obliku glagola. U apsolutnoj promjeni prezenta relativni pokazatelji očituju se kao posebni nastavci, koji postoje u 3. sg., 1. i 3. pl:

canid "on pjeva": **canas** "koji (koja, koje) pjeva": **canmae** "koji (koje) pjevamo": **cantae** "koji pjevaju".

Relativni nastavci u prezentu su, dakle: 3. sg. **-as, -es** (iza palataliziranog suglasnika), 1. pl. **-mae, -me**, 3. pl. **-tae, -te**, usp. **omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium, .i. rethit huili et is oínfer gaibes búaid diib inna chomalnad** "svi trče, ali jedan je čovjek koji pobjeđuje (gaibes búaid) jer to izvršava (inna comalnad), Wb. 11^a4.

U trećem licu množine relativni pokazatelji zabilježeni su i u galskim glagolskim oblicima **toncsiiontiio, dugiiontio** < *-nti + *-yo; čestica *-yo je po postanju relativna zamjenica; u srednjovelškom postoji samo jedan relativni oblik, **yssyd** "koji jest" (< *esti-yo).

U relativnoj konstrukciji negacija je **nád** "koji ne": **in fer benmae** "čovjek kojega udaramo": **in fer nád benam** "čovjek kojega ne udaramo".

§54 Relativni oblici glagola u licima za koja ne postoji poseban nastavak uvijek su konjunktni (ukoliko nema konjunktne čestice, a glagol je nesložen, upotrebljava se univerzalni preverb **no-**, v. §63). Ti se relativni oblici izražavaju na dva načina:

- 1) aspirirajućom relativnom konstrukcijom
- 2) nazalizirajućom relativnom konstrukcijom

Ukoliko je ime na koje se relativna konstrukcija odnosi unutar relativne konstrukcije subjekt ili objekt, upotrebljava se aspirirajuća relativna konstrukcija. Relativni pokazatelj na glagolu očituje se u tom slučaju kao aspiracija početka glagolskog korijena:

Ní cain in fer "Čovjek ne pjeva": **In fer nád chain** "Čovjek koji ne pjeva"
Biru in claideb "Nosim mač": **In claideb no: biur** "Mač koji nosim"

/v/

Ní canam in salm "Ne pjevamo psalam": **In salm nád chanam** "psalam koji ne pjevamo"

Ad:cí in fer in macc "čovjek vidi sina": **in fer ad:chi in macc** "čovjek koji vidi sina" / "čovjek kojega sin vidi".

Kao što prethodni primjer pokazuje, na glagolu nije indeksirana sintaktička funkcija imenice na koju se relativizirana konstrukcija odnosi (**in fer**) unutar same te konstrukcije (da li je subjekt ili objekt). Da bi se izbjegle takve višeznačnosti (koje se ponekad mogu izbjeći i time što imenice imaju padeže), može se upotrijebiti i drugi tip relativne konstrukcije: nazalizirajuća relativna konstrukcija⁶¹.

Ukoliko je ime na koje se odnosi relativna konstrukcija unutar nje objekt, ili kakav vanjezgreni dio (priložni izraz), može se upotrijebiti nazalizirajuća relativna konstrukcija. U tom slučaju, relativni marker se očituje kao nazalizacija početka glagolskoga korijena:

⁶¹ Nazalizirajuća konstrukcija rijetko se upotrebljava jedino kad je imenica na koju se odnosi srednjega roda. V. Ruairí Ó hUiginn, 'The OIr. nasalizing relative clause', *Ériu* 37/1986: 33-87; Anders Ahlqvist, "The syntax of relative marking in Old Irish", *Folia Linguistica Historica* VI: 1985: 323-346; P-Y. Lambert, "La relative 'nasalisante' en vieil-irlandais", *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 87/1992: 225-265 (nazalizirajuća konstrukcija upotrebljava se u nerestriktivnim relativnim rečenicama, osobito kad je antecedent neodređena zamjenica; aspirirajuća relativna konstrukcija češća je u restriktivnim relativnim rečenicama).

in fer ad:cí in macc "čovjek kojega sin vidi"

/g/

It hé sidi as:mber síis "ovo su stvari koje kaže gore" (Wb 10^b13)

§55 Ukoliko je ime na koje se odnosi relativna konstrukcija unutar nje neki vanjezgreni dio, prije glagola u relativnoj konstrukciji stoji prijedlog, koji dobiva relativni pokazatelj **-(s)a**⁶², npr.

ó "od": **úa** "od kojega (koje, kojih...)"

la "s": **lasa** "s kojim, s kojom..."

dí "iz": **día** "iz kojega, iz koje..."

Iza takvoga prijedloga, u skladu s onim što je malo prije rečeno, upotrebljava se nazalizirajuća relativna konstrukcija:

a mbás día n-epil cách "smrt od koje svatko umire"

in claideb lasa mben in lóech inna firu "mač kojim ratnik ubija ljude".

§56 Ukoliko je ime na koje se odnosi relativna konstrukcija unutar nje imenica u genitivu koja modificira neku drugu imenicu, najčešće se opisuje posvojnomo zamjenicom: **in rí as a chlu nád chelar** "Kralj, kojega slave se ne prikriva", dosl. "kralj koji je (takav da) njegova slava se ne skriva".

POIMENIČENJE. GLAGOLSKA IMENICA

§57 Od jezgre rečenice argument se može u staroirskom napraviti i *poimeničenjem*. Poimeničenje je sintaktički proces kojim se jezgra rečenice pretvara u imensku sintagmu, koja se sastoji od *glagolske imenice* i druge imenice u genitivu ili posvojne zamjenice (ukoliko je objekt zamjenički).

marbaid fer echu "čovjek ubija konje": **marbad ech**_{g. pl.} "ubijanje konja": **a marbad** "njihovo ubijanje" = "ubijanje konja".

nom:marba in fer "čovjek me ubija": **mo marbad** "moje ubijanje" = "ubijanje mene".

§58 Glagolska imenica dakle nastaje kao rezultat preobrazbe predikata (glagola) u argument (imenicu): **marbaid** (V): **marbad** (x₁). Glagolske imenice tvore se na najrazličitije načine; slabi glagoli (§78) obično tvore glagolske imenice sufiksima **-ad** (**marbad** od **marbaid** "ubijati") i **-iud** (**léiciud** od **léicid** "puštati").

⁶²Staroirski relativni pokazatelji potječu od ie. odnosnih zamjenica *yos, Ak. *yom, sr. rod *yod (usp. gr. ©V, skr. **yas**).

Glagolske imenice mogu biti sva tri roda (npr. **céimm** m. od **cingid** "koračati", **guin** n. od **gonaid** "ubiti", **toimtiu** f. od **do-moinethar** "misliti"); osobito su česte u-osnove (m. i n.).

Staroirski nema infinitiva, kao ni indoeuropski prajezik (v. **KPG**: 233). Infinitivima u staroirskome odgovara glagolska imenica. Razgranata upotreba konstrukcija s glagolskim imenicama jedan je od najarhaičnijih aspekata staroirske sintakse, s usporednicama u vedskom (za suprotno mišljenje v. R. J. Jeffers, "Old Irish Verbal Nouns", *Ériu* 29/1978: 1-12).

§59 Poimeničenje je proces kojim od jezgre rečenice dobivamo argument koji je semantički istoznačan s glagolom i njegovim objektom, tj. $V_1(x_1...x_n)$ se pretvara u x_j . Na koncu, konstrukcija sa supstantivnim glagolom i prijedlogom **oc** pokazuje na koji se način takvi argumenti ponovno uključuju u širi rečenični sklop: x_j ulazi u konstrukciju $V_2(x_j)$, pri čemu je V_2 supstantivni glagol (§101):

at:tá in rí oc marbad a námat_{G pl.} "kralj je pri ubijanju svojih neprijatelja" = "kralj ubija svoje neprijatelje".

Iz prethodnoga je primjera vidljivo da glagolska imenica u staroirskom može imati objekt i subjekt u rečenici; međutim, ona i sama može biti i objekt i subjekt; npr. u **arromertus-sa buith and** "namjeravao sam biti ondje", glagolska imenica (**buith**) objekt je glagola (**arromertus-sa**); u primjeru **ní airic ní césad crist** "Kristova patnja nije korisna", glagolska je imenica (**césad**) subjekt rečenice.

Glagolska se imenica može negirati prijedlogom **cen** "bez": **is ingir lem cen chretim duib** "žao mi je što ne vjerujete", dosl. "žalost je sa mnom bez vjerovanja za vas".

STRUKTURA PREDIKATA

§60 Osnovna struktura predikata izražena je u staroirskom *glagolskim kompleksom VC*. Glagolski kompleks sastoji se od *glagola (V)* i *adjunkta*. Obavezan član glagolskoga kompleksa jedino je glagol (V). Minimalni glagolski kompleks podudara se, dakle, s V. Glagol je u staroirskom obilježen sustavom binarnih opozicija. Razlikuju se:

- složeni i nesloženi glagoli (v. §61).
- jaki i slabi glagoli (§78).
- apsolutna i konjunktna glagolska promjena (§61, §78).
- aktiv i mediopasiv (§37).
- prototonički i deuterotonički oblici složenih glagola (§61).
- obična i deponentna konjugacija (§79).

Glagol se morfološki sastoji od korijena (K), sufiksa (Suf.) i nastavaka (N). U futuru (v. §80), kondicionalu (§94) i preteritu (§84) korijen može dodatno biti modificiran reduplikacijom (Red.), naprimjer u futuru i preteritu, i prijevojnim duljenjem vokala (u preteritu).

$$V = (\text{Red.})K + \text{Suf.} + N$$

Osnovom nazivamo dio glagola koji se sastoji od (eventualno modificiranoga) korijena i sufiksa: Osnova = K + Suf. Staroirski glagol tvori *pet* različitih osnova:

- prezentska osnova (PO)
- konjunktivna osnova (KO)
- futura osnova (FO)
- preteritska osnova (PtO)
- osnova pasivnoga preterita (PPO).

Adjunkti su *konjunktne čestice* (KP), *preverbi* (*glagolske prepozicije, Praep.*), *objektni pokazatelji* (OP), *emfatički deiksi* (Emf.)⁶³.

§61 Glagoli koji imaju barem jedan preverb zovu se *složenim glagolima*. Glagoli bez preverba nazivaju se *jednostavnima*. Naprimjer, glagol **berid** "nosi"⁶⁴ jednostavan je, jer nema preverba. Od istog korijena možemo napraviti složeni glagol **as: beir** "govori", s preverbom **as (e-)**.

Jednostavni glagoli razlikuju *apsolutne* i *konjunktne oblike*. Apsolutni oblici upotrebljavaju se ukoliko ispred jednostavnog glagola ne stoji nikakva konjunktiva čestica. Konjunktivi oblici upotrebljavaju se ukoliko ispred glagola stoji konjunktiva čestica: npr. apsolutno **berid** "on nosi", ali konjunktivo **ní beir** "on ne nosi", jer je negacija **ní** konjunktiva čestica. Na sličan način imamo apsolutni oblik **móрмаi** "nosimo", ali konjunktivan oblik **in (m)móрам** "da li veličamo", budući da je upitna riječ **in** konjunktiva čestica. Apsolutni i konjunktivi oblici razlikuju se po *apsolutnim* i *konjunktivnim nastavcima* (v. §78):

Apsolutna promjena = V+N_{aps.}
Konjunktiva promjena = KP + V + N_{konj.}

Složeni glagoli imaju samo konjunktive nastavke, budući da se preverb morfolosintaktički ponaša kao konjunktiva čestica. Međutim, složeni glagoli razlikuju *prototonički* i *deuterotonički oblik*. Složeni glagol ima deuterotonički oblik ako ispred njega ne stoji nikakva konjunktiva čestica. U deuterotoničkom obliku naglasak nije na preverbu, već na korijenu glagola (tj. na drugom slogu glagolskoga kompleksa): **as: beir** "govori". Međutim, ako ispred složenoga glagola dođe konjunktiva čestica, glagol prelazi u prototonički oblik, te naglasak prelazi na preverb, koji se stapa s osnovom: **ní :epir** "ne govori". Naglasak dakle ostaje na drugom slogu složenoglagolskoga kompleksa (naglašeni element istaknut je masno):

Deuteroton. oblik = Praep. + **V**
Prototon. oblik = KP + **Praep.**+V

⁶³Mogući adjunkti su i sufigirane objektne zamjenice (SObj.), ali njihova je upotreba razmjerno rijetka, te o njima neće više biti govora.

⁶⁴Budući da staroirski nema infinitiva, rječnički oblik glagola je njegovo 3. l. sg. ind. aktivnoga apsolutne promjene.

Složeni glagol može imati nekoliko preverba, no rijetko više od tri, usp. **gairid** “zvati”, **to:gar-** “sazivati”, **for:cum-gar-** “zapovijedati”, **to:ar(e)-in-gar-** “obećavati”.

U prototoničkom obliku preverb se uvijek stapa s glagolskim korijenom, katkada do neprepoznatljivosti. Kod deuterotoničkih oblika stapanje je moguće samo s preverbima **to-**, **fo-** i **ro-**, usp. prototonički **:tairngir** “obećaje”, no deuterotonički **tairngir** i **do:airngir**. Premda za svaki složeni glagol treba posebno naučiti njegov prototonički i deuterotonički oblik, prototonički je oblik moguće izvesti iz deuterotoničkoga ako se uzmu u obzir:

1. osnovni oblik preverba; najčešći su preverbi u staroirskom **ad-**, **aith-**, **air-**, **cum-**, **de-**, **etar-**, **fo-**, **for-**, **frith-**, **im(b)-**, **in-**, **ro-**, **to-**.
2. sinkopa (§26,6), do koje dolazi u prototoničkim oblicima zbog povećanja broja slogova u riječi, i glasovne promjene koje djeluju na proklitike. Među tim su promjenama najvažnije ove: a) u nenaglašenu slogu **t > d**, usp. prototonički **:tacair**, deuter. **do:acair** “moli” < *to:ad-garet⁶⁵, prot. **:aithgéuin**, deuter. **ad:géuin** “prepoznao je”; b) u nenaglašenu slogu suglasnici se često depalataliziraju (**aith-** > **ad-**, v. gore); c) u nenaglašenu slogu **e > a**, **u > o**, odatle prot. **:élai** spram deuter. **as:luí** “bježi”, prot. **:cuindig** spram deuter. **con:dieig** “pita”.

Preverb **dí (de-)** pojavljuje se u nenaglašenom slogu (u deuterotoničkom obliku) kao **do**, odatle alternacija između deuter. **do:gní** “čini” i prot. **:dénai**⁶⁶.

§62 Staroirski glagolski kompleks izražava mnogo glagolskih kategorija: broj, vrijeme, način, stanje, relativnost i vid. Osim toga, staroirski glagolski kompleks izražava i lice subjekta, tj. indeksira posebnim morfemima svoj prvi argument. Ukoliko je objekt deiktički, tj. ukoliko njegov referent zavisi od situacije, staroirski glagol izražava i lice objekta, tj. posebnim morfemom, *objektnim pokazateljem*, na glagolskom kompleksu je indeksiran drugi argument predikata. Na koncu, *emfaza* se također može izraziti na staroirskom glagolu sufigiranim emfatičkim zamjenicama.

Objektni pokazatelji upotrebljavaju se jedino kada glagol ima zamjениčki objekt. Upotreba emfatičkih zamjenica stvar je pragmatike (§107).

Položaj adjunkta unutar glagolskoga kompleksa:

$$A) \quad VC = KP + OP + Praep_{1...3} + V + Emf.$$

⁶⁵ Ozvučivanje glasa **t** u nenaglašenu slogu dogodilo se na prijelazu iz arhajskoga u klasično staroirsko razdoblje. “Homilija iz Cambraija” još ne poznaje tu promjenu, usp. **tu-thégot** “dolaze” za klasično **do:tíagat**.

⁶⁶ Često u predviđanju prototoničkoga oblika valja uzeti u obzir još čitav niz glasovnih promjena do kojih dolazi na spoju preverba i glagolskoga korijena; tako se u upravo navedenom primjeru skupina **-gn-** asimilirala u **-n-** uz duljenje prethodnog samoglasnika.

ili:

B) VC = Praep. + OP + V + Emf.

Iz A) i B) možemo izvesti pravilo: objektni pokazatelji stoje uvijek na drugom mjestu u glagolskom kompleksu.

OBJEKTNI POKAZATELJI

§63 Ukoliko staroirski predikat ima objekt izražen deiksom (zamjenički), lice objekta iskazuje se u glagolskom kompleksu objektnim pokazateljima. Postoje tri skupa objektnih pokazatelja, A, B i C; koji se skup upotrebljava zavisno od glasovne okoline u kojoj se nalaze. Najčešći i temeljni su oblici skupa A:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1.	m(m)^c	n(n)
2.	t^c	b^c
3.f.	s⁽ⁿ⁾	s⁽ⁿ⁾
3.m.	aⁿ	s⁽ⁿ⁾
3.n.	a^c	s⁽ⁿ⁾

Objektni pokazatelji skupa A upotrebljavaju se iza konjunktnih čestica i preverba koji završavaju ili su završavali na samoglasnik: **ar, di, do (to), fo, no, ro, ní**. Iza negacije **ní** objektni pokazatelj **-a-** prepoznaje se samo po konsonantskoj mutaciji koju izaziva na početku iduće riječi: **ní ben** /n'i: b'en/ "ne udara": **ní ben** /n'i: v'en/ "ne udara to": **ní mben** /n'i: m'en/ "ne udara ga".

ut eos... lucificarem... .i. co noꝝ:berinn dochum hirisse "da ih dovedem do vjere" (Wb 10^d36).

Skup B objektnih pokazatelja upotrebljava se iza preverba **etar, frith, for, e(ss), ad, aith, in(d)**. Pri tome preverbi **ad, aith, ess** i **ind** prelaze u oblik **at-**. To su sve preverbi koji završavaju na konsonant. Objektni pokazatelji skupa B glase:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1.	dom^c, tom^c	don
2.	tot^c	dob, tob
3.f.	ta, da	da, ta
3.m.	tⁿ	da, ta
3.n.	t^c	da, ta

Ní la nech aꝛ:chí, sed fide "ne s nekim tko to vidi, sed fide" (Wb. 14^a43).

Objektni pokazatelji skupa C:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1.	dom^c, dam^c	don, dan
2.	dot^c, dat^c	dob, dab
3.f.	da	da
3.m.	idⁿ	da
3.n.	id^c, did^c, d^c	da

Skup C infigiranih objektnih pokazatelja upotrebljava se:

-u relativnim konstrukcijama: **Ego Paulus dico vobis .i. ní nach aile ass: id:beir** "nije to netko drugi tko to govori" (Wb. 20^a10).

-iza upitne čestice **inⁿ**: **Indat árfaid in ní tárfaid dam-sa?** "Da li se tebi ukazalo ono što se ukazalo meni?" (Mesca Ulad, 365).

Kao što je rečeno, objektni pokazatelji infigiraju se na drugom mjestu u glagolskom kompleksu:

beirid "(on) nosi" - **ní beir** "(on) ne nosi" - **ním beir** "(on) me ne nosi"
do beir "daje" - **ní tabair** "ne daje" - **ním thabair** "ne daje mi/me"

U prethodnom primjeru glagolski kompleks **ním thabair** treba protumačiti kao "on me ne daje" ukoliko glagol nema drugi, imenicom izražen direktni objekt, npr. **ním thabair in rí in mind** "kralj mi ne daje krunu". U tom slučaju objektni pokazatelj referira na dalji objekt.

§64 Ukoliko je glagol jednostavan, a ispred njega ne stoji konjunktna čestica, objektni pokazatelj infigira se između *univerzalnoga preverba no* i korijena. Univerzalni preverb **no** nema nikakva značenja, i služi samo za infigiranje objektnoga pokazatelja; budući da je **no** u morfološkom smislu preverb, glagol dobiva konjunktnu nastavku: **berid** "nosi" / **nom: beir** "nosi me/nosi mi". Supstantivni glagol (§101) umjesto preverba **no** upotrebljava za infigiranje preverb **ro: rot bia sôn** "imat ćeš to" (doslovno "bit će ti to").

Osim infigiranih objektnih pokazatelja, u staroirskom postoje i *sufigirani objektni pokazatelji*, koji se u tekstovima susreću razmjerno rijetko, i to u ranijim fazama razvitka jezika. Njihova je upotreba ograničena na 3. lice sg. apsolutnoga oblika nesloženih glagola kao što je **beirid: beirthium** "nosi me", **beirhiut** "nosi te", **beirhi** "nosi ga", **beirthus** "nosi ju", **beirhiunn** "nosi nas", **beirhiub** "nosi vas", **beirthus** "nosi ih". Za upotrebu sufigiranih objektnih pokazatelja sa supstantivnim glagolom u posesivnoj konstrukciji v. §101.

Historijski, objektni pokazatelji postali su od ličnih zamjenica: **nom: beir** < *no mu b^heret (usp. lat. **me**, het. **-mu** "mene"). Neki lingvisti smatraju da su se i u galskom objektne zamjenice umetale između preverba i glagolskog korijena, no to ovisi o dvojbenom tumačenju oblika poput gal. **to-so-kate** i **to-med-eclai** čije značenje nije jasno. Slična pojava enklize ličnih zamjenica iza naglašene čestice na početku rečenice postoji i u hetitskom jeziku.

NASTAVCI

§65 U staroirskom postoji sedam klasa glagolskih nastavaka:

- prezentski
- konjunktivni
- imperfekatski
- deponentni
- pasivni
- preteritalni
- imperativni

U nekima od tih klasa razlikuju se apsolutni i konjunktivni nastavci, dok se opreka između apsolutnih i konjunktivnih dokida kod imperfekatskih, imperativnih i preteritalnih nastavaka:

<i>nastavci</i>	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivni</i>
prezentski	+	+
konjunktivni	+	+
imperfekatski	-	+
deponentni	+	+
pasivni	+	+
preteritalni	-	+
imperativni	+	-

U sustavu, kao što vidimo, postoji asimetrija, budući da razlikovanje apsolutnih i konjunktivnih nastavaka nije svagdje dosljedno provedeno.

§66 Pojedine glagolske kategorije imaju iste nastavke:

<i>nastavci</i>	<i>glagolske kategorije</i>
<i>prezentski</i>	<i>indik. prezenta</i>
konjunktivni	konjunktiv sadašnji, futur
imperfekatski	imperfekt, kondicional, konjunktiv prošli
pasivni	sve glagolske kategorije
preteritalni	preterit (osim s-preterita)
	i perfekt
imperativni	imperativ

Deponentni nastavci postoje za sve glagolske kategorije osim za imperfekt, kondicional i konjunktiv prošli.

Pasivni nastavci postoje samo u trećem licu jednine i množine. U pasivnom preteritu jedino 3. l. množine ima nastavak **-a**.

§67 Pregled apsolutnih i konjunktivnih nastavaka:

<i>prezentski nastavci</i>	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	-u (-imm)	-u, (-u-)
2 sg.	-i	-i
3 sg.	-id	-i, -a (slabi gl.), -0 (jaki)
1 pl.	-mi	-am (-em)
2 pl.	-the	-id
3 pl.	-it	-at (-et)

Apsolutni prezentski nastavci najvjerojatnije su postali od indoeuropskih primarnih nastavaka, koji su obilježavali indikativ prezenta, a konjunktivni nastavci su od ie. sekundarnih nastavaka, koji su stajali u aoristu i injunktivu (v. **KPG**: 192, 198)⁶⁷. Sekundarni su nastavci iz injunktiva i konjunktiva u (otočnom) keltskom poopćeni nakon proklitika u čitavom prezentu: ie. *to b^heret > stir. **do:beir** "donosi", ie. *b^hereti > stir. **beirid** "nosi". U ostalim keltskim jezicima postoje samo tragovi opreke između apsolutnih i konjunktivnih nastavaka, no za britsku je skupinu postojanje te opreke nedvojbeno dokazano, usp. starovelšku poslovicu **trenigid golud, ni threingk molud** "Bogatstvo prolazi, slava ne prolazi", gdje je prvi glagolski oblik (**trenigid**) u apsolutnom, a drugi (**threingk**) u konjunktivnom obliku. Isprva je razlika apsolutnih i konjunktivnih nastavaka postojala samo u prezentu, a poslije se protekla i na ostala vremena, najvjerojatnije prvo u zavisnim rečenicama (konjunktivi su oblici imali isprva modalno značenje); u preteritalnim tvorbama, poteklim iz ie. perfekta (koji nije imao ni primarne ni sekundarne nastavke) opreka apsolutnih i konjunktivnih nastavaka ne postoji (usp. R. Matasović, "The First Person Singular in Old Irish and In Old Church Slavic, and the Origins of The Insular Celtic Verbal Endings", in: *Filologija* 38-39/2002).

§68 Podrijetlo stir. apsolutnih i konjunktivnih nastavaka:

a) apsolutni

1. sg. **-u** < *-oh₂m (stsl. **-oN**), **-imm** < *mi (ved. **-mi**, lat. **-m** u **sum** "jesam");
2. sg. **-i** < *-e-si (lat. **-i-s**), ili *-e-h₁i (lit. **-i**);
3. sg. **-id** < *-e-ti (lat. **-i-t**);
1. pl. **-mi** < *-o-mosi (ved. **-amasi**, lat. **-i-mus**);
2. pl. **-the** < *-te(si) (lat. **-i-tis**);
3. pl. **-it** < *-o-nti (lat. **-unt**).

⁶⁷O tom problemu, do kraja nerazjašnjenom i vrlo važnom za poredbenu lingvistiku, v. W. Meid, **Die indogermanischen Grundlagen der altirischen absoluten und konjunkten Verbalflexion**, Harrasowitz, Wiesbaden 1963, K. Mc Cone, "Further to Absolute and Conjunct", *Eriu* 33/1982 i W. Cowgill, "On the Origin of the Absolute and Conjunct Verbal Inflexion of Old Irish", u: **Grammatische Kategorien. Funktion und Geschichte**, hg. von B. Schlerath, Reichert, Wiesbaden 1985: 10-119.

b) konjunktivi:

1. sg. **-u-** < *-oh₂ (lat. **-ō**);
2. sg. **-i-** < *-e-s (ved. **-s**);
3. sg. **-0** < *-e-t (ved. **-t**);
1. pl. **-m** < *-o-mo (ved. **-ma**);
2. pl. **-id** < *-e-te (hrv. **-te**);
3. pl. **-t** < *-o-nt (ved. **-a-n**).

Apsolutni nastavak za 1. sg. **-u** nije moguće, poput ostalih apsolutnih nastavaka u jednini, izvesti iz ie. primarnog nastavka za 1. sg. *-oh₂ (gr. -w, lat. -o, itd.) po glasovnim zakonima. Zadnji je slog vjerojatno bio zatvoren sekundarnim nastavkom *-m, kao u praslavenskom (*b^heroh₂m > *beroN); glasovno pravilo bi u staroirskom, dakle, glasilo: ie. *-oh₂m > *-om > *-o > prakelt. *-u. To pravilo potvrđuje i odraz ie. osnova na -n muškoga i ženskog roda, npr. ie. *to-men-tion > stir. **toimtiu** "misao". S druge strane, u G pl. nastavak je od početka bio *-om, ponovno kao u praslavenskom (i u latinskom); stoga je i glasovni razvoj bio drukčiji: *-om > -on > -an > -0 (usp. stir. G pl. **fer** "ljudi").

§69

<i>konjunktivni nastavci</i>	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	-a	-0
2 sg.	-e	-e
3 sg.	-id	-a
1 pl.	-m(a)i	-am
2 pl.	-the	-id
3 pl.	-(a)it	-at

Konjunktivni nastavci povijesno su identični prezentskima, ali su se u staroirskom stopili s različitim sufiksom osnove.

§70

<i>imperativski nastavci</i>	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	-inn
2 sg.	-tha
3 sg.	-ad
1 pl.	-mais
2 pl.	-thae
3 pl.	-tais

Podrijetlo je imperativnih nastavaka u najvećoj mjeri nerazjašnjeno. Nastavak za 1sg. **-inn** mogao bi biti od (preoblikovanog) ie. medijalnog nastavka *-mh₂-m (gr. **-μην**), što bi se odrazilo kao *-mam > *-mm > **-nn**⁶⁸. Misli se da je nastavak 2 sg. **-tha** u vezi sa stind. sekundarnim medijalnim nastavkom 2. sg. **-thās** (npr.

⁶⁸ V. P. Schrijver, "The Chronology of the Loss of Post-posttonic Vowels Between Identical Consonants and the Origin of the Celtic First Person Sg. Imperfect", *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 53/1992: 179-196.

imperfekt **a-bhara-thās** “bio si nošen”). Nastavak za 3. sg. **-ad** mogao bi biti od ie. medijalnoga nastavka *-to (gr. **-to**).

§71

<i>preteritski nastavci</i>	<i>apsolutni</i>
1 sg.	-0
2 sg.	-0
3 sg.	-‘ (palatalizacija)

Preteritski nastavci dolaze od ie. perfekatskih nastavaka: 1 sg. *-h₂e, 2. sg. *-th₂e (ved. perf. **vet-tha** “ti znaš = gr. **oḗsqa**), 3 sg. *-e (gr. **oḗde** “zna”).

§72

<i>pasivni nastavci</i>		<i>konjunktivi</i>
3 sg.	-thir, -ar	-ther
3 pl.	-tair	-tar

§73 Deponentni nastavci dolaze kod deponentnih glagola; funkcija im je ista kao i funkcija odgovarajućih nedeponentnih glagola.

<i>deponentni nastavci</i>	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	-ur	-ur
2 sg.	-ther	-ther
3 sg.	-thir (-idir)	-thar (-edar)
1 pl.	-mmir	-mmar
2 pl.	-the	-id
3 pl.	-tir	-tar

Deponentni nastavak imperativa 2. sg. je **-the: labrithe** “govori!” (od glagola **labrithir** “govoriti”).

Deponentni i pasivni nastavci u staroirskom odgovaraju latinskim pasivnim i hetitskim medijalnim nastavcima, usp. lat. **amor, amaris, amatur**, sa stir. oblicima u tablici. Podudarnost ipak nije potpuna, jer na osnovi glasovnih pravila staroirskoga znamo da je iza suglasnika **-r-** u pretpovijesti staroirskoga morao stajati neki stražnji samoglasnik koji je otpao apokopom. V. Warren Cowgill, “On the Prehistory of Celtic passive and Deponent Inflection”, *Ériu* 34/1983: 73-111. Razliku između “jakoga” nastavka 3. sg. mediopasiva **-air**, konj. **-ar (:berar)** i “slaboga” **-thair**, konj. **-thar (:móρθar)** neki objašnjavaju kao razliku između indoeuropskoga medija (*-tor-o) i stativa (*-or-o), ili razliku između tematskoga i atematskoga medija. **KPG**: 204-5.

§74 Imperativni nastavci:

<i>imperativni nastavci</i>	<i>apsolutni</i>
2 sg.	-0
3 sg.	-ad

U množini imperativa upotrebljavaju se konjunktni prezentski nastavci.

OSNOVE

§75 Glagolskom osnovom nazivamo glagolski korijen modificiran sufiksima, reduplikacijom ili prijevojem (smjenom samoglasnika). Staroirski razlikuje pet glagolskih osnova. To su:

- prezentska
- konjunktivna
- futura
- preteritska
- osnova pasivnog preterita

Osnove se s nastavcima kombiniraju na sljedeći način u pojedinim glagolskim kategorijama:

osnove	<i>nastavci</i>					
	<i>prezentski</i>	<i>konjunktivni</i>	<i>imperfekatski</i>	<i>imperativni</i>	<i>deponentni</i>	<i>pasivni</i>
prezentska	indik. prezenta			imperativ	dep. prezent	mediopasiv prezenta
konjunktivna		konjunktiv prezenta	konjunktiv prošli		dep. konj. prezenta	mediopasiv konj. prezenta
futura		futur	kondicional		dep. futur	mediopasiv futura
preteritska osnova pas. preterita	s-preterit				dep. preterit	mediopasiv preterita

KATEGORIJA VREMENA

§76 Staroirski jezik ima tri glagolska vremena: prošlo, sadašnje i buduće. Prošlo vrijeme izražava se preteritom, katkada i prezentom (tzv. historijski prezent). Sadašnje vrijeme izražava se prezentom, a buduće futurom.

PREZENT

§77 U staroirskom prezent se tvori od prezentske osnove i prezentskih nastavaka. U većine glagola prezentska osnova jednaka je korijenu, no kod

nekim glagola korijen se u prezentskoj osnovi modificira sufiksom; čest je sufiks u prezentu **-na-**, kod glagola kao **lenaid** “slijediti”, **crenaid** “kupiti”, **renaid** “prodati” itd. Taj sufiks nije dio drugih osnova, koje se grade od korijena (**le-/li-, cre-/cri- re-/ri-**)⁶⁹.

§78 Slabi glagoli (**marbaid** “ubijati”, **léicid** “puštati, oslobađati”) imaju u 3. l. sg. konjunktne promjene nastavak **-a** (kod nepalataliziranih osnova, npr. **:marba**), odnosno **-i** (kod palataliziranih osnova, npr. **:léici**). Slabi glagoli imaju uglavnom pravilne paradigme i predstavljaju produktivnu klasu; među njih se svrstavaju faktitivni glagoli izvedeni iz pridjeva: **móraid** “veličiti” (od **mór** “velik”), denominativi izvedeni iz imenica (**ad:rími** “brojati” od **áram** “broj”), kauzativi poput **roithid** “tjerati u bijeg, goniti” (od **rethid** “trčati”), i razmjerno malen broj neizvedenih glagola (npr. **anaid** “bježati”, **creitid** “vjerovati”).

Jaki glagoli u 3. l. sg. konjunktne promjene nemaju nastavka (usp. **gaibid**, **:gaib** “hvatati, držati”). 2 l. pl. konjunktne promjene uvijek je jednako 3. l. sg. apsolutne.

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	marbu, marbaimm	marbu
2 sg.	marbai	marbai
3 sg.	marbaid	marba
1 pl.	marbmai	marbam
2 pl.	marbthae	marbaid
3 pl.	marbait	marbat

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	léiciu, léicimm	léiciu
2 sg.	léici	léici
3 sg.	léicid	léici
1 pl.	léicmi	léicem
2 pl.	léicthe	léicid
3 pl.	léicit	léicet

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	gaibiu	gaibiu
2 sg.	gaibi	gaibi
3 sg.	gaibid	gaib
1 pl.	gaibmi	gaibem
2 pl.	gaibthe	gaibid
3 pl.	gaibit	gaibet

⁶⁹Ta klasa prezentskih tvorbi, vrlo produktivna u staroirskom, odgovara sanskrtskim glagolima 10. klase (**krināmi** “kupujem”, usp. stir. **crenaid**). To su indoeuropski prezenti s infiksom *-ne- umetnutim ispred laringala kojim je završavao korijen.

Slabi glagoli u pravilu imaju sigmatski ili s-preterit, á-konjunktiv, f-futur (v. dolje). Jaki glagoli imaju čitav niz različitih tvorbi preterita, konjunktiva i futura, a zajedničko im je da uvijek imaju 2. lice jd. imperativa podudarno 3. licu konjunktivnog prezenta (:beir “nosi” i beir “nosi!”).

Kim McCone (EIV) jakim i slabim glagolima pridodaje i treću klasu, tzv. “glagole s hijatom”. Glagoli te klase završavaju na samoglasnik u 3. sg. konjunktivnog prezenta, no taj je samoglasnik dio korijena, a ne nastavka. Za razliku od slabih glagola, imperativ 2. lica sg. glagola s hijatom završava samoglasnikom usp. **do:soí** “okretati se” :toí (ipv. toí), **do:gní** “činiti” :déní (ipv. déne).

§79 Deponentni glagoli (npr. **midithir** “suditi”, **sechithir** “slijediti”⁷⁰) također mogu biti jaki ili slabi, već prema tome kako tvore pojedine glagolske kategorije; primjerice, **béoigidir** “oživljavati” je slabi glagol koji ima s-preterit, á-konjunktiv i f-futur, a predstavlja faktitiv od pridjeva **béo** “živ”; **ro:cluinethar** “čuti” je jaki glagol, jer ne tvori niti jedan od navedenih oblika. I jaki i slabi deponentni glagoli primaju deponentne nastavke za prezent:

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivni</i>
1 sg.	midiur	midiur
2 sg.	mitter	mitter
3 sg.	midithir	midethar
1 pl.	midimmir	midemmar
2 pl.	mitte	midid
3 pl.	miditir	midetar

§79a U standardnim priručnicima staroirske gramatike (McCone, Thurneysen, Strachan) može se pronaći detaljnija podjela prezentskih tvorbi u staroirskome. Thurneysen (OIG) tako razlikuje tri klase slabih glagola, koje označuje kao AI (glagoli s nepalataliziranim završnim suglasnikom korijena u cijeloj paradigmi prezenta, AII (glagoli s palataliziranim završnim suglasnikom korijena u cijeloj prezentskoj paradigmi) i AIII (McConeovi glagoli s hijatom, v. gore). Jake glagole pak dijeli u pet klasa, zavisno od sufiksa ili infiksa s kojima im je tvorena prezentska osnova, a označuje ih indeksima BI – BV. Za praktične potrebe ove knjige bit će dovoljno samo iznijeti kratku skicu razvoja indoeuropskih prezentskih osnova u staroirskome (više o tvorbama prezenta u indoeuropskome vidi u KPG).

Indoeuropske *atematske* prezentske tvorbe većinom su u staroirskome, kao i u drugim jezicima, zamijenjene tematskima. Sačuvano je nekoliko korijenskih atematskih prezenta: kopula **is** “jest” < ie. *h₁esti (lat. **est**, skr. **asti**), **snaid** “kupa se” < *sneh₂ti (lat. **no**, **nāre**, ved. **snāti**), itd. Atematski glagoli s infiksom *-n- (tip latinskoga **iungit**, ved. **yunakti** “upreže”) očuvani su većinom kao Thurneysenova klasa BIV (glagoli s korijenom na laringal, ie. *k^wri-ne-h₂-ti “kupuje” > stir. **crenaid**, skr. **krināti**). Prezenti tvoreni sufiksom *-new-/-nu- nestali su osim prezenta glagola **ro:cluinethar** “čuje” < *klunitor(V) < *k^wli-nu-tor (usp. skr. **śrnoti**). Indoeuropski

⁷⁰ Kao što pokazuju spomenuti pridjevi, mnogi stir. deponentni glagoli odgovaraju latinskim deponentnim glagolima, usp. **medeor** “liječim”, **sequor** “slijedim”. Podrijetlom su to ie. *media tantum* glagoli (v. KPG).

reduplicirani atematski prezenti (npr. grčki **d?dwmi** “dajem”) i tzv. “Narten-prezenti” s prijevojno dugim samoglasnikom (tip vedskoga **māršti** “muze”) najvjerojatnije su nestali. Među produktivne atematske glagole u staroirskom ubrajaju se samo indoeuropski faktitivi izvedeni sufiksom *-eh₂- (tip latinskoga **novāre** “obnavljati” spram **novus**). To su u staroirskom slabi glagoli Thurneysenove klase AI (npr. **móraid** “veličati”).

Tematski glagoli tvorili su se u ie. prajeziku dodavanjem sufiksa *-e/o-, “tematskog samoglasnika” nepoznate funkcije; u staroirskom su očuvani: 1. korijenski tematski prezenti, kod kojih je tematski samoglasnik dodavan neposredno na korijen (npr. **berid** “nosi” < *bhereti, usp. skr. **bharati**). Oni čine većinom Thurneysenovu klasu BI jakih glagola, kod kojih postoji smjena između palataliziranoga i nepalataliziranog završnog suglasnika osnove u paradigmi, što zavisi od toga je li tematski samoglasnik bio *e ili *o (usp. 1. l. pl. **bermai** < *bheromosi, ali 2. pl. **beirthe** < *bheretes(i)). 2. Tematski glagoli izvedeni sufiksom *-y-, npr. **do:moinethar** “misliti” < *mnyetor (skr. **manyate**); oni su svrstani u Thurneysenovu klasu BII jakih glagola koji u prezentu uvijek imaju palatalizirani završni suglasnik korijena (tu se svrstavaju još i **gaibid** “hvata”, **midithir** “sudi”, itd. 3. Glagoli tvoreni prezentskim sufiksom *-sk’-, koji u hetitskom služi za tvorbu iterativa, a u latinskom većinom inkohativa, u staroirskom je sigurno posvjedočen samo kod glagola **:airc** “pitati” < *prk’-sk’-et(i)⁷¹ (lat. **poscit** “traži, zahtijeva”). 4. Kauzativi tvoreni sufiksom *-ey- dobro su posvjedočeni, i većinom se svrstavaju u Thurneysenovu klasu AII slabih glagola, usp. **roithid** “pokreće” < *(H)rotHeyeti (spram **rethid** “trči” < *(H)retH-e-ti). 5. Tematski prezenti s reduplikacijom bili su rijetki i u indoeuropskom prajeziku, a u staroirskom je siguran primjer takve tvorbe glagol **ibid** “pije” < *pi-ph₃-e-ti (lat. **bibit**, skr. **pibati**). 6. Neki su tematski glagoli s infigiranim ili sufigiranim *-n- očuvani kao glagoli Thurneysenove klase BIII; to su glagoli koji infigirano **n** gube u oblicima koji nisu izvedeni iz prezentske osnove, npr. **toingid** “kune se” (preterit **-tethaig**) ili **at:baill** “umire” (s II < *In), s konjunktivom **at:bela** (usp. gr. **b<llei** “udara” < *g^wlne-).

FUTUR

§80 Staroirski futur tvori se od futurske osnove. Postoje tri tipa futurske osnove, i u skladu s time, tri tipa futura:

- f-futur
- reduplicirani futur
- é-futur

U futuru se upotrebljavaju konjunktivni nastavci:

$$\text{Futur} = \text{Fut. osnova} + N_{\text{konj.}}$$

§81 F-futur imaju svi slabi glagoli, i malobrojni jaki glagoli (npr. složenice od **-icc**, npr. **do:icc** “doći”). Osnova f-futura dobije se tako da se na korijen doda

⁷¹ Razvitak je morao teći otprilike ovako: ie. *prk’sk’eti (skr. **prcchati**) prvo se disimiliralo u *prsk’eti, potom se slogovno *r razvilo u prakeltsko *ar (ispred okluziva očekivani bi odraz bio *ri), a zatim je nestalo *s i početno *p; prairsko *arket(i) zatim se pravilno odrazilo kao posvjedočeno **:airc**.

sufiks **-f-** (u 1. licu jd. konjunktne promjene **-b-**⁷²). Promjena glagola **marbaid** “ubijati” izgleda ovako:

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	marbfa	marbub
2 sg.	marbfae	marbfae
3 sg.	marbfaid	marbfa
1 pl.	marbfammai	marbfam
2 pl.	marbfaithe	marbfaid
3 pl.	marbfait	marbfat

Glagol **léicid** “puštati, oslobađati” s palataliziranom osnovom mijenja se ovako:

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	léicfea	léiciub
2 sg.	léicfe	léicfe
3 sg.	léicfid	léicfea
1 pl.	léicfimmi	léicfem
2 pl.	léicfithe	léicfid
3 pl.	léicfit	léicfet

§82 Reduplicirani futur dobiva se reduplikacijom konjunktiva. Glagoli koji imaju á-konjunktiv (§91) tvore futursku osnovu redupliciranjem početnoga suglasnika korijena (u kojem se često događaju sinkopa i lenicija, v. §30). Reduplicirani futur ima, naprimjer, glagol **canid** “pjevati (lat. **cano, canere**):

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	cechna	cechan
2 sg.	cechnae	cechnae
3 sg.	cechnaid	cechna
1 pl.	cechnaimmi	cechnam
2 pl.	cechnaithe	cechnaid
3 pl.	cechnait	cechnat

Glagol **agid** “tjera” tvori supletivni futur **eblaid**, a glagol **téit** “ide” supletivni futur **regaid**.

⁷²Formant **-f/b-** ove staroirske tvorbe po svoj prilici odgovara formantu **-b-** latinskoga futura 1. i 2. konjugacije. Premda postoje glasovne teškoće u tom povezivanju, izvjesno je da obje tvorbe potječu od aglutinirane osnove glagola *b^huh- “biti”. V. C. Watkins, “The Origin of the *f*-future” (*Ériu* 20/1966: 67-81) i Kim McCone, **The IE Origins of the Old Irish Nasal Presents, Subjunctives and Futures**, IBS, Innsbruck 1991.

Glagoli koji imaju s-konjunktiv tvore reduplicirani s-futur analogno redupliciranom á-futuru. Primjerice **guidid** "moli" ima s-konjunktiv (**geiss, :gé**) i s-futur (**gigis, :gig**).

Glagoli kojima su nazalni sufixi i infiksi dio prezentske osnove gube te formante u futuru; tako **bongid** "lomi" ima futur **:biba** (3pl. **:bibsat**), **cingid** "korača" ima **cichis, :cich, fo:loing** "podnosi" ima **fo:lil, :foíl**). Kod nekih su glagola glasovne promjene jako izmijenile futursku osnovu, npr. **do:goa** "bira" ima futur **do:gega**, a **nascaid** "vezati" ima **:nena**.

Povijesno, svi glagoli s redupliciranom futurskom osnovom imali su u prakeltskom -s- formant, koji se glasovnim promjenama izgubio: *ki-kan-a-s-e-t> *kikanahet > *kekanā ("spuštanjem") > **cechna** (sinkopom).

§83 É-futur ima malen broj jakih glagola kojima korijen završava na **-r** ili **-l**. Ovaj futur tvori se tako da se vokal korijena zamijeni vokalom **é**. Tako modificiranoj osnovci dodaju se nastavci konjunktiva, npr. od glagola **berid** "nositi" (osnova futura **bér-**):

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	béra	bér
2 sg.	bérae	bérae
3 sg.	béraid	béra
1 pl.	bérmai	béram
2 pl.	bérthae	béraid
3 pl.	bérait	bérat

Na sličan način futur tvori glagol **celid** "prikrivati" (osnova futura **cél-**, 3. sg. aps. **célaid**, 3. sg. konj. **céla**, itd.), **marnaid** "odati" (futur **:méra**), **fris:gair** "odgovoriti" (futur **fris:géra**), itd.

Mediopasivni futur odlikuje se pasivnim nastavcima koji se dodaju futurskoj osnovi: **léicfidir dúib in brithemnacht-sin** "Taj će sud biti prepušten vama" (Wb. 14^a26).

PRETERIT

§84 Preterit izražava prošlo vrijeme glagola. Postoji nekoliko preteritskih tvorbi:

- s- preterit
- t- preterit
- reduplicirani preterit
- preterit na dug samoglasnik

§85 Svi slabi glagoli imaju s-preterit, a od jakih glagola **ibid/ ibset** "piti" i **gaibid/ gabsat** "hvatati, uzimati". S-preterit tvori se tako da se na osnovu glagola doda formant **s**, a potom prezentski nastavci:

$$S\text{-pret.} = K + -s- + N_{\text{prez.}}$$

Jedina razlika u nastavcima je u 3. l. sg., gdje apsolutni s-preterit ima kao nastavak palatalizaciju (palatalizirano **s**), a konjunktni s-preterit nastavak 0, ispred kojega se gubi i preteritalni sufiks **s**.

primjer: **gaibid** "hvatati, uzimati"

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1. sg.	gabsu	gabus
2. sg.	gabs(a)i	gabais
3. sg.	gabais	gab
1 pl.	gabsimmi	gabsam
2. pl.	gabsaithe	gabsaid
3. pl.	gabsait	gabsat

Deponentni glagoli u apsolutnoj promjeni pojavljuju se vrlo rijetko; paradigma konjunktna promjene glagola **suidigidir** "postavljati" izgleda ovako:

1.	suidigsiur	suidigsemmar
2.	suidigser	suidigsid
3.	suidigestar	suidigsetar

Staroirski s-preterit potječe od ie. sigmatskoga aorista (usp. lat. **dixi**, gr. \square **deixa** < ie. *deyk-s-m "pokazao sam"). Umjesto prijevodne duljine, koja je bila obilježjem sigmatskoga aorista u ie. prajeziku, u stir. se prijevodni stupanj vokala u korijenu ne razlikuje od onoga u prezentu. Sufiks *-s- za tvorbu sigmatskoga aorista u 3. l. sg. stopio se s nastavkom *-t u *-st > *-ss (*móra-s-t > *móross "hvalio je"). Tako dobiveno *-ss shvaćeno je kao sufiks na koji su dodavani nastavci (1. sg. *mórosso > -**móross**, 2. sg. **móross-es** > **morais**...itd.).

§86 Sve ostale preteritalne tvorbe (osim s-preterita) u množini imaju deponentne nastavke (1. pl. **-(m)mir**, **-(m)mar**, 3. pl. **-itir**, **-atar**).

T-preterit imaju jaki glagoli kojima korijen završava na **t** (**celid/celt** "skrivati"), na **r** (**berid/bert** "nositi") i neki koji završavaju na **m** ili **g**. Apsolutni oblici t-preterita vrlo su rijetki, stoga dajemo paradigmu samo za konjunktna oblike preterita glagola **berid**:

	<i>jednina</i>	<i>množina</i>
1.	biurt	bertammar
2.	birt	bertaid
3.	bert	bertatar

Staroirski t-preterit nema posve razjašnjeno podrijetlo; moguće je da usporednica postoji u kontinentalnim keltskim jezicima (usp. gal. **KARNITU** "učinio je")⁷³. Tvorba podsjeća na dentalne preterite u germanskim jezicima (usp. steng. **dyde** "učinio je"), no podrijetlom te dvije preteritalne tvorbe nemaju veze. C. Watkins (**Indo-European Origins of the Celtic Verb, I, The Sigmatic Aorist**, DIAS, Dublin 1962: 156 i dalje) pokazao je da je t-preterit mogao nastati neposredno od ie. s-aorista.

§87 Reduplicirani preterit tvori se redupliciranjem početnoga suglasnika korijena (**canid** "pjevati" → **cechan-**)⁷⁴:

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	cechan	cechan
2 sg.	cechan	cechan
3 sg.	cechain	cechain
1 pl.	cechnammar	cechnammar
2 pl.	?	cechnaid
3 pl.	cechnatar	cechnatar

Apsolutni i konjunktni oblici podudaraju se, no ponekad 1. i 3. l. pl. imaju poseban apsolutni oblik s nastavcima **-immir**, **-itir**.

Kao i u drugim osnovama osim prezentske, nazalni formanti prezentske osnove gube se u preteritu, usp. **bongid** "lomiti" – pret. **bobaig**. Glagol **do:seinn** "slijediti" ima preterit **do:séphainn**, pravilan reduplicirani preterit (uz promjenu *sw > ph).

§88 Preterit na dug samoglasnik ima razmjerno malen broj glagola poput **guidid** "moliti". Vokal u korijenu dulji se⁷⁵ i najčešće prelazi u **á:** od glagola **guidid** preteritalna osnova je **gád-**; nastavci su isti kao u redupliciranom preteritu:

⁷³O tome v. J. Eska, "The so-called weak or dental preterite in Continental Celtic", *KZ* 103/1990: 81-92.

⁷⁴Ova staroirska preteritalna tvorba u načelu proistječe iz indoeuropskoga perfekta, koji je također imao reduplikaciju (usp. gr. **le?pw** "ostavljam" / perf. **I=loipa**). U latinskom, redupliciranom staroirskom preteritu odgovaraju reduplicirani perfekti, katkad kod etimološki srodnih glagola, usp. **canid/cechain** lat. **cano/cecini**.

⁷⁵Ova tvorba povijesno je povezana s latinskim perfektima na dug vokal, npr. **lego, legere, legi, lectum**. Prijevajno duljenje vokala u prošlom vremenu posvjedočeno je i u baltoslavenskom i u gotskom, usp. **faran** "voziti", pret. **for**). Malo je vjerojatno mišljenje Kima McConea prema kojemu su reduplicirani perfekti u "zapadnom indoeuropskome" zamijenjeni perfektima s dugim samoglasnikom putem kompenzatornog duljenja ("From Indo-European to Old Irish: Conservation and Innovation in the Verbal System", u: **Proceedings of the 7th International Congress of Celtic Studies**, Oxbow: 222-266).

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	gád	gád
2 sg.	gád	gád
3 sg.	gáid	gáid
1 pl.	gádammar	gádammar
2 pl.	?	gádid
3 pl.	gádatar	gádatar

Na isti način preterit tvore **techid** "bježati" (pret. **táich**), **rethid** "trčati" (pret. **ráith**), **do:feid** "voditi" (pret. **do:fáid**), **ro:laimethar** "odvažiti se" (pret. **ro:lámair**), itd.

U nekih glagola, dug samoglasnik u preteritu je **í**, usp. **ernaíd** "obdariti", pret. **:ír**, **fichid** "boriti se", pret. **:fich** (i složenica **do:fich** "kazniti", pret. **:dích**), **crenaíd** "kupiti", pret. **:ciuir**, **glenaíd** "prilijepiti se", pret. **:giuil**, **midithir** "suditi", pret. **mídaír**.

§88a Neki osobito česti glagoli imaju u staroirskom nepravilan ili supletivan preterit:

téit "ići", pret. **luid** (usp. gr. **•luqe**) < ie. *h₁lud^het (supletivni oblik od indoeuropskoga tematskog aorista)

ro:cluínethar "čuti", pret. **:cúalae**; to je pravilan razvitak redupliciranoga preterita (ie. perfekta) *k'u-k'low-e (skr. **śúśruve** "čuo sam").

fo:aid "poševiti", pret. 3sg. **:fiu**, 3pl. **:féotar** (pravilan, ali dosta složen razvitak redupliciranoga preterita).

Složenice s elementom **:ic** imaju preterit od osnove **:ánaic**, npr. **do:ic (tic)** "doći" ima preterit **do:ánaic (tánaic)**, **con:ric** "sresti" ima pret. **con:ránaic**, itd. Radi se o ie. perfektu *h₂eh₂nok'e (ved. **ānāśa** "dostigao je") od korijena *h₂nek'- (također u lat. **nanciscor** "postići"); stir. prezent **:ic** je reduplicirani prezent istoga korijena, *inket(i) < *h₂ih₂nket(i)).

fo:gaib "naći" ima supletivni preterit **fo:fúair** (podrijetlom perfekt *(upo-)we-worh₁-e povezan s grčkim **e±rhka**).

do:tuit "pasti" ima supletivni preterit **do:cer**.

báid "umirati" ima preterit **bebais (:bebae)**, kombinaciju redupliciranoga i s-preterita.

KATEGORIJA NAČINA

§89 U staroirskom postoji pet glagolskih načina: indikativ, imperativ, konjunktiv, konjunktiv preterita i kondicional. Indikativ je neobilježen glagolski način kojim se izriče tvrdnja: **berid in fer in claideb**: "Čovjek nosi mač". Ostali su glagolski načini obilježeni

- posebnim nastavcima (imperativ);
- posebnom osnovom (kondicional, konjunktiv prošli);
- posebnom osnovom i posebnim nastavcima (konjunktiv).

IMPERATIV

§90 Kao i u drugim ie. jezicima, i u staroirskom imperativ izražava zapovijed ili poticaj: **beir in claideb, a fir** “Nosi mač, čovječe!”

Imperativ nema 1. lica jednine. Tvori se dodavanjem imperativnih nastavaka na prezentsku osnovu: Imp. = Prez. osn. + N_{imper.}. Imperativ ne razlikuje apsolutne i konjunktne oblike. U množini, oblici imperativa jednaki su konjunktivnim oblicima indikativa prezenta:

	<i>imperativ</i>
1 sg.	-
2 sg.	beir
3 sg.	bered
1 pl.	beram
2 pl.	beraid
3 pl.	berat

U drugom licu jednine imperativ je jednak čistoj prezentskoj osnovi; kod jakih glagola to je ujedno i oblik 3. l. sg. konjunktivnog prezenta, no kod slabih glagola odbacuje se prezentski nastavak (**beir** “nosi!”, ali **marb** “umri!”, **léic** “pusti!”).

2. lice jednine imperativa bilo je još u ie. prajeziku identično s čistom osnovom; stir. **beir** skr. **bhara** = lat. **fer** (v. **KPG**: 223-4).

Imperativ ima posebnu negaciju, **ná^c**: **a firu, ná beraid claidbiu** “Ljudi, ne nosite mačeve”.

Glagol **téit** “ići” ima supletivni imperativ **eirgg** (< ie. *h₁erg^he, u vezi s gr. §rc=**omai** “plešem”). Iz istog korijena je i supletivni futur istoga glagola, **regaid**. Osim u 2. l. sg. staroirski je imperativ po podrijetlu indoeuropski injunktiv (v. **KPG**: 186-8).

KONJUNKTIV

§91 Konjunktiv je glagolski način koji izriče da se glagolska radnja neposredno ne tvrdi. To najčešće znači da će se radnja dogoditi pod nekim uvjetom, ili da se događa usprkos nekoj činjenici. Stoga konjunktiv najčešće stoji u dopusnim rečenicama (iza veznika **cia^c** “iako”), u posljedično-namjernim rečenicama (iza veznika **araⁿ**), te u pogodbenim rečenicama (iza veznika **díaⁿ** “ako”, **má^c** “ako”): **aní trá as chotarsne fri hícc ní étar cia gessir** “ono što je protivno spasenju ne postiže se iako se (za to) moli” Wb 17^o27. Konjunktiv također stoji iza veznika **araⁿ** u upravnom govoru: **as:beir fris ara ngaba inna echu** “on mu kaže da uhvati konje”.

U prohibitivnim rečenicama stoji imperativ, ukoliko govornik želi da već započeta radnja prestane (tzv. "inhibitivni" imperativ): **ná cuirid cor díb** "ne mičite se!" (izgovoreno množtvu koje je već uznemireno), *Longes Mac n-Uislenn*, §1. Ukoliko govornik želi spriječiti da se neka radnja i počne vršiti, upotrijebit će negirani konjunktiv prezenta (tzv. "preventivni" konjunktiv): **ní rod:gluaisea** "ne miči se!" (izgovoreno osobi koja se sprema krenuti), *Tochmarc Étaine* §9). V. W. Meid, *Die indogermanischen Grundlagen der altirischen absoluten und konjunkten Verbalflexion*, Harrasowitz, Wiesbaden 1963: 119-120.

§92 Postoje dva načina tvorbe konjunktiva:

- á konjunktiv
- s-konjunktiv

á-konjunktiv tvori se tako da se korijenu doda formant **-a-** (koji se u nekim licima gubi zbog sinkope), a na tako dobivenu osnovu dodaju se konjunktivni nastavci. U mnogim licima á-konjunktiv podudara se s indikativom prezenta, no karakteristična su mu obilježja:

-nepalataliziran osnovni suglasnik u svim licima (i kod glagola kod kojih je on uvijek palataliziran u indikativu, usp. konj. 3 sg. **gabaid** od glagola **gaibid** "hvatati").

- nastavak **-a** u 1 sg. aps. i 3. sg. konj.
- nastavak **-0** u 1 sg. konj.

Á-konjunktiv ima većina glagola u staroirskom: svi slabi glagoli i najveći broj jakih (svi osim onih koji imaju s-konjunktiv).

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivni</i>
1 sg.	bera	ber
2 sg.	berae	berae
3 sg.	beraid	bera
1 pl.	bermai	beram
2 pl.	berthae	beraid
3 pl.	berait	berat

Samoglasnici u korijenu uglavnom ostaju u á-konjunktivu isti kao i u indikativu prezenta: **celid** "sakriva": konj. **celaid**, **creitid** "vjeruje": konj. (konjunktivni) **:creitea**. Kod nekih glagola promjenu vokalizma izazvao je "Senkung" (v. §30), odatle ind. prez. 3. sg. **do:lugi** "oprašta", ali konjunktiv **do:loga**.

Kod glagola sa sufiksom **-na-** u prezentskoj osnovi taj sufiks se gubi u konjunktivu: glagol **benaid** ima konjunktiv 3. sg. **:-bia**, 3. pl. **:biat**, a **crenaid** "kupiti" ima **-cria**, **-criat**.

Neki glagoli s hijatom imaju u konjunktivu prezenta neočekivano samoglasnik **e** u korijenu u jednini. McCone (**EIV**: 35) naziva takve tvorbe e-konjunktivom, koji u paradigmama dotičnih glagola alternira s oblicima á-konjunktiva u množini. Oblici o kojima se radi su, primjerice, **beith**, **:bé** (konj. prezenta supstantivnoga glagola "biti"), **do:gné**, **:déna** (od **do:gní** "činiti"), itd.

Dugo se mislilo da je stir. á-konjunktiv podudaran latinskom a-konjunktivu glagola 2, 3 i 4. konjugacije (**moneam, capiam** itd.); međutim, u novije vrijeme je pokazano da ta staroirska tvorba potječe, poput s-konjunktiva, od ie. (neredupliciranoga) deziderativa s formantom *-s-, koji se proširio iz korijena sa završnim laringalom i faktitiva/denominativa na -eh₂; *-s- je pravilno nestajalo između samoglasnika, stoga je razvitak bio ie. *meh₃reh₂-se-t > *mōraset > *mōrāt < stir. :**móra** “veliča”. V. A. Bammesberger, “The Origin of the ā-Subjunctive”, *Ériu* 33/1982: 65-71, i H. Rix, “Das keltische Verbalsystem auf dem Hintergrund des indo-iranischen Rekonstruktionsmodells”, u: **Indogermanisch und Keltisch**, hg. von K. H. Schmidt, IBS, Innsbruck 1977: 132-158.

§93 S-konjunktiv imaju jaki glagoli kojima korijen završava na dentalni ili velarni okluziv ili frikativ i “jako n” (tj. na **-d, -th, -nn, -g, -ch**); iznimka je tomu pravilu **agid** “tjerati”, koji tvori á-konjunktiv. S-konjunktiv tvori se dodavanjem sufiksa **-s-** korijenu glagola. Taj sufiks često se asimilira sa završnim suglasnikom korijena: **fedid: fess-** “voditi”, **rethid: res-** “trčati”, **midithir: mess-** “suditi”, **guidid: gess-** “moliti”. Glagoli koji prije osnovnog suglasnika imaju **-r-** posebno su komplicirani, jer se kod njih sufiks **-s-** za konjunktiv asimilira s tim r: **orgaid** “uništavati” ima konjunktivnu osnovu **orr-**, a **mligid** “musti” ima **mell-**.

U 3. sg. konjunktne promjene formant **-s-** otpada zajedno s osnovnim suglasnikom korijena, te su konjunktivni oblici 3. sg. s-konjunktiva teško prepoznatljivi; naprimjer, 3 sg. konj. s-konjunktiva glagola **téit** “ići” (konjunktivna osnova **tías-/téis-**) glasi **:té**, od **anaid** “čekati” (konjunktivna osnova **aness-**) 3. sg. konj. oblik glasi **-ain**, a od **maidid** “lomiti” imamo **-má**.

Kod većine glagola apsolutni oblici slabo su poznati, jer su nedovoljno posvjedočeni u tekstovima. Npr. s-konjunktiv glagola **guidid** “moliti” glasi:

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktivni</i>
1 sg.	? gessu	ges
2 sg.	gessi	geiss
3 sg.	geiss	gé
1 pl.	gesmi	gessam
2 pl.	geste	gessid
3 pl.	gessit	gessat

Ova staroirska tvorba u načelu odgovara arhajskim latinskim konjunktivnim tvorbama tipa **faxim**, te staroindijskim deziderativima.

KONDICIONAL

§94 Kondicional se tvori od futurske osnove i imperfekatskih nastavaka. Glagoli koji imaju f-futur (§81) imaju i kondicional tvoren pomoću formanta **-f-** (futur: **marbfaid** “ubit će”, kondicional: **marbfad** “ubio bi”), a glagoli koji imaju

reduplicirani futur (§82) tvore i kondicional reduplikacijom (fut. **cechnaid** “pjevat će”: kond. **cechnad** “pjevao bi”). Glagoli s é-futurum tvore kondicional također prijevajnom modifikacijom osnove (npr. **bérad**, kondicional od **beirid** “nositi”, fut. **béraid**).

Budući da imperfekatski nastavci ne razlikuju apsolutnu i konjunktivnu promjenu, i u kondicionalu se glagolu prefigira univerzalni preverb **no-**, ukoliko nema druge konjunktivne čestice: **no:bérainn** “nosio bih” (usp. imperfekt **no:berainn**).

Kao primjer navodimo kondicional glagola **canid** koji ima reduplicirani futur:

	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	cechnainn
2 sg.	cechnatha
3 sg.	cechnad
1 pl.	cechnammis
2 pl.	cechnaithe
3 pl.	cechnaitis

Kondicional stoji pogodbeno složenim rečenicama: **día téisinn cosin cathraig nom-marbfaitis ind fir chórai** “Kada bih pošao u grad, ubili bi me pravedni ljudi”.

KONJUNKTIV PROŠLI

§95 Konjunktiv prošli sastoji se od konjunktivne osnove (á- ili s-konjunktiva) i imperfekatskih nastavaka. Konjunktiv prošli stoji u zavisnoj rečenici u istim uvjetima u kojima bi stajao konjunktiv (prezenta), ukoliko je glagol u glavnoj rečenici u prošlom vremenu: **As:bert-som frisna techtairiu ócu ara tiastais isin luing** “On je rekao mladim glasnicima da idu na brod”.

Postoje samo konjunktivi oblici, a ako ispred glagola ne stoji koja druga konjunktivna čestica, prefigira se univerzalni preverb (§64) **no-**.

Od glagola **beirid** (koji ima á-konjunktiv) oblici konjunktiva prošlog glase:

	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	berainn
2 sg.	bertha
3 sg.	berad
1 pl.	bermais
2 pl.	berthae
3 pl.	bertais

Od imperfekta se glagoli koji imaju á-konjunktiv u konjunktivu prošlom razlikuju po tome što imaju nepalataliziranu osnovu u svim licima. Kod glagola poput

marbaid, koji i u imperfektu ima nepalataliziranu osnovu u svim licima, razlike između imperfekta i konjunktiva prošlog nema.

KATEGORIJA VIDA (ASPEKTA)

§96 Vid glagola izražava da li se radnja promatra u trajanju, periodički ili kao dovršena. Tima trima načinima promatranja radnje odgovaraju tri aspekta staroirskog glagola: durativ, konsuetudinal i perfekt.

Durativ je neobilježeni aspekt; glagolska vremena u načelu izražavaju radnju u trajanju, npr. u prezentu **berid in fer in claideb** "čovjek nosi mač", osim u slučajevima kada je radnja inherentno trenutna. Konsuetudinal se u prošlosti (za radnju koja se ponavljala u prošlosti) izražava imperfektom, a u sadašnjosti konstrukcijom sa supstantivnim glagolom (**at:tá**) u konsuetudinalnom obliku i glagolskom imenicom. Perfekatski aspekt je moguće izreći samo u prošlosti, i za to postoji posebna glagolska tvorba koju nazivamo perfektom.

V. M-L. Sjoestedt-Jonval, "Études sur le temps et l'aspect en vieil-irlandais", *Études Celtiques* 3/1938: 105-130 i 219-273.

KONSUETUDINAL

§97 U prošlom vremenu konsuetudinal se izražava glagolskom tvorbom koja se tradicionalno zove imperfektom, premda ne izražava prošlu trajnu radnju, već radnju koja se ponavljala u prošlosti: **no:marbad in rí inna lóechu** "Kralj je ubijao (običavao ubijati) ratnike".

Imperfekt se tvori od prezentske osnove i imperfekatskih nastavaka. Od glagola **marbaid** imperfekt glasi:

	<i>konjunktivi</i>
1 sg.	marbainn
2 sg.	marbtha
3 sg.	marbad
1 pl.	marbmais
2 pl.	marbthae
3 pl.	marbtais

Supstantivni glagol (**at:tá**, v. §101) tvori poseban konsuetudinalni prezent, s kojim se, kao pomoćnim glagolom, konsuetudinal može izraziti i u sadašnjosti; pomoćni glagol konstruira se s glagolskom imenicom u dativu i prijedlogom **oc** "pri" (§105) objekt dolazi u genitivu i konstruira se s glagolskom imenicom: **bíid in rí oc marbad inna lóech** "Kralj (često, povremeno) ubija ratnike".

Paradigma konsuetudinalnog prezenta od **at:tá** izgleda ovako:

	<i>apsolutni</i>	<i>konjunktni</i>
1 sg.	bíuu	bíu
2 sg.	?	bí
3 sg.	bíid	bí
1 pl.	bímmi	bíam
2 pl.	?	?
3 pl.	bíit	bíat

PERFEKT

§98 Perfekt se tvori tako da se čestica **ro:** prefigira konjunktnom obliku preterita. Perfekt iskazuje da se radnja promatra kao dovršena, često i kao posljedica neke druge radnje: **ro comalnaisid-si a rro pridchaisem dúib** "Vi ste ispunili ono što sam vam ja (is-)propovijedao". Kao što se vidi, u staroirskom nema vremena koje bi odgovaralo našem ili latinskom pluskvamperfektu.

Od glagola **marbaid**, koji tvori s-preterit (§85) perfekt glasi ovako:

	<i>konjunktni</i>
1 sg.	ro marbus
2 sg.	ro marbais
3 sg.	ro marb
1 pl.	ro marbsam
2 pl.	ro marbsaid
3 pl.	ro marbsat

Glagol **berid** "nositi" tvori supletivni perfekt **ro:uc, :ruc**, a njegova složenica **do:beir** "donijeti, dati" ima perfekt **:ruc** i **do:rat, :tart**.

Perfekt se osobito često koristi u dijalogu, a (neobilježeni) preterit je nešto češći u pripovijedanju.

Čestica **ro-** ima i druge upotrebe osim za tvorbu perfekta. Ako se upotrijebi ispred konjunktnog oblika indikativa ili konjunktiva prezenta, daje radnji glagola *potencijalni* smisao. Kim Mc Cone (EIV, 97 i dalje) stoga razlikuje *rezultativnu* upotrebu čestice **ro-** u perfektu od *potencijalne* koju ta čestica ima u prezentu. **Ro-** u stvari označuje da se radnja glagola ne promatra iz perspektive istovremene s trenutkom izgovaranja, već *prospektivno* -iz perspektive budućnosti- ili *retrospektivno* -iz perspektive prošlosti. Rezultativna upotreba čestice **ro-** u perfektu znači da se radnja promatra kao gotova, dovršena, s posebnim osvrtom na njezine posljedice, dok prospektivna upotreba u potencijalnom prezentu znači da se radnja promatra s obzirom na vjerojatnost njezina ostvarivanja u budućnosti: **is in núall do:ngníat hó ru:maith fora naimtea remib** "oni usklikuju (dosl. "čine kliktaj") kada su njihovi neprijatelji razbijeni pred njima" (Ml. 51^o9).

PREDIKATIVIZACIJA

§99 Predikativizacija je sintaktički proces kojim se iz argumenata stvaraju predikati. U staroirskom se predikativizacija izvodi pomoću *kopule* ili *predikativizatora is*. To je nenaglašen morphem koji se dodaje ispred imena (imenica, pridjeva ili zamjenica) te ih pretvara iz argumenata u predikate:

in fer "čovjek" = x_1 : **is fer** "je čovjek" = $A(\dots)$;

in fer mór "velik čovjek" = a/x_1 : **is mór in fer** "čovjek je velik" $A(x_1)$.

Sintaktički se sintagma koja se sastoji od kopule i imena ponaša poput glagola: sklanja se po licima, prima na sebe emfatičke zamjenice (v. §108), stoji ispred subjekta u rečenici:

is lóech-som in fer sin "taj je čovjek ratnik"

sintaktički je podudarno konstrukciji:

canid-som in lóech sin "taj čovjek pjeva".

§100 Kopula ima dvije osnovne upotrebe: za emfazu (§108) i za predikativizaciju. Kopula dolazi samo kad je predikat imenica, zamjenica ili pridjev: **is trén a n-iress** "Jaka je njihova vjera" (Wb. 14^a4); **is bibdu side** "On je zločinac" (Wb. 14^a47); inače se upotrebljava supstantivni glagol (§101).

	<i>apsolutni oblici (prez.)</i>
1 sg.	am
2 sg.	at
3 sg.	is
1 pl.	ammi
2 pl.	adib
3 pl.	it

Kopula ima jako mnogo konjunktnih oblika; oni se stapaju s konjunktnom česticom koja im prethodi, npr. negacija **ní** + kop. 3. sg. prez. = **ní^c** "nije".

Imperativ kopule: 2. sg. **ba**, 3. sg. **bad**, 2. pl. **bad**, 3. pl. **bat**. Konjunktiv prezenta posvjedočen je dobro samo u jednini; sva lica glase **ba** (apsolutni i konjunktivi oblici) osim 3. sg. konjunktne promjene gdje se pojavljuju oblici **-b**, **-p**, **-dib** itd. U futuru također nisu dobro posvjedočeni svi oblici u paradigmi. 3. sg. futura glasi **bid** (aps.) :**ba**, :**pa** (konj.).

Kopula potječe od ie. glagola "biti", *es- (ili *h₁es-), usp. lat. **sum**, **esse**, **fui**, za razliku od supstantivnoga glagola (**at:tá**, v. §101), koji potječe od ie. glagola "stajati" (*steh₂-, lat. **sto**, **stare**). Oba glagola na hrvatski prevodimo s "biti", ali dok se kopula upotrebljava samo kad je imenski predikat imenica, pridjev ili zamjenica, supstantivni glagol se upotrebljava s priložnim izrazima, tj. kad se vanjezgreni dio rečenice želi uključiti u jezgru. Stoga ga ponekad prevodimo i kao "nalaziti se" i sl., npr. **at:tá in fer sund** "čovjek je ovdje / čovjek se nalazi ovdje".

SUPSTANTIVNI GLAGOL

§101 Supstantivni glagol (*verbum substantivum*) **at:tá** upotrebljava se kada se od nekog vanjezrenog (perifernog) dijela rečenice želi napraviti predikat, dakle u *predikativizaciji*.

(**rethid in fer**)_{jezgra} **sund**_{perif.} "Čovjek ovdje trči" : V(x₁) / perif.

(**at:tá in fer sund**)_{jezgra} : P(x₁), pri čemu je P složen predikat **at:tá...sund**.

Ar at:tá brithem and cenut-su .i. deus "Jer ima ovdje sudac i bez tebe, naime *deus*" (Wb. 14^a21).

Na taj način, supstantivni glagol se upotrebljava samo kada predikat nije imenica, pridjev ili zamjenica (u tim slučajevima predikativizacija se vrši kopulom). Apsolutni oblici supstantivnoga glagola glase:

	<i>apsolutni oblici</i>
1 sg.	at:tó
2 sg.	at:tái
3 sg.	at:tá
1 pl.	at:táam
2 pl.	at:táaid
3 pl.	at:táat

Konjunktni je oblik supstantivnog glagola isti za sva lica: **fil, fail**:

ní fil in fer sund "čovjek nije ovdje";

ní fil oc guidi Dé "on nije pri moljenju Boga" = (§109) "on se ne moli Bogu".

Ukoliko je subjekt supstantivnoga glagola u nekom drugom licu, a ne u 3. sg., on stoji u *akuzativu*, tj. sintaktički postaje *objekt*: **ní fil inna firu sund** "ljudi nisu ovdje". Deiktički (zamjenički) subjekti infigiraju se između konjunktna čestice i **fil** kao i svaki drugi objekt: **nim:fil sund** "nisam ovdje", **nít:fil sund** "nisi ovdje", itd.

Konjunktni oblik supstantivnoga glagola, **fil**, isprva je bio imperativ glagola koji je značio "gledati" (usp. velš. **gwel** "gledaj!") te stoga ima objekt u akuzativu. Isprva je **fil** značilo, dakle, "gle!".

Relativni oblik supstantivnoga glagola je **fil(e): in fer file sund, is oc guidi Dé at:tá** "Čovjek koji je ovdje je pri molitvi Boga" = Čovjek koji je ovdje moli se Bogu".

Ovo je preterit je supstantivnoga glagola (konjunktni oblici):

sg.	pl.
1. : bá	: bámmar

2. :bá	:baid
3 :boí, :baí	:bátar

Relativni oblik preterita posvjedočen je u 3. l. sg. (**boíe** “koji je bio”).

Futur supstantivnoga glagola (konjunktni oblici):

sg.	pl.
1. ?	bíam
2. :bíae	bíeid
3. bía	bíat

Imperativ je supstantivnoga glagola **bí** (2. sg.), **bíid** (2. pl.).

Supstantivni glagol upotrebljava se sa sufigiranim objektnim pokazateljima u posvojnoj konstrukciji; staroirski, poput drugih keltskih jezika, nema glagola “imati”, već značenje toga glagola opisuje na sljedeći način: **táthum** “imam”, **táthut** “imaš”, **táthai** “on ima”, **táthus** “ona ima”, **táthunn** “imamo”, **táthuib** “imate”, **táthus** “imaju”.

U preteritu se između supstantivnoga glagola i objektnih pokazatelja umeće – **th-** radi izbjegavanja hijata: **baíthum** “imao sam”, **baíthut** “imao si”, **baíthus** “imali su”, itd.

STUPNJEVANJE PRIDJEVA

§102 U staroirskom je stupnjevanje pridjeva proces povezan s predikativizacijom, budući da pridjevi u obilježenim stupnjevima mogu stajati samo u predikativnom položaju, tj. mogu biti samo dio predikata.

Za razliku od ostalih indoeuropskih jezika, koji imaju tri stupnja komparacije, staroirski ima četiri: *pozitiv*, *ekvativ*, *komparativ* i *superlativ*. Ekvativ stoji uz imenicu u akuzativu: **dénithir echu** “brz kao konji” (od **dían** “brz”).

Stupnjevi pridjeva tvore se *sufiksima*. Sufiksi se dodaju na osnovu pridjeva, katkada i na korijen (kao u indoeuropskom)⁷⁶. Sufiksi su:

-ithir/-idir za ekvativ⁷⁷
 -iu/-u za komparativ
 -em/-am za superlativ

Npr. **sen** “star”, **sinithir** “jednako star kao”, **siniu** “stariji”, **sinem** “najstariji”, ili **ard** “visok”, **ardithir** “jednako visok kao”, **ardu** “viši”, **ardam** “najviši”. Nakon palatalnih osnova upotrebljavaju se varijante koje počinju prednjim vokalom (u pismu **-iu**, **-em**), a nakon nepalatalnih osnova varijante sa stražnjim vokalom.

⁷⁶Usp. **sír** “dug” < *seros, komparativ **sía** “širi” < *seis.

⁷⁷Staroirski formant za ekvativ u vezi je s ie. pridjevima kontrastnoga značenja, usp. lat. **dex-ter** “desni”, **sinis-ter** “lijevi”, **al-ter** “drugi”.

Neki osobito česti pridjevi, kao i u ostalim ie. jezicima⁷⁸, imaju nepravilnu komparaciju, npr:

maith "dobar", **ferr** "bolji", **deg** "najbolji"
olc "zao, loš", **messa** "lošiji", **messam** "najgori"
mór "velik", **móo** "veći", **móam** "najveći"
becc "malen", **laugu** "manji", **lugam** "najmanji"
trén "jak", **tressa** "jači", **tressam** "najjači"⁷⁹

Mór "velik" ima i nepravilan ekvativ **móir**: **is móir slébe fírinne Daé** "Božja istina velika je poput planine" (Ml. 55^a11).

Stupnjevi pridjeva (osim pozitiva) ne sklanjaju se po padežima, nemaju roda ni broja. Mogu se upotrebljavati samo predikativno, tj. obvezno su dio predikata, te ispred njih stoji kopula):

is ferr amne (*Scéla Cano...*) "strpljivost je bolja"

Ako se želi pridjev u određenom stupnju komparacije upotrijebiti atributivno, potrebno je prethodno primijeniti *relativizaciju*, tj. od predikata napraviti argument (usp. §36):

****fer sinem**, već **fer as sinem** "najstariji čovjek", dosl. "čovjek koji je najstariji"

VANJEZGRENI DIJELOVI REČENICE

§103 Vanjezgreni dijelovi rečenice na različite načine modificiraju predikaciju. To su obično razni priložni izrazi, ili čitave rečenice koje imaju sintaktičku funkciju priložnih izraza.

§104 *Prilozi* se u staroirskom tvore od pridjeva pomoću prepozicije **in(d)** (+ Dat.): **becc** "malen": **in biucc** "malo". U kasnijem jeziku moguća je i tvorba s prepozicijom **co**: **maith** "dobar", **co maith** "dobro".

Nisu, međutim, svi prilozi izvedeni od pridjeva. Neki su prilozi podrijetlom okamenjeni padeži imenica ili prijedložnih izraza, npr. **in-nocht** "noćas" (< *en-nok^{wt}-, usp. lat. **nox**, **noctis**), **in-nuraid** "lani" (< *en-peruti, usp. gr. **p=rusi**), **in-diu** "danas" (< *en-dyew-, usp. lat. **diū** "danju"), itd. Neizvedeni su također i *deiktički* (*pokazni*) *prilozi* kao što su **sund** "ovdje", **and** "tada, tamo".

§105 Priložni izrazi često se u staroirskom tvore od imena s prijedlozima: **fo muir** "pod morem", **i Temair** "u Tari", **isin luing** "u brodu". Ukoliko takav

⁷⁸Usp. lat. **bonus**, **melior**, **optimus**.

⁷⁹V. Jay Jasanoff, "The origin of the Celtic Comparative Type OIr. *tressa*, MW *trech* 'stronger', *Die Sprache* 34: 1998-90: 171-189 i W. Cowgill, "Italic and Celtic Superlatives and the Dialects of Indo-European", in: G. Cardona *et alii* (ur.) **Indo-European and Indo-Europeans**, Philadelphia 1970: 113-153.

priložni izraz ima deiktički referent (tj. ukoliko ga valja prevesti našom zamjenicom), prijedlog se sklanja po licima, npr. **dond fiur** "čovjeku", ali **dom** "meni", **duit** "tebi", itd. Stoga se kaže da staroirski ima osobitu vrstu riječi, *zamjениčke prijedloge*, koji postoje, naprimjer, i u semitskim jezicima. Radi primjera, pokazat ćemo promjenu zamjениčkih prijedloga **do** "k" (obično se na hrv. ne prevodi, već se imenica uz koju stoji prevodi u dativu), **la** "s" i **ó** "iz":

1. sg.	dom	lemm	úaimm
2. sg.	duit	lat	úait
3. sg. m. n.	dó	leis	úad, úaid
3 sg. f.	dí	lée	úadi
1 pl.	dúnn	linn	úainn
2. pl.	dúib	lib	úaib
3. pl.	dóaib	léo	úaidib

Na sličan način po licima se sklanjaju i ostali staroirski zamjениčki prijedlozi, npr. **oc** "pri", **fiad** "pred", **amal** "kao", **ítir**, **etir** "među", itd.

§106 Priložni izrazi mogu se zamijeniti čitavom rečenicom, tj. struktura $S_1 = P_1(x_1...x_n)$ Adv₁ zamijenjuje se strukturom $S_1 = P_1(x_1...x_n) S_2$, pri čemu je $S_2 = P_2(y_1...y_n)$ Adv₂. Ukoliko se u S_1 i S_2 podudaraju x_1 i y_1 (tj. subjekti), y_1 se izostavlja: **do:beir cath in rí co marba a námait** "kralj se bori u bitci dok ne ubije svojega neprijatelja" (subjekt **in rí** "kralj" izostavljen je).

Rečenice koje unutar neke druge rečenice imaju funkciju vanjezgrenog dijela zovu se *zavisnim rečenicama*. Zavisne rečenice povezuju se s rečeničnom jezgrom pomoću riječi koje gramatička tradicija naziva *zavisnim veznicima*. U st. zavisni veznici su:

- konjunktne čestice
- samostalni izrazi⁸⁰

Samostalni izrazi su uglavnom vremenski i uzročni veznici, naprimjer:

in tan "kada": **in tan do:rolaig día dó in n-úaill do:rigni, ro:íccad iarum** "kada mu je bog oprostio obijest koju je pokazao, tada je ozdravio" (Ml. 50^a15).

céin "dok": **céin bas mbéo in fer** "dok je muž živ" (Wb.10^b23).

óre, húare "jer": **is airi do:roígu día geinti hóre nárbu bae la ludeu creitem** "I zbog toga je bog izabrao pogane, jer Židovi nisu cijenili vjeru" (Wb. 5^b12).

resíu "prije no": **molid resíu ro:cúrsacha** "hvali prije no što proklinje" (Wb. 4^a2).

Konjunktne čestice su uglavnom namjerno-posljedični veznici:

⁸⁰Povijesno, to su imenice u nekom "okamenjenom" padežu.

coⁿ, **co^c** "tako da, dok": **nipo irgnae con tánicc lex** "nije bilo jasno dok nije stigao zakon" (Wb. 3^a1).

díaⁿ "kada": **dia:luid Daid for longais** "kada je David otišao u progonstvo" (Ml. 52). Upotrebljava se samo s narativnim preteritom.

araⁿ "da bi" **as:gertar a n-anmann arna:gaba nech desimrecht diib** "njihova imena su izrečena kako nitko od njih ne bi bio primjerom" (Wb. 28^a20).

Posljedične i namjerne rečenice s **co** i **ara** vrlo su česte u staroirskom, daleko češće nego u drugim jezicima.

IV. PRAGMATIKA

§107 Pragmatika je dio gramatike koji proučava odnos govornika prema izreci. U pragmatiku se dakle svrstavaju pitanja poput:

- što govornik želi naglasiti, istaći u izreci (*emfaza*)
- koji dio rečenice nosi novu informaciju (*fokus*)
- o čemu se u rečenici želi iskazati nova informacija (*tematizacija, topikalizacija*)
- kako izreku zaniijekati (*negacija*) ili dovesti u pitanje (*upitnost*)
- kako pojedini tip izreke započeti ili dovesti u odnos spram prethodnih dijelova (*koneksija*).

EMFAZA I TOPIKALIZACIJA

§108 Dok je u većini suvremenih europskih jezika rečenična intonacija osnovni način naglašavanja pojedinih rečeničnih elemenata, u staroirskom postoje mnogi gramatički postupci za izražavanje emfaze. Najčešća je upotreba *emfatičkih čestica* (zamjenica) na glagolu. Emfatičke čestice sufigiraju se glagolu i izražavaju da govornik kao osobito bitan želi naglasiti jedan od predikatovih argumenata: ukoliko je predikat neprelazan glagol, to je subjekt, a ukoliko je prijelazan, to je obično objekt: **as berid-si** "Vi kažete". **Nom:chara-som** "On mene voli". Bez obzira na to koji je argument istaknut emfatičkom česticom, ona se slaže s licem glagola. Ovo su emfatičke čestice za različita lica:

1 sg.	-sa, -se
2 sg.	-siu
3 sg.	-som
1 pl.	-sni
2 pl.	-si
3 pl.	-sium

Ukoliko je predikat dobiven predikativizacijom (pomoću kopule **is**), emfatičke zamjenice stoje iza cijeloga predikata: **is Día-som** "On je Bog".

Emfatičke čestice mogu stajati i uz imenicu određenu posvojnomo zamjenicom. U tom slučaju slažu se u licu s tom zamjenicom: **mo ben-sa** "moja žena".

Podrijetlom su emfatičke čestice osobne i pokazne zamjenice, koje su se stopile s ličnim nastavcima glagola: kelt. *beres-tu > *beressu > **:beir-siu**, *beret-somo (usp. stsl. **samъ**.) > **:beir-som**, itd.).

§109 Dok se emfaza izražava u prvom redu morfološki (emfatičkim česticama), *topikalizacija* se u staroirskom izražava u prvom redu sintaktički. Jedan od najčešćih načina je ovaj: kopula **is** postavi se na početak rečenice, a iza kopule

dolazi topikalizirani element u rečenici⁸¹, koji se određuje relativnom konstrukcijom; topikalizirani element može biti bilo koji jezgreni ili vanjezgreni konstituent rečenice: **is rí beires in claideb** "Kralj nosi mač" (odgovara na pitanje "Tko nosi mač?"), **is gúforcell do:beram do Dia amal sodin** (Wb 13b15) "U tom slučaju Bogu dajemo lažno svjedočenje" ("Kakvo svjedočenje dajemo Bogu?"). Ukoliko je topikalizirani element deiktički (zamjenički), upotrebljavaju se posebne osobne zamjenice (v. §52a):

	<i>sg.</i>		<i>pl.</i>
1.	mé		sni
2.	tú		si
3.	é (m.), sí (f.), ed (n.)		é (mlađe íat)

Is mé beires in claideb "Ja nosim mač" dosl. "Ja sam taj koji nosi mač"⁸².

I osobne zamjenice mogu biti dodatno istaknute emfatičkim česticama, ukoliko su u emfatičkoj topikaliziranoj konstrukciji. Zamjenice 1. i 2. l. sg. imaju posebne emfatičke oblike **messe** i **tussu**.

Distinkcija između emfaze, topikalizacije i kontrasta (izraženoga posebnom zamjenicom **fadéin**) vrlo je maglovita u staroirskome, no ipak bitna za strukturu toga jezika; mnoge se konstrukcije u staroirskome mogu izraziti s finim pragmatičkim nijansama, neprevodivim na druge jezike:

canid "pjeva" (neobilježeno)

canid-seom "on pjeva" (emfaza)

is é canas "on pjeva" (topikalizacija; odgovara na pitanje "tko pjeva?")

canid-seom fadéin "on pjeva" (a ne netko drugi; kontrast ili fokus).

NEGACIJA

§110 U staroirskom se negacija izražava negativnim česticama. Negativne čestice su:

ní, obična negativna čestica: **ní beir in fer in claideb** "čovjek ne nosi mač";

nád, negacija relativne konstrukcije: **in fer nád beir in claideb** "čovjek koji ne nosi mač";

ná, negacija imperativa: **a fir, ná beir in claideb** "čovječe, ne nosi mač!"

Sve su negativne čestice u staroirskom sintaktički konjunktne čestice.

⁸¹ Onaj element koji nosi novu obavijest, odnosno onaj "o kojem se u rečenici radi".

⁸² U zapadnoeuropskim jezicima takve konstrukcije izražene relativnom rečenicom zvuče prirodnije nego u hrvatskom, usp. eng. **It is I who carries the sword**, fr. **C'est moi qui porte la glaive**. Po svoj prilici te su konstrukcije nastale pod utjecajem keltskoga supstrata i adstrata u zapadnoj Europi.

UPITNOST

§111 Čitava rečenica se u staroirskom dovodi u pitanje upitnim česticama. To su **inⁿ**, obična upitna čestica, i **innadⁿ**, negativna upitna čestica:

In mbeir in fer in claideb? "Da li čovjek nosi mač?";
Innad mbeir in fer in claideb? "Zar čovjek ne nosi mač?"

Dio rečenice može se dovesti u pitanje upitnim zamjenicama **cía** "tko", **cid** "što".

KONEKSIJA

§112 Dijelovi iskaza povezuju se u staroirskom u veće cjeline pomoću riječi koje često nemaju nikakva značenja, već funkcioniraju tako da iskazu daju koheziju i koherentnost. Takve riječi nazivat ćemo *konektorima*. Ovo su najčešći konektori: **didiu** "tada", **camaiph**, **dano** "štoviše", **trá** "tada", **immurgu**, itd.

Pitanje se u staroirskom često započinje konektorom **ceist** (lat. **quaestio**), koji možemo prevesti kao "reci": **ceist**, **cid no:taí** "reci, što ti je?" Odgovor na pitanje često započinje izrazom **ní handsae** "nije teško", koji i ne prevodimo.

Osobito često upotrebljava se konektor **ed ón** (abrevijacija **.i.**) "tojest, naime", kojim se naknadno tumači smisao prethodne rečenice: **do:rat grád n-epscuip fair .i. for Victor** "Dao mu je titulu biskupa, naime Victoru".

U staroirskom nema ekvivalenta riječima *da* i *ne*, kao ni u ostalim keltskim jezicima. U odgovoru na pitanje mora se ponoviti glagol. Rijetko se upotrebljavaju rečenične negacije **nate** (izrična negacija) i **nathó** (zapovijedna negacija), npr. u Wb. 10^c5: **an et lex haec non dicit? cani epir? nate! at beir!** "Zar on ne kaže taj zakon? Ne! On to kaže!" Usp. i Wb. 13a3: **Ceist tra et mulieres cid dogénat sidi hi pridchatat nathó ol Pól taceant rl.** "Pitanje: a mulieres, što će one raditi? Hoće li propovijedati? Ne! kaže Pavao, *taceant!* itd".

PRIMJERI STAROIRSKIH TEKSTOVA

U komentarima se navode značenja i gramatički oblici ne osobito čestih riječi. Za ostale riječi pogledajte glosar staroirskih riječi na internet stranicama Odsjeka za lingvistiku (<http://www.ffzg.hr>).

A) Ogamski natpisi (brojevi prema Macalisteru, **Corpus Inscriptionum Insularum Celticarum**, London 1899.) :

Najstariji natpisi (? 4. st.):

66 MAQI-DECCEDDAS AVI TURANIAS “(Kamen) sina Decceddova potomka Turaniova”.

70 CUNAGUSOS MAQI MUCOI ?VIRAGNI “(Kamen) Cunagusa sina plemena Viragnova”

119 DALAGNI MAQI DALI “(Kamen) Dalagna sina Dalova”

mucoi je u ogamskim natpisima oznaka plemena, a **avi** je oznaka pretka (lat. **avus**); obje su riječi u genitivu jednine. Na navedenim natpisima genitivni nastavci **-i** za o-osnove i **-as** < **-os** za suglasničke osnove još nisu otpali; također, nije još djelovao niti “Hebung” niti “Senkung”; natpis br. 70 glasio bi u klasičnom staroirskom **Dalláin maicc Daill**.

U kasniju skupinu (? 5- rano 6. st.) spadaju natpisi na kojima se vidi djelovanje “Hebunga”, “Senkunga” i apokope:

198 MAQI RITEAS (< *-iās) “(Kamen) sina Ritijeva”

224 COILLABBOTAS (< *-butas) “Coillabotov (kamen)”

147 MOINENA MAQI OLACON “(Kamen) Moinena, sina Olaconova”; oblik **Olacon** pokazuje otpadanje genitivnoga nastavka **-as** i istovremeno “Senkung”; stariji je oblik morao biti *Olacunas.

U posljednju skupinu ogamskih natpisa (konac 6. st.) svrstavaju se oni na kojima je vidljivo djelovanje apokope, a potom i sinkope:

145 QRIMITIR RON[A]JNN MAQ COMOGANN “(Kamen) svećenika Ronanna sina Comogannova”. Oblik **qrimithir** (<< lat. **presbiter**) u klasičnom staroirskom glasi **cruimthir**; natpis je dakle iz razdoblja prije djelovanja sinkope i prijelaza **q** > **c**, ali nakon apokope (nestao je genitivni završetak **-i**).

121 VERGOSO MACI LLOMINACCA “Kamen Vergosa sina Llominaccova”; na ovom je natpisu vidljivo i djelovanje sinkope; oblik Vergoso u klasičnom bi staroirskom glasio **Fergusso** (G sg. od imena **Fergus**), a u prairskom je glasio

*Veraguso (potcrtani slog se sinkopom izgubio). Oblik **maci** “sina” anakronističan je: u doba kad je nastao natpis ta se riječ već izgovarala kao /mak’/, a završni samoglasnici bili su već otpali; radi se dakle o svjesnom arhaiziranju sastavljača natpisa.

B) Arhajski staroirski. Početak “Čuda Columba iz Cille” Dallána Forgalla (595.), prema D. Greene & F. O’Connor, **A Golden Treasury of Irish Poetry**, Macmillan, London 1967.

*Fo réir Choluim céin ad-fías
find for nime snáidsium secht;
sét fri úathu úair no tías
ní cen toísech, táthum nert*

ríar(-ā, f) “želja, zahtjev, vlast” **fo réir** “pod vlašću, zaštitom”

céin “tijekom, dok”

ad:fías 1sg. fut. glagola **ad:fét** “reći”

snáidsium 3.sg. konj. prezenta glagola **snáidid** “pratiti, štítiti”, sa sufigiranom zamjenicom 1.sg.

nem (-s, n.) “nebo”; imenica je tmezm odvojena od svojega atributa (**secht**), a uobičajeni poredak (broj – imenica) izvrnut je.

sét (-u, m.) “staza”

úath (-o, m.) “strah”

úair “kada”

no tías 1sg. konjunktiva prez. glagola **téit** “ići” (konjunktiv u zavisnoj rečenici iza **úair**).

ní izgleda kao negirano 3. lice sg. prezenta kopule; u klasičnom staroirskom očekivali bismo 1. l. sg. supstantivnoga glagola, **ním-fil**.

cen “bez”

toísech “poglavica, vođa”

táthum 3sg. prezenta supstantivnoga glagola sa sufigiranom zamjenicom 1sg. u posvojnoj konstrukciji.

nert (-o, n.) “snaga”.

Obratite pažnju na gotovo posve slobodan red riječi koji je obilježjem ovoga, ali i drugih tekstova arhajskog staroirskoga: u klasičnom staroirskom običan bi poredak bio *Céin ad-fías fo réir Choluim, snáidsium find for secht nime. Úair no tías sét fri úathu, ní cen toísech, táthum nert. Također je obilježje ovoga teksta upotreba sufigiranih objektnih pokazatelja koji su u kasnijem jeziku znatno rjeđi.

C) Glose (prema J. Strachan, **Old Irish Paradigms and Glosses**, RIA, Dublin 1964 i S. Kavanagh, **A Lexicon of the Old Irish Glosses in the Würzburg Manuscript of the Epistles of St. Paul**, ÖAW, Beč 2002).

Wb 24a4 Haec arbitratus sum propter Christum detrimenta .i. *no:scarinn friu*.

scaraid "odvaja"

Wb 29c9 *is ball dind fiur in ben*

ball (-o, m.) "ud"

Wb 13d7 novissimus Adam in spiritum vivificantem .i. *béigidir in spirut in corp in fecht so*.

béigidir "oživljava"
in fecht so "sada"

Wb 5b17 ego sum gentium apostolus .i. *is mé as apstal geinte*

apstal (-o, m.) "apostol"
geinti (pl. m.) "pogani"

Wb 27c22 ad loquendum mysterium Christi, propter quod etiam vinctus sum .i. *is airi am cimbid-se hóre no pridchim in rúin sin*

cimbid (-i, m.) "zarobljenik"
pridchid "propovijeda"

Wb. 6c9 Non est regnum Dei in esca et potu .i. *ní hed no-t beir i nem cia ba loingthech*.

loingthech (-o) "proždrljiv"
cia "iako" (+konjunktiv)

Wb 30d7 Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt .i. *ní ba fochen leu a forcital íccas corpu et anmana*

fochen "dobrodošao"
forcital (-o, n.) "učenje, nauk"

Wb 3c26 *doménarsa ba marb peccad hore nán rairigsiur*

do-moinethar "misli"
airigidir "opaža"
peccad (-u, m.) "grijev"
ore "jer"

Wb. 7d8 *Obsecro vos, fratres do:beir-som ainm bráthre doib, arná epret is ara miscuis in cúrsachad, acht is ara seircc.*

miscuis "mržnja"
bráthir (-r, m.) "brat"
as-beir "kaže"
cúrsachad (-o, m.) "prigovor"
ara = **ar** (prijedlog "zbog") + **a** "njegov"

Wb 30d14 *corona iustitiae, quam reddet mihi [Dominus in illa die] iustus iudex .i. ni epil fír neich less*

at-baill "umire"
nech "netko"
fír "istina"

Wb 9d4 *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis .i. In gét a bullu ar Crist et in digén bullu mertrige diib? absit!*

ball (-o, m.) "ud"
gataid "krade"
mertrech (-a, f.) "kurva" < lat. **meretrix**
do-gní "čini"

Wb 10a17 *ni lour deit buid cen sétchi mani déne dagnímu*

lour "dovoljno"
deit čitaj **duit**
cen "bez"
sétig (-ī, f.) "supruga, žena"
dagním (-o, m.) "dobro djelo"

Wb 10a2-3 *Et si qua mulier fidelis habet uirum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, .i. maith les a gnási non dimittat uirum .i. na scarad frisin fer dús in rícthar (MS inríctar) tria gnáissi.*

gnás (-a, f.) "društvo"
scaraid "rastaje se"
dús < *do fíus "da se vidi"
íccaid "spašava, iscijeljuje"

Wb 9d16 *ni cumuing imfobaidetith na lanamnas manip tol lasin fer*

cumuing 3sg. konj. prez. od **con-icc** "može"
imfobaidetu m. "(seksualno) suzdržavanje"
lanamnas "brak, seks"
tol f. "volja, želja"

Wb 9d16; ... *ar ni cumuing side dano imfobaidetid ná lanamnas manip tol*
apud mulierem

Wb 20a10 *Ego Paulus dico vobis .i. ní nech aile ass-id-beir*

as-beir "reći"
nech "netko"

Wb 12d36 *Nonne dicent, quod insanitis? is hed asbérat: it dássactig in dóini hisiu.*

dásachtach "lud"

Wb 9d5 *ar doecmalla in mertrech cuicce pechtu ind lína dodaaidlea ...*
doecmallaside foir ind lúim máir in choirpsin et in phecthasin bís forsin mertrich

do-ecmalla "skuplja"
mertrech (-a, f.) "kurva"
do-aidlea "dolazi k, posjećuje"
dlúm (-a, f.) "mnoštvo, gomila"
peccad (-u, m.) "griješ"

Wb 28b24 *Non uinolentum .i. ni ib fínn combi mescc*

mescc "pijan"
fín(n) (-u, m.) "vino"
ibid "pije"

Sg. 9a22 in Latinis tamen dictionibus nos quoque pro *ph* coepimus *f* scribere: *cia for-comam-ni ríagoil sen-Gréc hi scríbunt in dá caractar isnaib consonaib ucut, ro cruthaigsemmar camaiph immurgu óencháreactar (.f. tar hési .p. co tinfíuth) i n-epertaib Latindaib.*

for:comai “sačuvati”

ucut “onaj, ondje”

cruthaigidir “oblikovati” (1. pl. perfekta **ro:cruthaigsemmar**).

tinfeth (-o, m.) “aspiracija”

Ml. 30c9 omnium facta diiudicat, ut cognitione eius nihil possit elabi *.i. ní dígénam-ni nach ngním forná mmestar-som.*

midithir “sudī” (s-konjunktiv **:mestar**)

Ml. 23d23 non quod aliquo loco loci superioris erectio faciat altiore *.i. cia théis hi loc bes ardu, ni ardu de. ní samlid són dún-ni ar immi ardu-ni de tri dul isna lucu arda.*

cía “iako”

téit “ide”

samlid “slično”

D) Klasični staroirski. Priča o svinji Mac Da Thóa (odlomak prema izdanju R. Thurneysena, Dublin 1935.); 8-9. st.

Boí rí amrae for Laignib, Mac Dathó a ainm. Boí cú occo. Im:díched in cú Laigniu huili. Ailbe ainm in chon, ocus ba lán hÉriu dia airdircus in chon. Do:eth ó Ailill ocus ó Meidb do chungid in chon. Immalle dano táncatar ocus techta Ulad ocus Conchobair do chungid in chon chétna. Ro:ferad fáilte friu huili, ocus ructha cuci-sium isin mbrudin. Is sí sin in chóiced bruden ro:boí i nÉrinn isind aimsir sin, ocus bruden Da-Derg i crích Cúalann ocus bruden Forgaill Manaich ocus bruden meic Da-Réo i mBréfní ocus bruden Da-Choca i n-íarthur Midi. Secht ndoruis isin bruidin ocus secht sligeda trethe ocus secht tellaige indi ocus secht cori. Dam ocus tinne in cach coiri. In fer no:théged iarsint sligi do:bered in n-aél isin coiri, ocus a:taibred dí n chéttgabail, is ed no:ithed. Mani:tucad immurgu ní dí n chéttadall ní:bered a n-aill.

Ructha trá na techta ina imdai cuci-sium do airiuc thuile dóib ríasíu do:berthae a mbiad dóib. Ro:ráidset a n-athesca. “Do chungid in chon do:dechammar-ní” ol techta Connacht. “.i. ó Ailill ocus ó Meidb; ocus do:béttar tri fichit cét lilgach hi cétoir ocus carpat ocus da ech bas dech la Connachta, ocus a chommaín cinn

bliadna cenmothá sin.” “*Dia chungid dano do dechammar-ni ó Chonchobur*” ol *techta Ulad*; “*ocus ni messa Conchobar do charait ocus dano do thabairt sét ocus indile, ocus a chommét cétna a thúaith, ocus biaid degcaratrad de.*”

for Laignib “nad Lagainima”, jednim od četiriju osnovnih irskih plemena

im:dích (imperpekt 3.sg. **im:díched** “štititi, čuvati”

airdircus (-o, m.) “slava”

Do:eth bezlični pasiv 3.sg. glagola **téit** “ići”

techta (m.) “glasnik”

cungid (f.) “traženje”, glagolska imenica glagola **con:dieig** “pitati, zahtijevati”

táncatar 3.pl. nepravilnog preterita glagola **do:ic** “doći”

Conchobar je dobro poznat lik svim čitaocima ove priče; to je poglavica plemena Ulata, glavni protivnik Aililla i Medb, vladarskoga para plemena Connacht, u središnjoj irskoj sagi “Krađa stoke iz Cúailngea”.

cétnae “isti”

feraid fáilte “želi dobrodošlicu”

ructha nepravilni pasivni perfekt 3pl. glagola **berid**.

in chóiced bruden doslovno “peta gostionica”, zapravo “jedna od pet gostionica”.

slige (-d, f.) “staza, put”

tellach (-o, n.) “ognjište”

coire (-yo, m.) “kotao”

áel (m.) “vilica, ražanj”

tinne (-yo, m.) “usoljena svinjetina”

cétgabál “prvi zahvat”

céttadall “prvi ubod”

imda (f.) “ležaj”

airiuc thuile “činiti nekome na volju, ugađati”

do:dechammar-ni nepravilni preterit glagola **do:téit** “doći”.

ráidid “reći, izgovoriti”

athesc n. “poruka”

lilgach (-ā, f.) “krava muzara”

indile (-yā, f.) “stoka”

sét (-o, m.) “dragocjenost”

comméit (f.) “jednaka količina”

degcaratrad je složenica (**deg-** “dobro”, **caratrad** “prijateljstvo”).

biaid, bieid 3. sg. futura supstantivnoga glagola.

de “od toga”

bliadain (-ī, f.) “godina”

commaín “jednak poklon”

Što je bilo dalje, pročitajte u mojoj knjizi **Harfa sa sjevera. Iz irske književnosti** (Antibarbarus, Zagreb 1995), gdje je prevedena čitava priča.

E) Anonimna pjesma (9. st.), prema R. Thurneysenu (**An Old Irish Reader**, DIAS, Dublin 1946).

*Teicht do Róim:
mór saído, becc torbai!
In rí chon:daigi hi foss,
mani:m-bera latt, ní fogbai.*

Ova je strofa sastavljena u metru koji se naziva *rannaigecht gairit* (3¹ 7² 7¹ 7² s rimom između stihova *b* i *d*).

teicht – glagolska imenica glagola **téit** “ići”

becc, mór – pridjevi upotrijebljeni kao prilozi; stoje uz genitiv.

saéth (-u, m.) – “muka, jad”

torbae (-yo, m.) “korist”

con:daigi < *con-de-sag- složeni glagol “tražiti”; **chon:daigi** je u aspirirajućoj relativnoj konstrukciji.

foss (-o, m.) “mirovanje, stajanje”, **i foss** “ovdje” (**hi** pisano umjesto **i** zbog uklanjanja hijata u pismu).

mani:mbera umjesto **mani:m-berae**, složeni glagolski oblik koji se sastoji od veznika **ma** “ako”, koji stoji uz konjunktiv prezenta, negacije (**ní**) i infigiranoga objektnog pokazatelja 1.sg.

latt 2 sg. zamjениčkog prijedloga **la** “s”

fogbai 3 sg. prototonički oblik glagola **fo:gaib** “naći”; između negacije i preverba infigiran je objektni pokazatelj 3. sg. m. koji se ne vidi u pismu.

E) Početak priče “Cú Chulaindova kočija utvarā” (*Siaburcharpat Con Culaind*). Prema LU 113a i dalje; rani srednjoirski (10. st.); prepisano prema diplomatskom izdanju s razriješenim kraticama, no bez intervencija u pravopisu.

Dolluid Patraic do Themraig do erail creitme for rí g nErend .i. for Loegaire mac Néill ar is eside ba rí Herend ind inbaid ar ni chretedsidé in Comdid ciano pridcaide dó. Asbert Loegaire fri Patraic noco chretiubsa duitsiu nách do Dia nó coro dusce Coin Culaind damsá fó míadamlá feib adfíadar i scelaib conid n-acur 7 conid n-arladur ar mo bélaib sund is iar sain no critiubsa duitsiu. Is folaith do Dia aní sin ol Patraic.

do-téit “dolazi”

Temair (-ch, f.) "Temair, Tara" (sjedište irskih kraljeva)
cretim (-ā, f.) "vjera" glag. imenica od glagola **cretid** "vjeruje"
erail umj. **eráil** "uzrokovanje, poticanje" (glag. imenica od glagola **ar-áili**)
inbaid (-ī, f.) "vrijeme, razdoblje"
noco umj. **nocho**, srir. negacija (stir. **ní**)
pridchid "propovijeda"
duscid, dúscid "budi, probudi"
midadamlae (-yā, f.) "slava"
feib "način, kako"
ad-fét "kaže"
scel umj. **scél** (-o, n.) "priča"
ad-cí "vidi"
ad-gládathar "obraća se (komu), govori (s kim)", srir. 1sg. prez. **arladur** (stir. **ad-gládur**).
bél "usta" **ar mo bélaib** "preda mnom"
folaid umj. **folaid** "moguće"

Error! Unknown switch argument.

DODATAK

POPIS GLAGOLSKIH IMENICA

U tablici koja slijedi sadržani su oblici posvjedočeni u glosama za najčešće, većinom nesložene glagole (u jeziku poput staroirskog bilo bi besmisleno govoriti o "nepravilnim" glagolima).

VN	prez.	konj.	fut.	pret..	pret.pas
<i>adrad</i> (-u m.) "adoration"	<i>adraid</i>		<i>-adrafa</i>		
<i>aicsiu</i> (-n, f.) "seeing"	<i>ad-cí</i>	<i>-accadar</i>	3pl. <i>atchichse</i> <i>t</i>	<i>adcondairc</i>	<i>ad-</i> <i>chess</i>
<i>áin</i> (-ī ili -ī), f.), <i>aige</i> "driving"	<i>agid</i>		<i>eblaid</i>		<i>-acht</i>
<i>áigthiu</i> (-n, f.) "fear"	<i>ad-</i> <i>agadar</i>	2sg. - <i>aigther</i>	<i>ad-</i> <i>aichfedar</i>	3pl. <i>ad-r-</i> <i>aigsetar</i>	
<i>airbert</i> (-i/-ā, f.) "using"	<i>arbeir</i>	<i>arbera</i>	<i>-erbera</i>	<i>-arbart</i>	<i>airbirthe</i>
<i>altram</i> (-n, n.) "rearing"	<i>-ail</i>		<i>-ebla</i>	<i>-alt</i>	<i>-alt</i>
<i>anad</i> (-u, m.) "staying"	<i>anaid</i>	1sg. <i>-an</i>	1sg. <i>ainfa</i>	<i>anais</i>	
<i>anacul</i> (-o, n.) "protection"	<i>aingid</i>	<i>-ain</i> 3pl. - <i>ainset</i>	<i>-ain</i>	<i>-anacht</i>	
<i>apad</i> (-o, n.) "pronouncement"	<i>ad-boind,</i> <i>-boind</i>	<i>adbo</i>			
<i>aptu</i> (-n) "death"	<i>at-bath</i>				
<i>bás</i> (-o, n.) "death"	<i>-ba</i>	<i>beba</i>	<i>-beba,</i> <i>bebais</i>		
<i>bádud</i> (-o, m.) "drowning"	<i>báidid</i>				<i>báte</i>
<i>béimm</i> (-n, n.) "blow"	<i>benid</i>	<i>-bia</i>		<i>-bí</i>	<i>bithe</i>
<i>buain</i> (-i < -ā, f.) "breaking"	<i>-bóing</i>		3pl. - <i>bibsat</i>	<i>-bobig</i>	<i>-bocht</i>

<i>caithem</i> (-ā, f.) "spending"	<i>do- chaithi</i>			3pl. perf. <i>du- ro-chthaisset</i>	
<i>ceól</i> (-o, n.) "music"	<i>canid</i>		<i>cechnaid</i>	<i>cechain</i>	<i>cete</i>
<i>claide</i> (-yo, n.)	<i>claidin</i>			<i>-cechlatar</i>	<i>-class</i>
<i>clith</i> (?) "covering"	<i>celid</i>		1sg. <i>cél</i>	<i>-chelt</i>	<i>clithe</i>
<i>clúas</i> (-ā, f.) "hearing, ear"	<i>ro- cluinetha r</i>	<i>-chloathar</i>	<i>- cechladar</i>	<i>-cuala</i>	<i>-chloss</i>
<i>céssad</i> (-u, m.) "pain"	<i>céssaid</i>	<i>rucesa</i>	<i>cesfait</i>	<i>ro-cées</i>	
<i>cor</i> (-o, m.) "putting"	<i>cuirithir</i>	<i>-corathar</i>		<i>-corasthar</i>	
<i>creicc</i> (-i / -ā, f.) "buying"	<i>crenaid</i>	<i>-cria</i>		<i>-ciuir</i>	
<i>dál</i> (-ā, f.) "meeting"	<i>dáilid</i>				
<i>deitiu</i> (-n, f.) "admitting"	<i>daimid</i>	<i>-dama</i>	2sg. - <i>didma</i>	<i>-ro-dámair</i>	
<i>dliged</i> (-o, n.) "duty"	<i>-dlig</i>	<i>-dle</i>	<i>dligfid</i>	<i>ro-dligestar</i>	
<i>fedan</i> (-ā, f.) "carrying"	<i>fedid</i>			3pl. <i>ro- fadatar</i>	
<i>fích</i> (-i/-u m.) "enmity"	<i>fichid</i>		1sg. <i>fessa</i>	<i>-fích</i>	
<i>fige</i> (-yā, f.) "weaving"	<i>figid</i>			<i>ro-fáig</i>	
<i>fius</i> (-u/-o, n.) "knowledge"	<i>ro- finnadar</i>	<i>-festar, - fiastar</i>	<i>-fiastar, - festar</i>	<i>-fitir</i> (s prez. značenjem)	<i>-fess</i>
<i>gabál</i> (-ā, f.) "taking"	<i>gaibid</i>		<i>gébaid</i>	<i>gabais</i>	<i>-gabtha</i>
<i>gein</i> (-n, n.) "birth"	<i>gainithir</i>		<i>- gignethair</i>	<i>-génair</i>	
<i>gairm</i> (-n, n.) Gsg. <i>garma</i> "cry"	<i>gairid</i>		<i>géraid</i>	<i>-gart</i>	
<i>gellad</i> (-u, m.) "pledging"	<i>gellid</i>	<i>gellaid</i>		1pl. <i>-gelsam</i>	
<i>gním</i> (-u, m.) "deed"	<i>gniid</i>		pas. <i>génthir</i>	<i>genais</i>	<i>ro-gniith</i>
<i>guide</i> (-yā, f.)	<i>guidid</i>	<i>ges, -gé</i>		<i>gigis, -gig</i>	<i>gess</i>

"prayer"					
<i>guin</i> (-i, n.) "slaying"	<i>gonid</i>	2sg. - <i>gona</i>	<i>génaid</i>	<i>geguin</i>	
<i>imchomarc</i> (-o, n.) "question"	<i>imm-e- chomairc</i>			<i>imchomarcair</i>	
<i>ithe</i> (-yā, f.) "eating"	<i>ithid</i>	<i>estir</i>	1sg. - <i>ís</i>	<i>aduid</i>	
<i>lige</i> (-yo, n.) "laying"	<i>laigid</i>			<i>dellig</i>	
<i>legad</i> (-u, m.) "dissolving"	<i>legaid</i>			3pl. <i>legsit</i>	
<i>legend</i> (-o, n.) "reading"	<i>legid</i>			<i>legais</i>	
<i>léimm</i> (-n, m.) "leap"	<i>lingid</i>	- <i>lia</i>		<i>leblaing</i>	
<i>maidm</i> (-n n./m.) "breaking"					
<i>mrath</i> (-o, n.) "betrayal"	<i>marnaid</i>		2sg. - <i>mera</i>	pf. <i>ro-mert</i>	
<i>mleith</i> f. "grinding"	<i>melid</i>		- <i>méla</i>	<i>milt, -melt</i>	
<i>mlegon, blegon</i> (-o, m.) "milking"	<i>mligid</i>				<i>do- mlacht</i>
<i>naidm</i> (-n, n.) "binding"	<i>nascid</i>	- <i>na</i>	2sg. <i>nenais</i>	<i>nenaisc</i>	
<i>nige</i> (-yā, f.) "washing"	<i>nigid</i>		1sg. - <i>ninus</i>	pf. <i>roenach</i>	
<i>orgun (orcun)</i> (- ā, f.) "destruction"	<i>orgid</i>	- <i>orr</i>	2sg. - <i>írr</i>	<i>oirt</i>	pl. - <i>orta</i>
<i>reic</i> (?-ā, f.) "selling"	<i>renaid</i>	- <i>ria</i>		- <i>rir</i>	<i>rithae</i>
<i>rím</i> (-ā, f.) "counting"	<i>rímid</i>			pf. <i>ro-rím</i>	<i>ro- rímthea</i>
<i>rith</i> (-u, m.) "running"	<i>rethid</i>			<i>ráith</i>	
<i>saigid</i> (-i, f.) "seeking"	<i>saigid</i>	- <i>sa</i>		<i>siacht</i>	
<i>suide</i> (-yo, n.) "sitting"	<i>saidid</i>		<i>seiss</i>	<i>síasair</i>	
<i>sceinm</i> (-n ?n.) "flying off"	<i>sceinnid</i>			- <i>sescaind</i>	

<i>sechem</i> (-ā, f.) "following"	<i>sechithir</i>	- <i>sechethar</i> <i>r</i>	<i>seichfid</i>		
<i>seinm</i> (-n, n.) "playing"	<i>seinnid</i>		<i>sifais</i>	<i>sephainn</i>	
<i>slaide</i> (-yā, f.) "killing, striking"	<i>slaidid</i>	- <i>sel(a)</i>			- <i>slassa</i>
<i>snige</i> (-yā, f.) "dropping"	<i>snigid</i>		<i>snigfid</i>	<i>senaich</i>	
<i>sním</i> (-u, m.) "twisting"	<i>sniid</i>			<i>snidis</i>	
<i>soud</i> (-u, m.) "turning"	<i>soid</i>	2sg. - <i>soe</i>		<i>soais</i>	
<i>tabairt</i> (-ā, f.) "giving"	<i>do-beir</i>	- <i>taibrea</i>	1sg. <i>dobér</i>		<i>tabarthe</i>
<i>tadall</i> (-o, n.) "visit"	<i>do-aidlea</i>		<i>do-aidlibea</i>	<i>ta-r-aill</i>	
<i>teichid</i> (-o, m.) "fleeing"	<i>teichid</i>		1sg. - <i>theis</i>	<i>táich</i>	
<i>techt</i> (-ā, f.) "going"	<i>téit</i>	- <i>té</i>	<i>regaid</i>	<i>luid</i>	
<i>teinm</i> (-n, n.) "gnawing"	<i>teinnid</i>			<i>tethaind</i>	
<i>tlenamon</i> (-ā, f.) "taking away"	<i>tlenaid</i>			pf. <i>ro-tuil</i>	
<i>tuitim</i> (-n, n.) "falling"	<i>do-tuit</i>		<i>do-tóeth</i>	<i>docer</i>	

SADRŽAJ

	str.
Kratice i simboli	3
Predgovor	4
1. Uvod	6
Pregled priručne literature o staroirskom jeziku	6
Mjesto staroirskoga u krugu ie. jezika	8
Pregled povijesti staroirskoga	10
Staroirska tekstovna predaja	13
Leksik staroirskoga jezika	15
2. Fonološki sustav	17
Samoglasnici	17
Suglasnici	18
Pismenost	19
Pravopis	21
Naglasak	23
Struktura sloga	23
Fonološke alternacije	24
Konsonantske mutacije	26
Pregled glasovnoga razvoja staroirskoga jezika	29
3. Gramatički ustroj	32
Poredak gramatičkih kategorija	33
Struktura jezgre	34
Smanjivanje valencije glagola: mediopasivizacija	35
Struktura argumenata	37
Član	38
Brojevi	39
Deklinacijske klase	39
Pridjevi	46
Zamjenice	47
Relativizacija	49
Poimeničenje. Glagolska imenica	51
Struktura predikata	52
Objektni pokazatelji	55
Nastavci	56
Osnove	60
Kategorija vremena	61
Prezent	61
Futur	64
Preterit	66
Kategorija načina	69
Imperativ	69
Konjunktiv	70
Kondicional	72
Konjunktiv prošli	72
Kategorija vida (aspekta)	73
Konsuetudinal	73

Perfekt	74
Predikativizacija	75
Supstantivni glagol	76
Stupnjevanje pridjeva	77
Vanjezgreni dijelovi rečenice	78
4. Pragmatika	81
Emfaza i topikalizacija	81
Negacija	82
Upitnost	83
Koneksija	83
Dodatak: sažetak formalizma	83
Primjeri staroirskih tekstova	84
A) Ogamski natpisi	84
B) Arhajski staroirski. Početak "Čuda Columba iz Cille"	85
C) Glose	86
D) Klasični staroirski. "Priča o svinji Mac Da Thóa	87